

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ASR-I SAADET’TE EĞİTİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe DÜLGER

OCAK –2021

GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ASR-I SAADET'TE EĞİTİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe DÜLGER

**OCAK –2021
GÜMÜŞHANE**

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ASR-I SAADETTE EĞİTİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe DÜLGER

Doç. Dr. Hasan YAŞAROĞLU

**OCAK –2021
GÜMÜŞHANE**

BİLDİRİM

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “Asr-ı Saadette Eğitim” isimli bu çalışmanın, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve alıntı yaptığım tüm çalışmaların kaynakçada yer aldığını taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

15 / 01 / 2021

.....

Ayşe DÜLGER

ÖNSÖZ

Eğitim, insanın hayatında daima mühim olgulardan biri olmuştur. Hiçbir toplum yoktur ki kendi kültür ve değerlerini bir sonraki nesle aktarma isteği içerisinde olmasın. Aktarmanın dejenerasyona uğramaması için nesiller arası bağın birbirinden kopuk olmaması ve sağlıklı bir iletişimin kurulması gerekmektedir. Bunun için de ihtiyaç duyulan yegâne şey; eğitimidir.

Geçmişten günümüze bir zaman makinesinden baktığımızda her dönemde toplumda olması istenen davranışlar: güzel ahlak, doğruluk, dürüstlük, güvenilirliktir. Eğitimin de temel amacı bireyde olumlu istenilen davranışlar meydana getirmektir. Bu bakımdan eğitim eşittir ahlak eğitimi denebilir.

Eğitim öğretim belli bir zamanla sınırlı değildir. Hayat boyu insan sürekli bir şeyler öğrenir ve bu öğrendiklerini bağ kurduğu kimseler ile paylaşır. “İlk olarak ne zaman başlamıştır?” sorusu çok sorulmuş sonunda: “Aile”de başladığı üzerine hemfikir olunmuştur. İnsan bu ilk eğitim müessesinde aldıklarını çoğunlukla benimser ve fitratının büyük bir parçasını bu öğrenilenler oluşturur. Sonrasında karşılaştığı, rol model aldığı kimseler ile ailede öğrendikleri bütün hayatına yön verir. Kültür ve değerlerin asimile olmadan devam etmesi için ilk olarak ailenin, yetiştirdiği bireylere karşı rol model olduğunun bilincinde olması ve bu bilinç doğrultusunda hareket etmesi gerekmektedir.

Eğitim, bireyin kendini toplum içerisinde temsil edebilmesini, ruhi bunalıma girmeyip sosyal, mutlu, aktif, üretken bir birey olmasını amaçlar. Bunun başarılabilmesi sadece bireyle mümkün değildir. Eğitimin istenilen düzeyde verilmesi, etkili olabilmesi için dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husus; bu öğretimin ehil kimseler tarafından yapılmasıdır. Öğretici konumundaki insan anlattıklarına kendi bile inanmaz ve uygulamazsa anlatılanlar sözlü bir beyandan başka bir şey olmayacaktır. Bu da maalesef nesiller arası kopma ve yozlaşmayı beraberinde getirecektir.

Son dönemlerde yaşça büyük kimselerin kendi evlatlarını bile anlamakta zorlandığı genç neslin edeben saygı duyması gereken kendinden yaşlı kimselere hiç tasvip edilmeyecek davranışlar sergilediği görülmektedir. Bununla beraber nesiller arası

kopmalar meydana gelmiş, önlem alınmazsa bu kopuşların telafi edilemeyecek boyutlara gelmesi kuvvetle muhtemel olacaktır. Bundan asırlar öncesine baktığımızda ahlaken ve edeben en dipte olunan bir zamanda Hz. Muhammed (sav) insanları içinde bulunduğu kaostan çıkarmış insani erdemleri tekrar kazandırmıştır. Bu çalışmada Hz. Muhammed'in (sav) başarısının arka planı, nasıl bir yol izlediği, eğitimde hangi yollara başvurduğu incelenmiştir. Bu yolla günümüzle mukayese edilip, değerlendirmede bulunulması amaçlanmıştır.

Bu çalışma esnasında akademik birikimi ve yönlendirmesi ile yardımını esirgemeyen Doç. Dr. Hasan YAŞAROĞLU'na, yardım ve desteği nedeniyle Dr. Öğr. Üyesi Berat SARIKAYA'YA, fikir ve tecrübelerinden yararlandığım Beşiktaş Müftülüğü Şube Müdürü Abdullah DUMAN'a, tez aşamasında bitirmemi benden daha çok isteyen annem ve babama, son okumalarını canı gönülden yapan arkadaşım Kübra ÖKSÜZ'e, zorlandığım her konuda yanımda olarak beni destekleyen sevgili eşim İsmail DÜLGER'e teşekkürlerimi iletiyorum.

Gümüşhane-2021

Ayşe DÜLGER

ÖZET

DÜLGER, Ayşe. Asr-ı Saadette Eğitim, Yüksek Lisans Tezi, 2021, (XV+146)

Eğitim, insan var olduğundan beri ihtiyaç duyulan ve her dönemde farklı uygulamaları ile formdan forma giren bir olgudur. Eğitimin insanlık tarihi kadar geçmişi vardır denebilir. Bu zamana kadar eğitimin ne olduğu ile ilgili bir kitap olacak kadar tanım yapılmıştır. Ortak paydada buluşulan nokta eğitimin bireye olumlu katkı sağlamak için var olduğudur. Eskiden eğitim-öğretime çok fazla önem verilmezken günümüzde bu bilinç gelişmiş ve eğitim insan hayatındaki en önemli yerini almıştır. Bunun bir sonucu olarak farklı uygulamalar ve metotlara gidilmiş eğitimde en etkili yöntemler bulunmaya çalışılmıştır. Ama maalesef imkânların fazlalığına rağmen istenen etkili sonuçlar alınamamaktadır.

Eğitimin bu kadar önemsendiği bir zaman diliminde “Acaba İslam kültüründe neler uygulanmıştır?” sorusu akla gelmiş ve geçmiş devirlere bakılma ihtiyacı hissedilmiştir. Önceki devirler göz önüne alındığında karşımıza kısa zamanda en etkili sonuçlar alması ile Hz. Muhammed (sav) çıkmıştır. Onun içinde bulunduğu dönem karanlık çağ diye anılıyor herkes de böyle anılmasında bir nebze de olsa rol oynuyordu. Hz. Muhammed (sav), bu ortamda eğitime, ilme çok önem vermiş uygulamaları ve izlediği yollarla karanlıkta olan bir toplumu aydınlığa ulaştırmıştır. Bu yönüyle Hz. Muhammed’in (sav) bütün hayatı incelenmiştir.

Eğitim, insanın bütün hayatını şekillendirici bir etkiye sahip olduğundan güvenilir kimselerce doğru uygulanması çok önemlidir. Tezde güvenilir kimselerin özellikleri ve doğru uygulamalardan kısaca bahsedilmiş, güvenilir bir insan ve doğru uygulamaları ile etkili sonuçlar alan Hz. Muhammed’in (sav) eğitimle alakalı izlediği yollar, uyguladığı yöntemler ve bütün hayatı detaylı bir şekilde incelenmiştir. Mekke ve Medine’de geçirdiği dönemler ve buralarda eğitim-öğretim adına yaptığı faaliyetler, izlediği yollara yer verilmiş kadınlara, gençlere, yetişkinlere, çocuklara, aileye, topluma, fertlere ayrı ayrı ilgileri eğitici davranışları üzerinde değerlendirmede bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Asr-ı Saadet, Hz. Muhammed (sav), Mekke, Medine

ABSTRACT

DÜLGER, Ayşe. Education in Age of Happiness, Master's Thesis, 2021, (XV+146)

Education is a phenomenon that has been needed since human existence and that has changed from form to form with different applications in every period. It can be said that education has a history as much as human history. Until this time, enough definition has been made to be a book about what education is. The common denominator is that education exists to make a positive contribution to the individual. In the past, education and training were not given much importance, today this awareness has developed and education has taken its most important place in human life. As a result of this, different applications and methods were used and the most effective methods were tried to be found in education. But unfortunately, despite the abundance of possibilities, the desired effective results cannot be obtained.

The question came to mind whether there was a period when education was considered so important and practices took shape accordingly in a time when education was so important and the need to look back on past eras has been felt. Considering the previous periods, Prophet Muhammad (pbuh) emerged with the most effective results in a short time. He is known as the dark age in which he was in, and everybody played a part in his mentioning it like that. In this environment, Prophet Muhammad (pbuh) gave great importance to education, science and brought to light a society in the dark with his practices and ways.

Since education has a shaping effect on a person's whole life, it is very important that it is applied correctly by reliable people. In the thesis, the characteristics of reliable people and their correct applications were briefly mentioned, a reliable person and effective results with the right practices Prophet Muhammad (pbuh) followed in relation

to education, the methods he applied and his whole life were examined in detail. During his time in Mecca and Medina, the activities he carried out in the name of education, the path he followed, were evaluated on the interests of women, youth, adults, children, family, society and individuals, and their educational behaviors.

Keywords: Education, Age of Happiness, Prophet Muhammad (pbuh), Mecca, Medina

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK

İÇ KAPAK

KABUL VE ONAY.....	III
BİLDİRİM.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	IX
İÇİNDEKİLER.....	XI
TABLolar.....	XIV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XV

GİRİŞ.....	1-5
1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amacı.....	1
3. Araştırmanın Yöntemi.....	2
4. Araştırmanın Varsayımları.....	3
5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi.....	4
6. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4
7. Tezin Yapılandırılması.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

1.HZ. PEYGAMBER'İN EĞİTİMDE UYGULADIĞI METOTLAR.....	6-47
1.1. Hz. Peygamber'in (sav) Eğitim ve Öğretimdeki Metodu.....	10

1.1.1. İnsani Özellikleri Dikkate Alarak Uyguladığı Metotlar.....	13
1.1.1.1. Takrir Metodu.....	13
1.1.1.2. Tedricilik.....	15
1.1.1.3. Ferdi Farklılıkları Dikkate Alması.....	19
1.1.1.4. Tekrar Metodu.....	21
1.1.1.5. Soru-Cevap Metodu.....	25
1.1.2. Kendi Fıtratı Gereği Uyguladığı Metotlar.....	30
1.1.2.1. Merhametli ve Hoşgörülü Olması.....	30
1.1.2.2. Affediciliği.....	32
1.1.2.3. Kızması ve Sert Davranması.....	35
1.1.2.4. Tevazu Sahibi Olması.....	36
1.1.2.5. Değer Vermesi.....	37
1.1.2.6. Sabır ve Azim.....	38
1.1.3. Materyal Olarak Uyguladığı Metotlar.....	38
1.1.3.1. Yazıyla Not Aldırma.....	39
1.1.3.2. İşaretlerle ve Dokunarak Anlatması.....	40
1.1.3.3. Hikâye ile Anlatım.....	43
1.1.3.4. Temsil İle Anlatım.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

2. EĞİTİM VE EĞİTİM KURUMLARI.....	48-76
2.1. Mekke'deki Eğitim Kurumları.....	49
2.1.1. Panayırlar.....	51
2.1.2. Bir Eğitim Mekânı Olarak; Evler.....	52
2.1.3. Dârülerkam.....	54
2.2. Medine'deki Eğitim Kurumları.....	57
2.2.1. Evler.....	59
2.2.1.1. Es'ad b. Zürrare'nin Evi.....	60
2.2.1.2. Benu-Amr b. Avf ve Sa'd b. Hayseme'nin Evi.....	60
2.2.1.3. Külsüm b. Hidm'in Evi.....	61

2.2.1.4. Mahreme b. Nevfel'in Evi.....	62
2.2.2. Kütüphaneler.....	62
2.2.3. Mescid-i Nebi	65
2.2.4. Ashab-ı Suffe.....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EĞİTİME KONU OLAN KİTLELER.....	77-133
3.1. Aile Eğitimi.....	78
3.2. Çocuk Eğitimi.....	80
3.3. Ferdi Eğitim.....	97
3.4. Kadın Eğitimi.....	104
3.4.1. Hz. Aişe (ra).....	117
3.4.2. Hz. Fatıma (ra).....	119
3.4.3. Hz. Ümmül Fadl (ra).....	121
3.4.4. Hz. Ümmü Seleme (ra).....	121
3.4.5. Hz. Guzeyye (ra).....	122
3.5. Yetişkin Eğitimi.....	124
3.6. Toplum Eğitimi.....	127
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	134
KAYNAKÇA.....	138
ÖZGEÇMİŞ.....	145

TABLÖLAR

Tablo 1. İnsan Hayatı.....	42
Tablo 2. Hak ve Batıl Yollar.....	42
Tablo 3. Cennet Kadınları.....	43
Tablo 4. Mescid-i Nebvî'nin Muhayyel Krokisi.....	67

KISALTMALAR LİSTESİ

TÜRKÇE		İNGİLİZCE	
a.g.e.	Adı Geçen Eser	ibid	İbidem
a.g.m.	Adı Geçen Makale		
c.	Cilt	vol.	Volume
Çev.	Çeviren	Trans.	Translator
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı		Presidecy of Religious Affairs
Ed. / ed.	Editör	Ed. / ed.	Editor
İSAM	İslami Araştırma Merkezi		İslamic Research Center
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı		Ministry of national education
Hız.	Hazreti		His/her holiness
Nşr. / nşr.	Neşreden	Ed. / ed.	Editor / Editedby
s.	Sayfa	p.	Page
sy.	Sayı	no.	Issue
Şerh.	Şerheden	exp.	Expounder
TDK	Türk Dil Kurumu		Turkish Language Society
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı	TRF	Turkish Religious Foundation
Trc. / trc.	Tercüme eden	Trans.	Translator
ty.	Tarihsiz	nd .	No date
vb.	Ve benzeri	etc.	Etcetera
Yay.	Yayın, Basımevi	p.h.	Printing house

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışma, Hz. Peygamber'in (sav) eğitim-öğretim faaliyetlerini konu aldığı için tezin başlığı "Asr-ı Saadette Eğitim" olarak belirlenmiştir.

Hayatı ve varlığı anlamlandırmak için çözülmesi zorunlu hakikatlerin esrarı ve ağır bedelleri karşısında ömrü ve yetenekleri sınırlı insanın, kendisine tabi olunacak evrensel modeller olmadan bir yaşam biçimi oluşturması söz konusu değildir¹. Sınırlı ve kısıtlı dünya hayatında kazançlı çıkmak, yanlış yollara sapmamak için rol model alacağımız kişilerin ahlaken, fitraten en üst seviyede olması gerekmektedir. İnsanlar arasında her bakımdan en üst seviyede olanına bakacak olursak hiç şüphesiz karşımıza ahlaki ve ilahi süzgeçten geçmiş peygamberler çıkacaktır.

Gerek en son peygamber olmasından gerek Allah'ın kendisine 'Üsve-i Hasene' ünvanını layık görmesinden gerek uyguladığı bütün metotların başarılı olup günümüzde bile geçerliliğini sürdürdüğünden tezde Hz. Muhammed'in (sav) yaşadığı zaman dilimindeki eğitim-öğretim adına uyguladığı metotlar üzerinde durulmuştur. Bununla ilgili geçmişten günümüze bütün literatürler taranmış ve tezin ana kaynaklarını oluşturmuştur.

2. Araştırmanın Amacı

Eğitim aslında bir eğitime-öğretme sürecidir. Peki, eğitilecek öğretilecek olan nedir? Her bireyin yaratılıştan fitratında barındırdığı belli özellikleri vardır yaşadığı ortam ve gördüğü eğitimle bu özellikler ortaya çıkar. Bu yüzden eğitim geçmişten günümüze hala önemini korumakta ve genç nesil üzerinde canlılığını devam ettirmektedir. İslam dini de eğitime son derece önem vermiş akli ve dini bu yolla korumayı hedeflemiştir.

¹ Ahmet Koç, **Kur'an'da Hz. Muhammed ve Eğitim Misyonu**, İstanbul: Rağbet Yay, 2003, s. 185.

Günümüzde eğitime gösterilen ilgi diğer zamanlara oranla daha üst düzeydedir. Fakat bu sefer Müslümanlar bilgi kirliliği sebebiyle neyin öğrenileceği ve neyin doğru olduğu noktasında karmaşaya düşmüş durumdadır. Bundan dolayı bu çalışmada “Ey Muhammed! Biz seni bütün insanlara ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik fakat insanların çoğu bilmez”² ayetinden hareketle doğru bilgi ve kaynaklar eşliğinde Hz. Muhammed’in (sav) eğitim adına ortaya koyduğu faaliyetler konu edinmiştir.

Hız. Muhammed’in (sav) içinde bulunduğu coğrafyada okuma yazma oranı çok düşüktü, okuyup yazan insanlar parmakla gösterilecek kadar azdı. Böyle bir ortamda kısa bir zaman dilimde elde edilen yüksek başarı neticesinde İslam dini kıtaları aşmış dünyanın her bir yerine yayılmıştır. Bu zamana kadar görülmemiş bu başarı Hız. Muhammed’in (sav) yaşam tarzı, uyguladığı metotlara bakmayı bir bakıma gerekli kılmıştır. Bu tezin amacı bu metotları her yönüyle ele alıp ufak da olsa eğitime bir katkı sağlamaktır. Tezin ilk aşamasında Hız. Muhammed’in (sav) eğitim-öğretim adına uyguladığı metotlar madde madde ele alınmış, ikinci aşamada Mekke ve Medine döneminde yapabildiği faaliyetler işlenmiştir. Son aşamada ise özele inerek çocuklarda, kadınlarda, ailede, toplumda, fertte ve yetişkinlerde nasıl bir eğitim-öğretim yolu izlendiği üzerinde araştırma yapılmıştır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kitap, makale, dergi, hadis ve tez kaynakları kullanılarak oluşan teorik bilgilerden meydana gelmektedir. Bu araştırmada ‘Asr-ı Saadette Eğitim’ konu başlığının içerisine dâhil olabilecek bütün kaynaklar taranmaya çalışılmıştır. Çalışma betimsel araştırma modeli kullanılarak hazırlanmıştır. Betimsel araştırma yöntemi, herhangi bir durum, olay ve problemi etrafıca tanımlamak, yorumlamak ve irdelemek için kullanılır ve ölçütler belirleyerek incelenen olaylar ve değişkenler arasında ilişkinin varlığı ve derecesi sorgulanır³.

² Sebe, 34/28.

³ Ü. Raşit Aydoğdu ve Orhan Karamustafaoğlu, M. Şahin Bülbul, “Akademik Araştırmalarda Araştırma Yöntemleri ile Örneklem İlişkisi: Doğrulayıcı Doküman Analizi Örneği”, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt. 1, Sayı. 30, Diyarbakır, 2017, s. 558.

Nitel yöntem kullanılan araştırmada konu hakkında objektif bir şekilde inceleme ve derinlemesine araştırma amacı vardır. Nitel araştırmada sayısal verilere ve istatistiklere daha az yer verilirken sözlü ve nitel analizlere daha çok vurgu yapılır. Nitel araştırmacılar olayların ve bağlamların dilini kullanır, olayları bağlamı içerisinde inceler. Sorunları içerisinde oluşup geliştiği değerler sisteminden yalıtarak analiz etmez, durumlara egemen olan ilişkiler ağını kendi doğal ortamında yorumlamaya veya bunların anlamlarını ortaya çıkarmaya çalışır⁴. Bu sebeple araştırmada genelleme yapmak yerine katılımcının o andaki sözlü beyanını olduğu gibi aktararak bakış açısı hakkında değerlendirme yapılmıştır⁵.

Araştırmada yöntemin uygulanmasında Hz. Muhammed'in (sav) sözleri, fiilleri ve uygulamaları incelenmiş, bu incelemede her bir olay tek tek analiz edilerek ele alınmıştır.

4. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmanın temel varsayımı, Asr-ı Saadette eğitime olağanüstü bir emek verilmiş ve bu emekler kısa süre sonra karşılığını kat kat fazlasıyla vermiştir. Bu eğitim sürecinde sadece belli bir sınıfı değil küçük büyük herkes bu süreçteki yerini almıştır. Bununla birlikte çalışmanın alt varsayımları şu şekildedir.

1. Mekke dönemindeki uygulamalar ile Medine dönemindeki uygulamalar farklılık göstermektedir.
2. Medine döneminde Mekke dönemine nazaran daha rahat bir ortama erişilmiştir.
3. Medine döneminde eğitim veren kurumların daha fazla olduğu tespit edilmiştir.
4. Çocuk eğitiminde yaş faktörü göz önüne alınarak diğer insanlara kıyasla daha iltimaslı davranılmıştır.
5. Ferdi eğitimde aynı davranışa ya da soruya verilen cevaplar arasında farklılıklar gözlemlenmiştir.
6. Tek yönlü değil çok yönlü eğitim metotlarının uygulandığı görülmüştür.

⁴ Zeki Karataş, "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Rize, 2015, s. 64.

⁵ W. Lawrence Neuman, **Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar**, I-II. Cilt, Çev: Sedef Özge, İstanbul: Yayın Odası Yay, 2012, s. 224.

5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Hz. Muhammed'in (sav) yaşadığı zaman dilimi oluşturmaktadır. Hz. Muhammed'in yaşadığı zaman dilimindeki eğitici ve öğretici faaliyetlerini tespit edip toparlamaya özen gösterilmiştir.

Hz. Muhammed'in (sav) iletişim kurduğu kimseler örneklem grubunu oluşturmuş ve bu kimseler ile olan diyalogu incelenmiştir. İletişim kurduğu kimseler bazen kendileri soru sormuş bazen Hz. Muhammed (sav) soru sormuş onları cevaplandırmışlar bazen ise sadece anlatım tekniği şeklinde olmuştur. Araştırmada amaçlı örneklem kullanılmış, örneklem oluşturulurken araştırma amacına en iyi hizmet edeceği düşünülen en uygun birimler dikkate⁶ alınmıştır.

6. Araştırmanın Sınırlılıkları

“Asr-ı Saadette Eğitim” adı altında hazırlanan bu çalışmada belli bir zaman dilimini temel alınmıştır. Sonrasında eğitim alanında yapılan faaliyetlerin etkileri, geri dönüşümü işlenmemiş sadece Hz. Muhammed'in (sav) hayatının geçtiği evre ile sınırlandırılmıştır. Bu evrede yaşananları birinci ağızdan sorup araştırma imkânı olmadığından kitaplara ve hadislere bağlı kalınmıştır.

7. Tezin Yapılandırılması

Tez “Giriş” ve “Sonuç” kısımları dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, yöntemi, varsayımları, evren ve örnekleme, sınırlılıkları yer almaktadır.

Birinci bölümde Hz. Muhammed'in (sav) dünyaya geldiği zaman nasıl bir çevreye sahip olduğu, olumsuzlukların nasıl tek tek silinmeye çalışıldığı anlatılmıştır. Bu bölümde Hz. Muhammed'in (sav) eğitim-öğretim adına hangi metotları uyguladığı işlenmiş bu metotlar insani özellikler, fitri özellikler ve materyaller bakımından metotlar şeklinde üçe

⁶ Savaş Baştürk ve Mehtap Taştepe, **Evren ve Örneklem**, Ankara: Vize yay, 2013, s. 144.

ayrılmıştır. İkinci bölümde Mekke ve Medine’de hayatını ikâme ettirmesinden ötürü Mekke’deki eğitim kurumları ve sahip olduğu imkânlar Medine’de kurduğu eğitim müesseseleri ve sahip olduğu imkânlar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise “Hz. Peygamber (sav) Döneminde Eğitim Öğretim” başlığı altında aile eğitimi, çocuk eğitimi, kadın eğitimi, toplum eğitimi, ferdi eğitim ile yetişkin eğitimi tek tek ele alınmış, her birine verdiği önem ve her birinde nasıl bir yol izlediği üzerinde durulmuştur. Son olarak sonuç bölümünde tez boyunca üzerinde durulan konulara değinilmiş ve kısaca toparlanıp değerlendirme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HZ. PEYGAMBER'İN EĞİTİMDE UYGULADIĞI METOTLAR

Hız. Peygamber dünyaya teşrif ettiğinde, Arabistan yarımadasının hali nereden bakılırsa bakılsınıçler acısıydı. Ezmek, öldürmek ve haksızlıkla yükselmek olan Cahiliye politikası, adeta karanlık çağını yaşıyor, bu durumdan rahatsız olan azınlık kimselerin bu düzeni değıştirmeye de gücü yetmiyordu. Kadınların bütün hakları ellerinden alınmış, konuşmaya, fikirlerini beyan etmeye dahi izin verilmemişti. Erkek çocukları varis, soyun devamı olarak kabul edilir, birinin erkek çocuğı olunca kendiyile gurur duyar, kız çocuğı olduğunda ise utanç duygusu ile kendisini halktan gizlerdi. Bu utançla daha fazla yaşayamayacağını düşünenler kız çocuklarını diri diri toprağı gömer, daha sonra rahatlamış bir vaziyette insanların içine çıkabilirdi. O dönem güçlü olanın, arkası olanın her koşulda haklı olduğuy, zayıf olanın ise her koşulda haksız görüldüğüy bir dönemdi.

Hız. Muhammed, içinde bulunduğuy bu menfi ortamda yapılan uygulamalardan rahatsız oluyor ve bu rahatsızlığını kendince dile getirip uzak duruyordu. Hız. Muhammed, kendini bildi bileli her zaman haktan, adaletten, dürüstlükten yana olmuş; zamanla ahlakıyla Mekke halkının beğenisini toplayıp takdir edilir hale gelmiştir. Yaşantısında dikkatli olması sebebiyle ahlaken çökmüş olan Mekke'de ışık huzmesi gibi parlamış, itibar görmek için yaşın çok önemli olduğuy bir dönemde yaşına bakılmaksızın kendisine “*Muhammed-ül Emin*” lakabı verilmiştir. Kırk yaşına geldiğinde özelde Hız. Muhammed'in zatını, genelde tüm dünyayı etkileyecek olan vahiy inmiş ve Hız. Muhammed'e, Hız. Âdem'den başlayıp kendisiyle son bulacak olan kutlu görev devredilerek peygamber vazifesi yüklenmiştir. Artık Hız. Muhammed (sav), içinde bulunduğuy karanlık çağı aydınlık çağı çevirmek için elinden geleni yapacaktır.

Bir yanlış düzeltmek için ilk olarak onun yanlış olduğunun farkına varılması ve o yanlış yerine doğrunun anlatılıp, onu yerleştirmek olduğuy çok iyi bilen Hız.

Peygamber (sav), tebliğinin ilk başından beri ilme ve eğitime çok değer vermiştir. Hz. Peygamber (sav), bir tebliğci olmasının yanı sıra aynı zamanda bir eğitimcidir. Hatta denebilir ki, eğitimci kişiliği onun tebliğci olmasının zorunlu bir açılımıdır⁷. Hz. Peygamber'in (sav) eğitimiyle birlikte Arabistan halkı köklü bir değişime uğramıştır. Öyle ki anlamsız ve küçük bahanelerle başkalarının hayatını tehdit etmekten çıkmakla kalmamışlar, başkalarının hayatını korumayı kendi hayatlarını korumanın önünde tutmaya başlamışlardır⁸.

Hız. Peygamber'in (sav) peygamberlik vazifesi 13 yıllık Mekke Dönemi, 10 yıllık Medine Dönemi şeklinde olmuştur. Mekke Döneminde Hız. Muhammed (sav) henüz elinde bir şeyleri değıştirme imkânı olmadığından yapılan menfi durumları eleştirir ve yüzlerine karşı yanlış yaptıklarını haykırırdı. Medine Dönemi'nde ise yönetici konumunda olmuş işleri bizzat kurmuş ve uygulamıştır.

İnsanların ahlâken ve edeben olgunlaşıp yanlış yapılanların yerine olumlu davranışları uygulanması için ciddi bir eğitim süzgecinden geçmesi gerekmektedir. Bunu içinde bulunulan zaman diliminde en iyi anlayan Hız. Peygamber (sav), İslam dinini anlatırken adeta bir yandan İslam eğitimini uygulamaya koyuyordu. Bunun sayesinde ki “Karanlık Çağ”, “Cahiliye Devri” denilen bir kaostan hemen sonra “Aydınlık Çağ”, “Asr-ı Saadet” dönemi gelebilmiştir.

Hız. Peygamber'in (sav) okuma ve yazmaya verdiği ehemmiyet, Bedir Savaşı'nda esir düşen müşrik düşman askerleri için fidyeyi necat olarak adam başına 4.000 dirhem biçildiği halde, bunlar arasında okuma-yazması olanların Medineli on Müslüman çocuğa bunu öğretmek suretiyle serbest bırakılmasını emretmesinde açık şekilde görülmektedir⁹. Paraya en çok ihtiyaç duyulduğu zaman diliminde o zamana kadar uygulanmayan kimsenin aklından geçmeyen böyle bir yöntem Hız. Peygamber'in (sav) tebliğ faaliyetinde ön plana aldıklarını göstermesi açısından mühimdir.

İnsanları cehaletten en dibinden ilmin en zirvesine çıkartan, kendi çıkarlarını her şeyin üstünde tutarken karşıdakinin ihtiyacı için kendi isteklerinden vazgeçip başkasının

⁷ Adem Korukçu, “Peygamberimizin Eğitim Uygulamalarında Görselleştirme”, **İslâmi İlimler Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 1, 2006, s. 190.

⁸ Muhammed Davudi, **Peygamber ve Ehlibeyt'in Eğitimsel Siyeri Dini Eğitim**, İstanbul: el-Mustafa yay, 2013 s. 32.

⁹ İbn Sa'd, 2/I, s.14, 17; Ebu 'Ubeyd, Emval, Ha. No. 309; Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, İstanbul: Beyan Yay, 2014, s. 831.

ihtiyaçlarını yerine getirmeye gayret edecek konuma getirten hiç şüphesiz birincisi; karşıdaki insanın sözlerinden çok davranışlarıyla örnek olması ikincisi; ilmi eēitim ve ēretim müesseselerini nemsemesiydi. Maddeler bunlarla sınırlı olmayıp uzayıp gitmektedir, fakat burada en önemli iki unsur dile getirilmiştir.

İşlam dininde ilme o kadar ehemmiyet verilmiştir ki Kuran-ı Kerim’de bilmek manasına gelen “ilm” kökünden tam 780 kelime¹⁰ yer almıştır. Bu sebeple Hz. Peygamber (sav) “Ya Rab, ilmimi artır”¹¹ diyerek Allah’a dua edip yakarmış, sahabelere de ilim ērenme, ilmin ıřıēında ilerlemeye teşvik etmek için birçok hadis rivayet etmiştir. Hadislerin bazıları şu şekildedir:

Ebu Hureyre (ra), Hz Peygamber’in (sav) şöyle buyurduēunu nakleder: Kim ilim ērenmek için bir yola girerse Allah da ona cennet yolunu kolaylařtırır¹².

Savfan b. Assal (ra): "Hz. Peygamber (sav) mescitte kırmızı abasına yaslanmış otururken yanına vardım. Dedim ki: -'Ya Rasulallah! Senden bir şeyler ērenmeye geldim.' Hz. Peygamber (sav) bana: -'Hoş geldin, ey ilim isteyen! İlim isteyen kişinin etrafında melekler kanatlarını gererek dolaşırlar ve ilim ērenene sevgilerinden ötürü gökyüzüne ulaşıncaya kadar birbirinin sırtlarına binerler.' buyurdu"¹³.

Hz. Peygamber (sav), daha ilim ērenmeye yeni başlayanlara bile cennet gibi ilahi bir ltufla müjde de bulunmuş, ilim yolunda ilerleyenlerin ise meleklerin koruması altında olduēunu bildirmiştir.

Hz. Peygamber (sav): “Sen, ya bilen, ya ērenen, ya dinleyen veya ilmi seven ol. Bunların ötesinde beşinci olursan mahvolursun”¹⁴.

¹⁰ İbrahim Canan, **Peygamberimizin Okuma Yazma Seferberliēi ve ēretim Siyaseti**, İstanbul: Cihan Yay, 1984, s. 42; Abdullah zbek, **Bir Eēitimci Olarak Hz. Muhammed**, İstanbul: Esra Yay, 1988, s. 67; Koç, a.g.e., s. 231.

¹¹ Tha, 20/114.

¹² Müslim, Zikir, 38; İbn Mace, Mukaddime, 17; Tirmizi, Kıraat, 10; Fahri Kayadibi, Bekir Kuzudişli, **Eēitim ve ēretime Dair Kırk Hadis**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013, s. 13.

¹³ Et-Terēib, I, 59; şeyh Muhammed Yusuf Kandehevi, **Muhtasar Hayat’s-Sahabe**, İstanbul, Ravza yayınevi, 2000, s. 436.

¹⁴ El-Fethu’l-kebir, 1/204; Osman Kesioēlu, **İşlm’da Eēitim Ve ēretim**, Ankara: DİB Yay, 1985, s. 17.

Başka bir rivayette Ebu Bekir (ra): Hz. Peygamber'in (sav) şöyle buyurduğunu işittim: “Ya âlim ya talebe ya dinleyici ya da bunları seven ol, beşincisi olma helâk olursun. Beşinci de ilme ve ilim ehline kızmandır”¹⁵ buyurmuştur.

Başka bir hadisinde Hz. Peygamber (sav): “Cennet bahçelerine uğrarsanız, onlardan faydalanın, istifade edin. ‘Cennet bahçeleri nedir?’ dediler: İlim meclisleri, öğretim yerleridir.”¹⁶ şeklinde cevaplamıştır.

Kabise el-Meharik şöyle anlatıyor: "Hz. Peygamber'in (sav) huzuruna girdim, bana: 'Niçin geldin?' diye sordu. Ben de: '-Ya Rasulallah! Yaşım ilerledi, kemiklerim zayıfladı. Allah'ın beni faydalandıracağı bir takım şeyleri öğretmen için geldim.' deyince, Hz. Peygamber (sav): -Hangi taşın, hangi ağacın ve toprağın yanından geçmişsen onlar sana Allah'tan mağfiret dilemiştir. Ey Kabise! Sabah namazını kıldığın vakit, üç defa ' Sübhanallahil-azim ve bi hamdih' dersin körlük, cüzzam ve felçten korunmuş olursun. Ey Kabise! 'Allah'ım! Katında olan bilgi ve iyilikten bana vermeni dilerim. Bana kendi fazlından ver. Rahmetinden saç ve bereketini üstüme yağdır' diye dua et.' buyurdu"¹⁷.

Hasen (ra) anlatıyor: Hz. Peygamber'e (sav): Beni İsrail'den biri beş vakit namazını kıldıktan sonra mescitte oturup insanlara hayrı ve iyiliği öğreten âlim, diğeri gündüzleri oruç tutup geceleri ibadet eden bir abidden hangisinin üstün olduğu soruldu. Hz. Peygamber (sav): -'Namazını kıldıktan sonra oturup insanlara bir şeyler öğreten âlimin, gündüzleri oruç geceleri ibadetle geçiren abide üstünlüğü benim size olan üstünlüğüm gibidir.' buyurdu¹⁸.

Enes b. Mâlik (ra) şöyle anlatıyor: Hz Peygamber (sav) zamanında iki kardeş vardı. Biri, ilim öğrenmek için Peygamberimizin yanına gelir, diğeri ise geçimlerini sağlamak için çalışırdı. Bir gün çalışan kardeş, “Çalışıp kazanmıyor.” diye ötekini Efendimiz'e şikâyet etti. Peygamber Efendimiz ona, “Belki de sen onun sayesinde iş buluyor ve rızkını kazanıyorsundur.”¹⁹ diyerek ilim öğrenen sahabeyi savunmuştur.

¹⁵ Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, I, 132; Yusuf el Kardâvî, **H. Peygamber ve İlim**, Trc. (Dilaver Selvi), İstanbul: Şule Yayıncılık, 1991, s. 128.

¹⁶ El-Fethu'l-kebîr, 1/155; Keskiöğlu, a.g.e., s. 18.

¹⁷ Cem'ül-Fevaid, I,21; Kandehlevî, **Muhtasar Hayatü's-Sahabe**, s. 436.

¹⁸ El-Mişkat,26; Kandehlevî, **Muhtasar Hayatü's-Sahabe**, s. 437.

¹⁹ Tirmizî, Zühd, 33; İbn Mâce, Zühd, 14; Cem'u'l-Fevaid, I, 20; Şaban Karaköse, **Hatıra-Hikaye ve Nüktelerle Din ve Eğitim**, İstanbul: Tıdef Yayınları, 2012, s. 30; Kandehlevî, **Muhtasar Hayatü's-Sahabe**, s. 438.

1.1. Hz. Peygamber'in (sav) Eğitim ve Öğretimdeki Metodu

Eğitim, bireyin faydası için olumlu şeylerin karşısındakine aktarılması şeklinde tarif edilmiştir. Aslında eğitim müstakil bir kitap ihtiva edecek kadar tanımları yapılmış bir kavramdır. Öteden beri eğitimle alakalı olarak eğitimin ne olduğu ne anlama geldiği neyi kapsadığı vs. gibi sorulara kafa yorulmuştur. Bu bağlamda din eğitimin amacının ise insanın yeteneklerini geliştirip onu sosyal bir birey olarak çevresiyle uyumlu hale getirmek olduğu ifade edilmiştir. Bu sayede insan hem bu dünyada hem de ebedi âlemde mutlu olacaktır.

Hz. Peygamber (sav), kendisini eğitimci olarak tanıtmış ve bu özelliğini ön plana çıkarmıştır. “Kendi içinizden, size ayetlerimizi okuyan, sizi temizleyen, size kitabı, hikmeti ve bilmediklerinizi öğreten bir elçi gönderdik”²⁰ ayetinde de değindiği gibi eğitimci kimliğini kendisi seçmemiş, Allah-u Teâla tarafından bizzat muallim olarak görevlendirilmiştir²¹. Hz. Peygamber'i (sav) diğer muallimlerden ayıran en önemli özelliği söylediği yapılmasını istediği şeyleri bizzat kendisinin uygulaması idi. O söylediklerini ilk başta kendisi yaşayan bir eğitimciydi. Sehl b. Sa'd'ın (ra) rivayetine göre Hz. Peygamber (sav) bir gün minbere çıkmış hutbe vermiş, sonrasında namaz kılmıştır. Peygamberimiz, namazın gereklerini yerine getirdikten sonra arkasına dönüp ashaba şu şekilde seslenmiştir: “Ben bunu şunun için yaptım (bu namazı şunun için kıldım): Bana uyanızı ve namazımı öğrenmenizi sağlamak için”²² buyurmuştur.

Bu bağlamda yapılan bir araştırmanın sonuçları, farklı öğretim tekniği ve materyallerinin öğrenme, hatırlamaya ilişkin etkilerini şu şekilde tespit etmektedir: İnsanlar; okuduklarının %10'unu, işittiklerinin %20'sini, gördüklerinin %30'unu, görüp işittiklerinin %50'sini, söylediklerinin %70'ini, yapıp söylediklerinin %90'ını²³ hatırlarlar. Bu konuda bir Çin atasözü de anlamlı görülmektedir: “İşitirsem unuturum,

²⁰ Bakara 2/151.

²¹ Âl-i İmrân 3/164; Cuma 62/2; Bakara 2/129.

²² Buhârî, El-İmam Ebî Abdillâh Muhammed b. İsmail İbn İbrahim, Sahîhu'l-Buhârî, **Dar'ül-Kütübü'l-İlmiyye**, Beyrût-Lübnân 1992, Kitâbü'l-Cuma, 26/917, I-II., 274; Korukçu, a.g.e., s. 196.

²³ Zeki Kaya, **Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme**, Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2006, s. 28.

görürsem belki hatırlarım, yaparsam öğrenirim”²⁴. Burada Hz. Muhammed (sav), direk %90'lık kısma hitap etmiş bu vesile ile de İslam insanlar arasında hızla yayılmıştır.

İnsan psikolojik yapısı itibarıyla yumuşak, güler yüz, samimiyet, tatlı söz ve dilden hoşlanır. Kendisine böyle davranan insana karşı hüsnüzan besleyip o kişiye doğru yaklaşır. Bunun tam tersi davranış; insanı karşıdakinin söz ve davranışlarından soğutur, uzaklaştırır ve nefret ettirir. Hz. Muhammed'in (sav) her hâl ve hareketi ders verici nitelikteydi. Onun şahsiyetini bilmenin yolu eğitimci kişiliğini anlamaktan geçmektedir. Hz. Peygamber (sav), az sözle çok anlamlar ifade ederdi. Sözü usandıracak şekilde uzatmaz, ashâbı da konuşmasının içerisine dâhil ederdi. Her zaman konuşmayı uygun bulmaz konuşmak için sahabenin hazır bulunduğu anları kollardı.

Hz. Ali'nin oğlu Hasan (ra) şöyle demektedir: “Hz. Peygamber'in (sav) hususiyetlerini anlatan bir insan olan dayım Hind b. Ebi Hale'ye sordum ve ‘Hz. Peygamber'in (sav) özelliklerini bana anlatır mısın?’ dedim. Bana şöyle dedi: ‘Hz. Peygamber (sav) sürekli hüznü, devamlı tefekkür halinde idi. Rahat edip dinlenecek zamanı yoktu. Uzun süre susardı, ihtiyaç hâsıl olmadan konuşmazdı. Konuşmasına Allah'ın adını anarak başlar ve yine böyle bitirirdi. Özlü ifadelerle konuşurdu. Konuşmasında kelimeler birbirinden ayrılırdı, kelamı ne fazla ne kısaydı. Kaba değildi. Zelil biri de değildi. Küçük de olsa nimete hürmet ederdi, onu hakir görmezdi. Tattığı şeyleri ne hakir görür ne de överdi. Dünya ve dünya işleri onu kızdırmazdı. Hakka tecavüz edilmesi durumunda ona yardım edip galip kızgınlığını hiçbir şey gideremezdi. O, nefsi için kızmaz; nefsinin intikamı için koşmazdı. Bir şeye işaret ettiğinde elinin tamamıyla işaret ederdi. Bir şeye şaşırdığında elini ters çevirir (havaya doğru açardı). Konuşurken avuçlarını bir araya getirir ve sağ elinin ayasını sol başparmağının iç tarafına vururdu. Kızdığında yüzünü başka tarafa çevirirdi. Sevindiğinde gözlerini indirirdi. Onun gülmesi çoğunlukla tebessüm idi. Gülerken de dişleri dolu taneleri gibi görünürdü”²⁵.

Hz. Âişe (ra): "Allah Rasûlü (sav), yavaş yavaş ara vererek konuşur ve kendisini dinleyen herkes sözünü anlardı”²⁶ buyurmuştur.

²⁴ Özbek, a.g.e., s. 193.

²⁵ İmam Tirmizi, **Şemail**, Çev: Mevlüt Karaca, İstanbul: Hisar yay, 2016, s. 140.

²⁶ Ebu Dâvud, Âdâb, 18; Ahmed b. Hanbel, VI, 138.

Hız. Peygamber (sav), tebliğinde beden dilini çok iyi kullanmıştır. Beden dili; jestler, mimikler, yürüyüş, oturuş, duruşlar... gibi farklı bileşenleriyle kişilerin, anlama ve anlaşılmasını kolaylaştıran bir iletişim aracıdır²⁷. Sözlü aktarımın işlevsiz kaldığı görselle desteklenmesi gerektiği anda bir güler yüzün bir kızgın ifadenin çatık kaşın ifade ettiği anlam, kişinin kendini anlatmasında yeterli etkiye sahiptir. Hız. Peygamber (sav) de tebliğ ve öğretim yaparken zaman zaman mesajını direk söylemek yerine beden dilini kullanarak ifade etmeyi tercih etmiştir.

Hız. Hasan (ra) da Hız. Peygamber'in (sav) güzel ahlâkı hakkında şöyle söz etmiştir: “Babam Ali b. Ebi Talib'e Hız. Peygamber (sav)'in beraber oturduğu insanlara karşı olan davranışından sordum. Bana şöyle dedi: ‘Hız. Peygamber (sav) daima güler yüzlü, güzel ahlâklı, yanındakilere karşı nazik davranan bir insandı. Kaba ve sert konuşan, kötü davranan, bağırıp çağıran, kötü konuşan, insanları ayıplayıp duran, onları aşırı metheden biri değildi. Hoşuna gitmeyen şeyleri farketmemişliğe verirdi. Kendisinden bir şey ümit edenin ümidini kırmazdı, ondan beklentisi olanı eli boş çevirmezdi²⁸.”

Eğitimin etkili olabilmesi için öğüt verenin ve öğüte muhatap kişinin bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Davetçi yaptıklarından karşılık beklemeyip Allah rızasını ön plana almalı; cesaretli, kararlı, azimli olmalı, sabretmeyi bilmeli, güvenilir olmalı, hoşgörülü olmalı, üslubu güzel olmalıdır. Öğüt veren kişi bakımından bu özelliklere bakıldığında Hız. Peygamber'in (sav) bütün özellikleri fazlasıyla karşıladığı anlaşılabacaktır. Allah-u Teâlâ da Peygamber'inden Üsve-i Hasene (en güzel örnek) diye bahsetmiştir. Öğüte muhatap kişide ise sahip olması gereken en önemli özellik: hazırbulunuşluk düzeyinde olmasıdır. Çünkü hazır olmayan bir insana ne kadar önemli meseleler anlatılırsa anlatılsın aklı başka yerde olduğu için söylenenleri tam olarak kavrayamayacaktır. Diğer bir özellik bağnaz ve taassup sahibi olmaması gerekmektedir. Yine karşıdaki insanın belli bir mukayese gücüne sahip olması gerekir ki söylenenlerle yaptıklarını, inandıklarını akıl süzgecinden geçirebilsin.

Dünyaya geldiğimiz andan itibaren her şeyi görerek, duyarak izlemleyerek öğreniriz ve bunlar hayalimize, idrakimize, gönlümüze eğitimin bir huzmesi olarak

²⁷ Mahmut Kavaklıoğlu, “Sergilediği Beden Dili Açısından Hız. Peygamber”, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt. III, sayı. 6, 2004, s. 49.

²⁸ Tirmizi, a.g.e, s. 221.

yansımaktadır. Her eğitim-öğretim sisteminin temelini oluşturan bireyin eğitimi sanıldığı kadar kolay değildir. Günümüzde bile eğitimi kaliteli hale getirmek adı altında her üç dört senede bir farklı farklı yollar denenmektedir. Bu yüzden eğitimde neyi yaptığından çok nasıl yaptığın hangi metodu uyguladığın çok önemlidir.

Eğitim tarihine bakıldığında Hz. Peygamber (sav) kadar etkili, başarılı bir eğitimci görmek mümkün değildir. Hz. Peygamber (sav), tebliğin etkili olabilmesi için çok yönlü düşünmüş ve düşündüklerini uygulamaya koymuştur. Bunun için farklı yol, yöntem ve metotlar denemiştir. Metotlar Hz. Peygamber'in (sav) insani özellikleri baz alarak uygulaması, kendi fitratı gereği uyguladıkları ve bir nevi materyaller bakımından uygulaması olarak incelenecektir.

1.1.1. İnsani özellikleri dikkate alarak uyguladığı metotlar

Hz. Peygamber (sav), eğitimde konuşmaya başladıktan sonra dinleyicilerin tam anlaması, verilmek istenilen mesajın ulaşması için susup dinlemelerini ister, ashapta o konuşmaya başladıktan sonra “Başlarında kuş varmış”²⁹ gibi vaazını ses çıkarmadan vaazını dinlemeye koyulurdu.

1.1.1.1. Takrir metodu

İnsanlar bilgi ve birikimlerini zorlanmadan karşdakine aktarma ihtiyacı hissetmiş, bunun en rahat ve en etkili yolunda sözlü ifade olduğunu anlamışlardır. Bu yüzden eskiden beri eğitim ve öğretim denince akla ilk gelen metot takrir (anlatma) metodu olmuş, din eğitiminde de bu metot çok fazla uygulanmıştır.

Mekke’de rahat ve serbest bir ortam mevcut değildi. Buna rağmen Hz. Peygamber (sav) fırsat buldukça İslam’ı anlatmaktan, tebliğ etmekten geri durmuyordu. Çok sistematik bir plan ve program tabii ki takip etmiyordu. Bu yüzden Mekke’de sadece anlatma şeklinde kullanmış, Medine’ye geldiğinde ise diğer metotları ayrıntıları ile

²⁹ Karga, devenin başına konup kafasındaki keneleri toplar. Deve de karga kaçmasın diye hareket etmeksizin öylesine bekler çünkü keneler ona eziyet vermektedir. İşte bundan dolayı, “Başında kuş varmış gibi” deyimini söylenmiştir.

kullanabilmiştir. Hz. Peygamber'in (sav), belagati oldukça fasih, konuşmaları son derece açık, naif ve anlaşılırdı. Hz. Ebu Bekir (ra), bu konuda hayretini gizleyemez ve "Ben Araplar arasında çok dolaştım ve birçok edipler dinledim. Fakat senden edibine rastlamadım. Seni kim eğitti?" diye sorar. Bu soruya Hz. Muhammed (sav) şöyle cevap verir: "Beni Rabbim eğitti ve güzel yetiştirdi"³⁰.

Abdurrahman b. Amr es-Sülemi ve Hucr b. Hucr anlatıyor: "İrbad b. Sariy'e geldik. Kendisine selam verdikten sonra, "Seni ziyaret etmeye ve istifade etmeye geldik." dedik. İrbad şunu anlattı: Hz. Peygamber (sav), bir gün bizlere namaz kıldırıldı. Namazdan sonra bize döndü ve son derece tesirli bir vaaz verdi. Vaazın tesiri ile gözler yaşla kalpler korku ile doldu. Birisi dedi ki: "Ya Resulullah! Bu sanki vedalaşan kimsenin vaazı gibidir. Bize ne tavsiyede bulunursunuz?" Hz. Peygamber (sav) buyurdular ki: "Allah'tan korkmanızı halife siyah bir köle bir olsa bile onu dinleyip itaat etmenizi sizlere tavsiye ederim. İçinizden yaşayacak olanlar pek çok ihtilaflara şahit olacaklar. Sizler benim sünnetime ve Hülefa-i Raşidin yoluna sımsıkı sarılın, iyice yapışın. Dine sonradan sokulan şeylerden sakının. Çünkü sonradan sokulan her şey bidat'tır. Her bidat da sapıklıktır"³¹ buyurmuştur.

Hz. Peygamber (sav) bazı zamanlar bir olayı anlatacakken bundan kapalı olarak bahseder, çözümlemesini sahabelere bırakırdı.

Enes b. Malik (ra) anlatıyor: "Resulullah (sav) ile birlikte oturuyorken "Şimdi cennet ehlinden biri çıkagelecek" buyurdu. Akabinde Ensar'dan, abdest suyu sakalından damlayan ve nalinlerinden sol eline asmış bir adam çıkageldi. Ertesi gün olunca Hz. Peygamber (sav) aynı şeyi söylediler. Ardından aynı adam aynı şekilde çıkageldi. Üçüncü gün olunca aynı sözü tekrarladı ve aynı adam yine aynı şekilde çıkageldi. Hz. Peygamber (sav) kalkınca Abdullah B. Amr adamı takip etti ve ona dedi ki: "Babamla münakaşa ettim ve üç gün evine gitmeyeceğime yemin ettim. Bu süre zarfında beni misafir etmeniz mümkün mü?" O da "Olur" dedi. Enes (ra) diyor ki: "Abdullah onunla birlikte üç gece geçirdiğini gece bir ibadete kalktığını görmediğini ancak yatağına dönerken (uykuda) Allah'ı andığını sabah namazı için kalkarken de tekbir getirdiğini gördüğünü söyledi. Yine Abdullah dedi ki: Ondan hayırdan başka söz işitmedim. Bu üç gece geçince amelini

³⁰Buhari, Menakıb, 23; Davud, İlim, 7; Edeb, 18.

³¹ Ebu Davud, Kitabû-s Sunne, IV/280-281; Tirmizi, Kitabû-l İlm, IV/150; İbni Mace, Mukaddime, I/15.

küçümser gibi oldum. Ona, “Ey Allah’ın kulu! Babamla aramda bir kırgınlık ve küskünlük yok esasında. Ancak Resullulah (sav)’ın üç kez, “Şimdi cennet ehlinde biri çıkagelecek” buyurduğunu işittim. Her üçünde de sen çıkageldin. Bu yüzden senin yanında olmak istedim ki bakayım amelin nedir, bende sana uyayım. Ancak senin çok amel işlediğini görmedim. Resullulah’ın (sav) buyurduğu bu dereceye seni yükselten nedir acaba?” O da dedi ki: “Benim durumum senin gördüğünden ibaret”. Geri dönüp giderken beni çağırdı ve “Benim durumum senin gördüğünden ibaret ancak benim içimde bir Müslümana karşı kin yoktur. Keza Allah’ın bir Müslümana ihsan ettiği hayrada kıskançlık beslemem” dedi. Abdullah da ona şöyle dedi: “Seni bu dereceye ulaştıran şey bizim beceremediğimiz bir şeydir”³².

Hadiste Hz. Peygamber (sav), bir sahabe'nin cennetlik olduğunu söylemiş fakat neden olduğunu belirtmemiş, bunu dinleyen sahabeler üzerinde merak uyandırmıştır. En sonunda Abdullah b. Amr dayanamayarak cennetlik oluşunun sebebini öğrenmek için evinde misafir olmayı tercih etmiştir.

Bazen de önemli olan hususları tek tek açıklardı.

Ebu Hureyre (ra), Hz. Peygamberden (sav) buyurmuştur: “Kadınla dört şey için evlenilir: Malı için, soyu için, güzelliği için ve dini için. Sen dindar olanını seç. (Eğer dediğim gibi yapmazsan) Yoksulluğa düşebilirsin”³³.

İbni Abbas (ra): “Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdular: “Beş şeyden önce beş şeyi ganimet bil: İhtiyarlığından önce gençliğini, hastalığından önce sıhhatini, fakirliğinden önce zenginliğinin, meşguliyetinden önce boş vakitlerinin ve ölümünden önce hayatının”³⁴.

1.1.1.2. Tedricilik

Cahiliye toplumun asırların birikimi olarak vazgeçemedikleri toplumsal kabulleri vardı. Hz. Peygamber’in (sav) getirdiği davet ise bu birikimin çoğunu kaldırmaya ve

³² Ahmed b. Hambel, Müsned, III/166; Abdullah b. Mübarek, Kitabu’z Zühd, 241.

³³ Buhari, Kitabu’n Nikah, IX/132; Müslim, Kitabu’r Radah, X/151.

³⁴ Müslim, Kitabu’l Birr ve’s-Sıla, XVI/108; Abdulfettâh Ebu Gudde, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (sav) ve Öğretim Metodları**, Ankara: Otto yay, 2016, s. 163.

yepyeni bir toplumsal düzen oluşturmaya yönelikti. Böylesi bir düzenin bir anda olması, istenilen seviyeye gelmesi elbette mümkün değildi. Bu yüzden vahyin iniş seyri kolaydan zora, genelden özele doğru olmuş, Hz. Peygamber (sav) de tebliğ görevini bir anda her şeyi bildiren, anlatan bir yolla değil; tedrici, adım adım, parça parça, bölüm bölüm anlatan bir yolla gerçekleştirmiştir.

Psikolojik açıdan insan yapısına bakacak olursak insan her zaman için ilk duyduğuna ilk gördüğüne kapalıdır, ilk karşılaştığı şeye tedirginlikle bakıp reddetme taraftarıdır. Bu yüzden insan peyderpey öğrenmeye muhtaçtır. Yine bilgi zamana yayılarak az az verilmeli ki hafsala da iyice yer edip anlaşılabilsin.

Allah-u Teâlâ da bu esası dikkate alarak Kur'an'ı bir anda toplu olarak değil 23 yılda peyderpey indirmiştir. Allahu Teâlâ'nın hükümlerdeki tedricilik vasıtasıyla insanları kolay bir şekilde eğittiğini ifade etmesi açısından Hz. Aişe (ra) şu sözleri çok manidardır: "Kur'an'dan ilk nazil olan sûreler, cennet ve cehennemi anlatan mufassal sûrelerdir. Ta ki insanlar, İslam'a ısındıktan sonra helal ve haram (hükümlerini bildiren sureler) nazil oldu. Şayet ilk inen (âyetler), içki içmeyin (hükümünü getirseydi) onlar: "Biz içkiyi ebediyyen bırakmayız" diyeceklerdi"³⁵.

Tedric hem inanç hem ibadet hem de hükümlerde uygulanmıştır. Toplumun münasebetlerini düzenleyen medeni esasların çoğu Mekke'de nazil oldu. Mekke Dönemi'nde insanlardan istenilen akide ve güzel ahlak idi. Borçlanma ve riba âyetleri gibi hükümlerin tafsilatı ise Medine'de inmiştir. Aile ilişkilerinin esasları da Mekke'de vazedildi ancak karı-kocanın her birinin hak ve hukuklarının beyanı, ailede beraberliğin devamı veya talâk ile ayrılmasının terettüb ettiği aile hayatının vecibeleri; ölümden sonra ailede paylaşılması gereken miras ile ilgili hükümler Medine'de nazil olmuştur³⁶. Namaz hicretten kısa bir süre önce farz kılındı öncelikle iki rekât emredilmişti. Daha sonra yolculukta iki, diğer zamanlarda üç ve dört olarak farz kılındı.

İçki üç merhalede yasaklanmıştır. İlk ayet: "Sana şarabın ve kumarın hükmünü soruyorlar de ki bunlar hem büyük günah hem de insanlar için faydalar vardır. Günahları

³⁵ Hadis; Şakir Gözütok, **Hz. Peygamber Döneminde Eğitim ve Öğretim**, İstanbul: Ensar yay, 2017, s. 194.

³⁶ Gözütok, **Hz. Peygamber Döneminde Eğitim ve Öğretim**, s. 194.

ise faydalarından daha büyüktür"³⁷. Bundan sonra da haliyle içkiye devam edenler olmuştur. Ensar'dan biri, Hz. Ali ile Hz. Abdurrahman b. Avf'ı yemeğe çağırmıştı. Bu ağırlamada misafirlere şarap da ikram edilmişti. Akşam namazının vakti gelince Hz. Ali cemaate namaz kıldırması fakat içkinin tesiri ile Kur'an'ın ayetlerini yanlış okumuştur³⁸. Bu olumsuz hadiseden sonra, "Ey iman edenler, sarhoşken, ne söyleyeceğinizi bitinceye kadar namaza yaklaşmayınız!"³⁹ emri gelir.

Daha sonra şu kesin hüküm gelmiştir: "Ey iman edenler! İçki, kumar, (tapmaya mahsus) dikili taşlar, fal okları, ancak şeytanın amelinden birer murdardır. Onun için bunlardan kaçının ki muradınıza eresiniz. Şeytan, içkide ve kumarda ancak arınıza düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bu kirli işlerden) vazgeçtiniz değil mi?"⁴⁰ ayetiyle içkiye tamamen yasak gelmiş ve ashabta bu yasağa uymuştur.

³⁷Bakara, 2/219. Diyanet İşleri Meali (Bu, alkollü, sarhoş edici içkiler ve şans oyunları ile ilgili verilen ilk emirdir. Burada, ileride kesin yasaklamaya giriş teşkil edecek şekilde bunların kabul edilemeyeceği bildirilmektedir.)

³⁸ Muhammed Abdülhay el-Kettâni, **H. Peygamber'in Yönetimi-et-terâfûbu'l-idâriyye**, İstanbul: İz Yay, 2003, s. 181.

³⁹Nisa, 4/43. (Arapça metindeki "sekr" (sarhoşluk) kelimesi, bu emrin sadece içkili iken değil, her türlü sarhoşluk anı için geçerli olduğunu ifade eder. Bunun yanı sıra, sarhoşluk veren bir şey aslında haramdır, fakat eğer sarhoş iken namaza yaklaşırsa, o zaman iki kata büyük bir günah işlemiş olur.)

⁴⁰ Maide, 5/90-91. Diyanet İşleri Meali (Son hüküm gelmeden önce Hz. Peygamber (sav) kendileri mutlak yasağa hazırlamaları için halkı toplamış ve onları uyararak şöyle demişti: "Allah insanların içki içmelerinden asla hoşlanmaz. Mutlak yasak yakında gelse gerektir. Bu yüzden ellerinde içki bulunanlar en iyisi mi onu satsınlar." Bundan bir süre sonra, Maide suresi 90. ayet inince, "Şu anda ellerinde içki bulunanlar artık onu ne içebilir, ne de satabilir; bu yüzden onu yok etsinler." diye ilânda bulundu. Bunun üzerine dökülen içkiler Medine sokaklarında aktı. Bununla birlikte bazıları "Onu Yahudilere hediye edemeyiz miyiz?" diye Hz. Peygamber'e (sav) sordular. Cevap şöyleydi: "Onu haram eden, hediye olarak verilmesini de yasaklamıştır." Daha bazıları "Onu sirke yapamazmıyız" diye sordular. Cevap: "Hayır, dökmelisiniz" şeklinde oldu. Bir başkası tekrar tekrar sordu: "İçkiyi ilaç olarak da kullanamaz mıyız?" Hz. Peygamber (sav) üstüne basa basa bunu da reddetti ve şöyle buyurdu: "Hayır, o bir ilaç değil, bir hastalıktır." Yine, bir başkası daha sordu: "Efendim, biz çok soğuk bir yerde yaşıyoruz ve işimiz de yorucudur. Bu bakımdan, yorgunluğumuzu gidermek ve ısınmak için içki içiyoruz." Hz. Peygamber (sav) şöyle dedi: "İçtiğiniz sarhoşluk veriyor mu?" "Evet" dedi adam. Bunun üzerine, Hz. Peygamber (sav) "Ondan el çek" buyurdular. Soruyu soran adam bu kez, "Bizim orada oturanlar bunu kabul etmeyecektir." dedi. Hz. Peygamber (sav) buna da şöyle karşılık verdi: "Eğer kabul etmezlerse git, onlarla savaş." İbn Ömer'den (ra) rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuşlardır: "Allah içkiyi ve onu içeni, sunanı, satanı, alanı, üreteni, ürettireni, taşıyanı ve kendisine taşıyanı lânetlemiştir." Bir başka hadisinde Hz. Peygamber (sav) müslümanlara içkiyle birlikte sunulan yemekten yemeyi yasaklamıştır. Yasağın ilk döneminde, içkiyi çıkarmada ve içmede kullanılan aletlerden yararlanılmasını bile yasaklamış, fakat daha sonra yasa iyice yerleşince bunların kullanımına izin vermiştir. Arapça "hamr" kelimesi öncelikle üzümünden yapılan şarap anlamına geliyorsa da, buğday, arpa, kuru üzüm, hurma ve baldan yapılan içkiler için de kullanılır olmuş ve yasak, sarhoşluk veren her şeyi içine almıştır. Hadisler bu noktada oldukça açıktır: "Her sarhoşluk veren hamrdır ve haramdır." Sarhoşluk veren her içki haramdır, "Her sarhoşluk veren şeyi yasaklıyorum." Cuma hutbelerinden birinde Halife Hz. Ömer (ra) hamr'ı "düşünme melekesini gideren her şey" olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber (sav) genel ilkeyi şöyle koymuşlardır: Çoğu sarhoşluk veren şeyin en az miktarı da haramdır; bir bardağı sarhoşluk veren şeyin bir damlası da haramdır..." Hz. Peygamber (sav) zamanında sarhoş için belli bir ceza yoktu. Tutuklanıp mahkemeye çıkarılan suçlu ayakbaşıyla dövülür, tepiklenir, yumruklanır, çomaklanır ve kırbaçlanır. Bu suç için verilen cezanın en yüksek miktarı kırk kırbaçtı. Hz. Ömer'in (ra) halifeliğinin ilk günlerinde de aynı ceza uygulanıyordu. Fakat o suçların arttığını görünce, diğer sahabelere de danışarak cezayı seksen kırbaça çıkardı. İmam Malik, İmam Ebu Hanife ve bir rivayete göre İmam Şafii de aynı

Hız. Peygamber (sav): “Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz nefret ettirmeyiniz”⁴¹ buyurmuştur. Tedriç uygulaması da kolaylaştırmanın en önemli misalidir.

Ebu Abdurrahman es-Sulemi el-Mukri anlatıyor: “Hız. Peygamber (sav) ashabından bizlere Kur’an okutan bir sahabe şunu haber verdi: ‘Resulullah (sav) on ayet alıp okuyorlarmış. Bu ayetlerdeki bilgileri ve amelleri öğrenmeden diğer on ayete geçmiyorlarmış’⁴².

İbn Mesud (ra) da: “Bizden biri on ayeti öğrendiğinde, içindeki manaları anlamadan ve onlarla amel etmeden diğer ayetlere geçiyordu”⁴³ buyurmuştur.

Biranda ayetlerin hepsini hem okuyup hem anlamak hem de bütün anladıklarını uygulamak imkânsız olduğundan Hız. Peygamber (sav) sahabelerine bu şekilde bir metot sunarak hem okuduklarının anlaşılmasını hem de rahatça uygulamalarına imkân tanımıştır.

Hız. Peygamber (sav), bu metodu uygulamalarını davetçilerden de talep ediyordu. Abdullah İbn Abbas (ra) şöyle demiştir: “Hız. Peygamber (sav), Muaz’ı Yemen’e gönderdi ve şöyle buyurdu: ‘Ehli Kitaptan bir kavme gideceksin. Onları Allah’tan başka ilah olmadığına ve benim Allah’ın elçisi olduğuma şehadet etmeye davet et. Eğer buna itaat ederlerse Allah’ın her gün ve gecede onlara beş vakit namazı farz kıldığını bildir. Buna da itaat ederlerse zenginlerinden alınıp fakirlerine verilecek bir zekâtı Allah’ın onlara farz kıldığını bildir. Buna da itaat ederlerse sakın mallarının en kıymetlilerini alma. Mazlumun (bed)duasından kork. Çünkü mazlumun (bed)duası ile Allah arasında perde yoktur”⁴⁴. Bu hadise dikkat edildiğinde tedrici bir sıra ile kolaylaştırma yönteminin seçildiği göze çarpacaktır. Bunun tam tersi bir yol izlenip bütün hükümlerin biranda söylenilmesini, bundan dolayı daha dinle yeni tanışacak insanların teklifleri zor bularak uzaklaşmasını istememiştir.

görüştüydiler. Fakat, İmam Ahmed b. Hanbel ve bir başka rivayete göre İmam Şafîi, içki içmenin cezasının kırk kırbaç olduğu fikrindedir. Hız. Ali (ra) de kırk kırbağı kabul etmiştir.)

⁴¹ Buhârî, İlim, 12; Müslim, Eşribe 70-71.

⁴² Ahmed b. Hanbel, Müsned, 7/40.

⁴³ Taberani, Tefsir, 1/35.

⁴⁴ Buhârî, Zekât, 1; Müslim, İman, 29; İbn Mace, Zekat, 1. (Muaz b. Cebel (ra), Yemen’e hicretin onuncu yılında gönderilmiştir.)

1.1.1.3. Ferdi farklılıkları dikkate alması

Hız. Peygamber (sav), sadece aynı yaş ve idrakte olan insanlara dini tebliğ etmiyordu. Aksine genç, yaşlı, kadın, erkek, Müslüman olan, olmayan her gruptan insana hitap ediyordu. Bu yüzden, herkesin anlama kapasitesi, anlayışı ve bilgi seviyesine göre hitap eder, insanın içinde bulunduğu şartları dikkate alırdı. Dini yeni öğrenenin durumunu göz önünde bulundurur, ileri seviyede olanlarla aynı şeyleri öğretmezdi. Nitekim şöyle buyurmuştur: “İnsanlara derecelerine göre muamele edin”⁴⁵. Bu yüzden Hız. Peygamber’in (sav) tavrı muhatâptan muhataba farklılık arz etmekteydi. Dinleyicilerin ve kendisine soru soranların ihtiyaçlarına binaen cevap verirdi. Tebliğinin etkili olması için muhatabını önceden tanır, verdiği cevaplarda yere ve zamana göre değışirdi. Bu prensibi Kuran-ı Kerim’de de görmek mümkündür. Mekke’de inen ayetler ile Medine’de inen ayetlerin muhtevası farklılık arz etmekte gönderildiğı toplumun bilinç düzeyi dikkate alınarak vahyolunmuştur. Şüphesiz bunun nedeni içinde bulunulan şartlar ve ortamdı. Hız. Peygamber (sav), yanına gidip maruzatını dile getiren hiçbir kimseyi ihtiyacını gidermeden göndermezdi. Yanına giden herkese değer verir bu değeri de karşdakine hissettirirdi. Hız. Ali (ra): “Hız. Peygamber (sav), beraber oturduğu herkesle yeteri kadar ilgilenirdi. Onunla oturan onun nezdinde kendisinden daha kıymetli birinin olabileceğini düşünmezdi”⁴⁶ buyurmuştur.

Bir gün bir yaşlı kadın, Allah nezdinde en makbul amelin ne olduğunu sormuştu. Onun için bunun cevabı, günde yüz kere Allahu ekber, Sübhanallah, Elhamdülillah çekmekti. Bir diğer şahıs için cevabı “oruç” idi. Bir üçüncü kimse için bu “cihad” idi⁴⁷. Hız. Peygamber (sav), yaşlı kadının kondisyon özelliklerini göz önünde bulundurmuş, onun yetişkin insanlar gibi rahat ibadet edemeyeceğini göz önünde alarak zorlanmadan yapabileceğı bir ibadet söylemiştir. İkinci ve üçüncü şahıslar muhtemelen yetişkin oldukları için onlarda eksik olan ve zorlanmadan yapabilecekleri bir ibadeti söylemiştir.

Başka bir hadiste: “Hız. Peygamber (sav), Muaz terkisinde semerin üzerinde iken ‘Ya Muaz!’ diye seslendi. Muaz’da ‘Buyur Ya Resulullah! Senin emrine koşmak benim

⁴⁵ Ebu Davud, Edeb, 23, Münavi, Feyzu’l-Kadir 3, 57; İbrahim Canan, **Hız. Peygamberimizin Tebliğ Metodları-1**, İstanbul, Nesil Yayınevi, 1998, s. 122.

⁴⁶ Tirmizi, Şemail, 212; Şakir Gözütok, **"Hız. Peygamber'in Mekke ve Medine Dönemindeki Hadislerinde Uyguladığı Eğitim Metodları-Buhari ve Müslim Örneğı"**, Konya: Doktora Tezi, 1995, s. 34.

⁴⁷ İbnu Mace, Edeb, 56; Nesai, Sıyam, 43, Buhârî, Cihad, 2.

için mutluluk.' diye icabet etti. Hz. Peygamber (sav), yine 'Ya Muaz!' diye seslendi. Muaz da 'Buyur Ya Resullullah! Senin emrine koşmak benim için mutluluk.' dedi. Hz. Peygamber (sav), tekrar 'Ya Muaz' diye seslendi. Muaz da 'Buyur Ya Resullullah! Senin emrine koşmak benim için mutluluk.' diye karşılık verdi. Hz. Peygamber (sav), 'Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve resulü olduğuna kalbiyle inanarak şehadet getiren her kula Allah cehennemi haram kılar.' buyurdu. Muaz 'Ya Resullullah! Bunu insanlara haber vereyim de sevinirler mi?' diye sorunca, Hz. Peygamber (sav) 'O zaman buna güvenirler.' buyurdu. Muaz vefat ederken günahattan kurtulmak için bunu haber verdi"⁴⁸.

Bu hadiste büyük bir müjdeden bahsetmiş ve bu hadisi Hz. Peygamber (sav), Hz. Muaz'a (ra) söylemeyi uygun görmüştür. Çünkü bu hadisi henüz seviyesi uygun olmayan bir sahabeye söylediğinde, hadisın asıl anlatmak istediğini anlamayarak zahiren hükmedip yaptığı bazı ibadetleri terk etme ihtimaline karşı dikkatli davranmıştır. Bu yüzden Muaz'dan herkese söylememesini istemiştir.

Yine kendisine sorulan "Amellerin hangisi daha faziletlidir?" sorusuna:

Soran kişilere göre az da olsa devamlı olmalıdır. Allah için sevmek; Allah için buğzetmek (sevmemek)tir, oruca devam et çünkü onun dengi yoktur, hâlil ve murtehil olmalıdır. Allah'a ve Resulü'ne imandır, - Sonra? - Allah yolunda cihaddır. - Sonra? - Hacc-ı mebrûrdur, yemek yedirirsin, tanıdığın ve tanımadığın kimselere selâm verirsin⁴⁹, cevaplarını vermiştir.

"Sadakanın hangisi üstündür?" diye soran Ebu Hureyre'ye: "Fakir olanın güç ve kuvvetiyle yardımda bulunmasıdır." derken benzer soruyu soran Sa'd b. Ubade'ye, "Su çıkartmaktır"⁵⁰ demiştir. Kaynaklara bakıldığında Ebu Hureyre'nin fakir bir insan olduğu, Sa'd b. Ubade'nin ise zengin bir sahabe olduğu görülmektedir. Hz. Peygamber (sav), iki sahabeden de yapabileceği kadarını istemiştir.

⁴⁸Buhari, Kitabul'ilm, 1/225-227; Müslim, Kitabul İman, 1/240; Gözütok, **H. Peygamber'in Mekke ve Medine Dönemindeki Hadislerinde Uyguladığı Eğitim Metodları-Buhari ve Müslim Örneği**, s. 77-78; Ebu Gudde, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (sav) ve Öğretim Metodları**, s. 151-153.

⁴⁹Buhari, İman, 32; Davud, Sünnet, 3; Nesai, Siyam, 43; Darimi, Fedailu'l-Kur'an, 33; Buhari, İman, 18; Müslim, İman, 130.

⁵⁰Davud, Zekat, 40; Davud, Zekat, 41; Muhammed Abdülhay el-Kettâni, **H. Peygamber'in Yönetimi-et-terâfibu'l-idâriyye**, İstanbul: İz Yay, 2003, s. 131.

Abdullah b. Busr (ra) anlatıyor: “Bir adam ‘Ya Resulullah! İslam’ın (nafile) ibadetleri bana çok geldi. Onun için, sarılıp yapışacağım bir şeyi bana bildir.’ dedi. Hz. Peygamber (sav) ona, ‘Dilin devamlı Allah’ın zikri ile ıslak kalsın.’ buyurdu⁵¹.

Ashabının insani özelliklerini zorlayarak kendini takatsiz bırakmasını istememiş, ibadet dahi olsa aşırıya kaçılmasını uygun görmemiştir.

Ebu Cuheyfe Vehb b. Abdullah (ra) anlatıyor: “Hz. Peygamber (sav,) Selman ile Ebu’d Derda’yı birbiriyle kardeş yaptı. Bir gün Selman, Ebu’d Derda’yı ziyaret ettiğinde hanımı Ümmü’d Derda’yı eski püskü elbiseler içinde gördü. ‘Nedir bu halin?’ diye sorunca ‘Kardeşim Ebu’d Derda işte! Onun dünyaya hiç ihtiyacı yok.’ diyerek şikâyetçi oldu. Ebu’d Derda gelince ona yemek hazırladı ve ‘Sen ye! Ben oruçluyum’ dedi. Selman, ‘Sen yemezsen ben de yemem.’ dedi. Böyle deyince o da yedi. Gece olunca Ebu’d Derda ibadete kalkmak istedi. Selman (bırakmayarak), ‘Uyu’ dedi. O da uyudu. Daha sonra tekrar kalmak istedi. Selman yine ‘Uyu’ dedi. Gecenin sonu olunca Selman ‘Şimdi kalk.’ dedi. Ve kalkıp beraberce namaz kıldılar. Selman sonra ona şöyle dedi: ‘Rabbinin üzerinde hakkı var, nefsinin üzerinde hakkı var, ailenin üzerinde hakkı var. Her hak sahibine hakkını ver.’ Ebu’d Derda daha sonra Hz. Peygamber (sav)’e gelerek olanları anlatınca Hz. Peygamber (sav); ‘Selman doğru söylemiş.’ buyurdu⁵². Örnekte de görüldüğü gibi insandan fitrata zor gelecek şekilde bedene yüklenilmesi istenmemiş, dünyadan da nasibinin alınmasının önüne geçilmesi uygun görülmemiştir.

1.1.1.4. Tekrar metodu

İnsan doğası gereği unutan bir varlıktır. Hz. Peygamber (sav) de dinlenen hususların iyice anlaşılıp ezberlenmesi için sözünü tekrar ederdi. Yine aynı şekilde dinleyenlerin dikkatini çekmek, anlatılanlara gereken ehemmiyeti vermeleri için bu metodu kullanırdı. Enes b. Malik (ra): “Söylediği anlaşılın diye Hz. Peygamber (sav) sözlerini üç kez tekrar ederdi⁵³ der.

⁵¹ Tirmizi, Kitab’d-Deavat, 7/126-7; İbn Mace, Kitabul Edep, 2/1246.

⁵² Buhari, Kitabus Savm, 8/182.

⁵³ Tirmizi, Şemail, s. 140; Buhari, Kitabul İlim, 30.

Yukarıda bahsedilen Muaz örneğinde de yine söylediğini tekrar etmeyi tercih etmiştir.

Ebu Şureyh el Huzdi (ra) buyurdu: “Hz. Peygamber (sav), “Vallahi (tam) iman etmiş olmaz! Vallahi (tam) iman etmiş olmaz! Vallahi (tam) iman etmiş olmaz!” buyurdu. “Kim Ya Resulullah” diye sorulunca şöyle buyurdu: “Komşusunun, şerrinden emin olmadığı kimse”⁵⁴.

Bir çarpışmada silahını kaldırdığı anda "La ilahe illallah" diyen düşmanını öldüren sahabî yaptığı işten kalbine şüphe düşünce durumu Hz. Peygamber'e (sav) arz etmiş, Hz. Peygamber (sav) de heyecan ve hayretler içinde: "O, 'La ilahe illallah' dedi, sen de öldürdün öyle mi?" diye çıkmıştı. Sahabî, mazeret beyân etti: "Fakat Ya Rasûlallah, bunu ölüm korkusundan söyledi!" Ama bu cevap Hz. Peygamber'i (sav) mutmain kılmamıştı: "Bunu ihlâsla mı yoksa korkuyla mı söylediğini bilmek için kalbini yarıp baktın mı? Kalbini yarıp baktın mı?" diye o kadar tekrarda bulundu ki Hz. Peygamber'i (sav) bu derece üzen büyük bir cerimeyi işlemektense bu sahabî "Keşke o anda yeni Müslüman olsaydım"⁵⁵ temennisinde bulunmuştur.

Hadiseye bakıldığında sahabe olayı işlemiş ve iş işten geçmiştir, bu yüzden sözlerini tekrarlayıp bu kadar büyük bir tepki göstermesine gerek olmayabilirdi diye düşünülebilir. Ama burada asıl amaç Hz. Peygamber'in (sav) bu tutumundan sonra aynı olaya maruz kalacak sahabiler için bu örnekten hareketle düşmanını öldürmenin büyük bir hata olacağını anlaması ve aynı hataya düşecek iltimasın gösterilmemesi idi.

Enes b. Malik (ra) anlatıyor: “(Hz. Peygamber'in (sav) yanından) bir cenaze getirilirken ölen kişi hayırla yâd edildi. Hz. Peygamber (sav): “Vacip oldu. Vacip oldu. Vacip oldu.” buyurdu. Başka bir cenaze geçirilirken de ölen kişi kötülükle anıldı. Hz. Peygamber (sav) yine: “Vacip oldu. Vacip oldu. Vacip oldu.” buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ömer, “Anam, babam sana feda olsun! Bir cenaze getirilirken ölen kişi hayırla yâd edildi. Siz de “Vacip oldu. Vacip oldu. Vacip oldu.” buyurdunuz. Sonra bir cenaze daha geçirilirken ölen kişi kötülükle anıldı. Siz yine “Vacip oldu. Vacip oldu. Vacip oldu.”

⁵⁴ Buhari, Kitabü Ehadisi'l Enbiya, VI/371; Ebu Gudde, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (sav) ve Öğretim Metodları**, s. 162.

⁵⁵ Müslim, İmân 158; İbn Hanbel, V, 207; Ahmet Önkâl, **Resullullah'ın İslam'a Davet Metodu**, Konya: Esra Yay, 1997, s. 314.

buyurdunuz. Cenaze geçirilirken öyle demekle neyi kastettiniz?” diye sordu. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdular: “Hayırla yâd ettiğiniz kimseye cennet, kötülükle andığınız kimseye de cehennem vacip oldu. Sizler Allah’ın yeryüzündeki şahitlerisiniz. Sizler Allah’ın yeryüzündeki şahitlerisiniz. Sizler Allah’ın yeryüzündeki şahitlerisiniz”⁵⁶ buyurarak neden iki örnekte de vacip oldu diye tekrar etmesini açıklamıştır.

Yine başka bir hadiste Ebu Bekra (ra) anlatıyor: “Hz. Peygamber (sav), ‘Büyük günahların en büyüğünü size haber vereyim mi? Büyük günahların en büyüğünü size haber vereyim mi? Büyük günahların en büyüğünü size haber vereyim mi?’ buyurdu. Bizler, ‘Evet, Ya Resulullah!’ dedik. Hz. Peygamber (sav) ‘Allah’a şirk koşturmak, anne babaya itaatsizlik etmek’ buyurdu. Yaslanıyorken oturdu ve şöyle devam etti: ‘İyi dinleyin, bir de yalan şahitlik, yalan yere şahitlik yapmaktır. İyi dinleyin, bir de yalan şahitlik, yalan yere şahitlik yapmaktır. Hz. Peygamber (sav) bu sözü durmadan söylüyordu. Sonunda, ‘Susmayacaklar mı?’⁵⁷ acaba diyerek içimden geçirdim diye sahabe rivayette bulunmuştur.

Arafat'da yapmış olduğu konuşma ayrıca Rabia b. Umeyye b. Halef tarafından cümle cümle tekrarlanmıştır. Mina'da kuşluk vakti, boz bir deve üzerinde yaptığı konuşmada ise tekrarlama işini Hz. Ali yapmıştır⁵⁸. Bu tekrarlama yoluyla Hz. Peygamber’in (sav) konuşması herkese ulaşabilmiştir.

Kuran-ı Kerim’i de her yıl ramazan ayında Hz. Peygamber (sav), Cebrail (as) ile tekrar ederdi. Bu tekrar son ramazanda iki defa yapılmış ve kısa bir süre sonra Hz. Peygamber (sav) Dar-ül Beka’ya yürümüştür.

Hz. Peygamber (sav), yapılması gerekenleri bazen nasıl olması gerekiyorsa ilk başta kendi yaparak gösterir bazen de eğer yapılan bir işi beğenmezse tekrar yaptırarak sahabenin hatasını bulmasını isterdi eğer sahabe buna muvafık olamazsa kendisi yanlış yaptığı yeri güzelce beyan ederdi.

⁵⁶ Buhari, Kitabü'l Cenaiz, III/238; Müslim, Kitabü'l Cenaiz, VII/18; İbn Mace, Kitabü'l Cenaiz, I/487; Ebu Gudde, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (sav) ve Öğretim Metotları**, s. 160-161.

⁵⁷ Buhari, Kitabul Edeb, 1/405; Müslim, Kitabul İman, 2/81-82.

⁵⁸ Davud, Menasik, 73; El-Kettâni, a.g.e., s. 136-137.

Hiz. Osman (ra) bir gün su getirilmesini istedi ve abdest aldı. Sonra güldü ve arkadaşlarına: “Bana neye güldüğümü niçin sormazsınız?” dedi. Dediler ki: “Peki seni güldüren nedir, Ey Mü’minlerin Em’ri?” O da Şöyle karşılık verdi: Ben Râsulullah’ın tıpkı benim gibi abdest aldığını, peşinden güldüğünü ve: “Bana neye güldüğümü niçin sormazsınız?” dediğini gördüm. Ona dediler ki: “Ey Allah’ın Elçisi! Sizi güldüren nedir?” Rasûl- Ekrem Şöyle buyurdular: “Kul, abdestini alırken yüzünü yıkadığında Allah, yüzüne isabet eden bütün hataları affeder. Kollarını ve ayaklarını yıkadığında da aynı”⁵⁹ dedi. Bu hadiste Hiz. Osman’ın (ra), benim abdest aldığım gibi abdest aldığını gördüm cümlesinde tekrar metodu göze çarpmaktadır.

Ebû Hureyre (ra) Şöyle anlatıyor: Biz mescitte iken bir adam çıkageldi. Namaz kıldı ve gelip Hiz. Peygambere (sav) selam verdi. Peygamberimiz onun selamını aldı ve “Dn ve namazı yeniden kıl. Çünkü sen namaz kılmadın!” dedi. Adam bu Şekilde iki veya  sefer aynı Şeyi yaptı. Her seferinde Peygamberimiz, “Dn ve namazı yeniden kıl. Çünkü sen namaz kılmadın!” dedi. Halk korktu ve namazı hafif kılan kimsenin namaz kılmamış sayılması herkese pek ağır geldi. Adam sonuncu sefer: “Ey Allah’ın Elçisi! Ben bir insanım; isabet de ederim, hata da yaparım. Bana hatamı göster, namazı doğru kılmayı ğret!” dedi. Hiz. Peygamber (sav), “Tamam. Namaza kalkınca önce Allah’ın sana emrettiği Şekilde abdest al. Sonra kibleye dn, tekbir getir. Ezberinde Kur’an varsa oku yoksa Allah’a hamd et, tekbir getir, tehll getir, sonra rükûa gt. Rk halinde âzâların mtedil halde bir müddet dursun. Sonra kalk ve kıyam halinde itidâle er. Sonra secdeye gt ve secde halinde itidâle er. Sonra otur ve bir müddet oturuş vaziyetinde dur. Sonra kalk. İşte bu söylenenleri yaparsan namazını güzel kılmış olursun. Bundan bir Şey eksik bırakırsan namazını eksilttin demektir”⁶⁰ buyurmuştur.

Hiz. Peygamber (sav), Bera b. Mâlik’e: “Yatağa yöneldiğinde namaz abdesti gibi abdest al, yatağına gir ve sağ yanağının üstüne yat, sonra da Şöyle duâ et: “Ey Allah’ım! Nefsimi sana teslim ettim. Yüzümü sana yönelttim. İşlerimi sana bıraktım. Ümit ve korku sanadır. Senden başka bir sığınacağım da yoktur. Gönderdiğin Nebi’ne, indirdiğin Kitâb’a iman ettim”. Böyle dua ettiğin bir gecede lsen, tertemiz olarak Allah’a kavuşursun.” buyurur. Berâ der ki: “ğrettiklerini Hiz. Peygamber’e (sav) tekrar ettim. Fakat

⁵⁹ Mehmet Faruk Bayraktar, **İslâm Eğitiminde ğretmen-ğrenci Münasebetleri**, İstanbul, İFAV Yay, 2007, s. 67.

⁶⁰ Buhârî, Eyman, 15; Müslim, Salat, 11; Tirmizî, Salât, 226; Eb Dâvud, Salât 148.

“İndirdiğin Kitâb’a ve Rasûlüne inandım.” dedim. Bunun üzerine: “Olmadı gönderdiğin Nebî’ne de”⁶¹ diyerek, Hz. Peygamber (sav) düzeltmede bulunmuştur.

1.1.1.5.Soru-Cevap Metodu

Geçmişten günümüze kadar kullanılan soru-cevap metodu, eğitim ve öğretimi pasif bir anlatımdan kurtarıp daha etkili olmasına katkı sağlar. Dinleyenlere sadece sözlü bir aktarımdan ziyade eğitime dahil olma imkanı tanıyarak onları daha aktif hale getirir. Soru cevap metodu aynı zamanda tekrar yoluyla öğrenileni pekiştirmeye, dikkatleri toplamaya, ilgiyi dinamik tutmaya, zihne takılan soruların sorulmasına katkı sağlar. Eğitime katılanlar bu vesile ile bilinmeyen bir meseleyi daha iyi kavrayıp düşünebilme yeteneğini geliştirir, yorum yapma kabiliyetini arttırır. Kuran-ı Kerim’de bizi "Eğer bilmiyorsanız, ilim ehline sorunuz"⁶² diyerek soru sormaya teşvik etmiştir. Bu yüzden Hz. Peygamber (sav), bu metodu etkin şekilde uygulamış, sahabelere “Dil tutukluğunun ilacı soru sormaktır”⁶³ buyurmuştur.

Veda Haccı’nda, esas konuya girmeden önce dikkatleri çekmek için Hz. Peygamber (sav) konuya bir kaç soruyla giriş yapmıştır. Sahabelere ilk olarak: “Bugün hangi gündür?” sorusunu sorar, dinleyenler başka bir isimle isimlendirileceğini sanırlarken “Kurban günü değil mi?” buyurur. “Evet” derler. Akabinde benzer bir başka soru sorar: “Bu ay hangi aydır?” Yine başka bir isim vereceğini zannettiklerinde “Zilhicce değil mi?” şeklindeki cevabı gelir. Tekrar: “Bu hangi şehirdir?” Dinleyenler, bu soru karşısında da eski hallerini devam ettirirler. “Mekke değil mi?” cevabı gelir. “Evet” dediklerinde asıl söylenecek husus ifade edilir: “Kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız bu şehir içinde, bu ayda, bugünün hürmeti kadar diğerine haramdır”⁶⁴ diyerek asıl dikkat edilmesi gereken meseleyi ilk olarak soru sorup dikkatleri üzerine çektikten sonra vurgu yapmıştır.

Allah Rasûlü (sav) yine bir gün ashabına: “Bilir misiniz müflis (iflas etmiş) kimdir?” diye sordu. Ashâb: “Bize göre müflis, hiç parası, malı mülkü kalmayan kimsedir.” dediler. Hz. Peygamber (sav): “Hayır, asıl müflis o değildir. Ümmetimin

⁶¹ Müslim, Zikir, 17.

⁶²Nahl, 16/43; Enbiya, 21/7.

⁶³El-Kettâni, a.g.e., s. 298.

⁶⁴ Buhari, İlim, 9, Hac, 132; Müslim, Kasame, 9; İbn Mace, Menasik, 76.

müflisi; kıyamet günü namazı, orucu, zekâtı ve diğer hayırları ile hesap yerine getirildiği halde, birisine kötü söylemiş, öbürüne iftira etmiş, berikinin haksız olarak malını yemiş, birinin kanını akıtmış, öbürünü dövmüş olmasından dolayı, bütün hayırları bu kimselere verilince hayırlar tükenip hesap bitmediği için alacakların günahları omuzuna yüklenerek ateşe atılan kimsedir.” buyurdu⁶⁵.

Ebu Hureyre (ra): “Hz. Peygamber (sav): “Bana söyleyin, sizden birinin kapısında bir nehir aksa ve bundan günde beş kez yıkansa (vücudundaki) kirinden bir şey kalır mı?’ diye sordu. Ashap ‘Hayır, kirinden hiçbir şey kalmaz.’ dediler. Hz. Peygamber (sav)’de ‘beş vakit namaz da işte böyledir. Allah onlarla günahları yok eder.’buyurdu”⁶⁶. Burada Hz. Peygamber (sav) söylemek istediğinin daha iyi anlaşılması için bir örnekle soru sormuş ve sahabelere benzetim yolunu kullanarak anlatmak istediğini daha anlaşılır kılmıştır.

Bir gün yine sohbet esnasında Ashap, “Ya Resulallah, kıyamet gününde biz Rabbimizi görecek miyiz?” diye sordular. Hz. Peygamber (sav): “Aydın 14’ü gecesi görmeye engel hiçbir bulut yokken Ay’ı görmede şüphe ve ihtilaf eder misiniz?” diye sordu. “Hayır, Ya Resulallah!” denilince tekrar: “Ya görmeye engel hiçbir bulut yokken Güneş’i görmede şüphe ve ihtilaf eder misiniz?” diye sordu. “Hayır, Ya Resulallah!” dediler. Bunun üzerine: “İşte onu böyle (açık) göreceksiniz.” buyurmuştur⁶⁷. Hadiste sorulan soruya cevap vermeden önce farklı sorular sorup konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamış ve zihinlerde somutlaştırmıştır.

Hz. Peygamber’in (sav), soru cevap metodu ile karşıdakinin muhakeme yeteneğini devreye sokup ikna etme yoluna gittiği de olmuştur.

Ebû Hureyre (ra) şöyle anlatıyor: Bir gün kendisi açık tenli olan bir bedevî, hanımı siyah tenli bir bebek doğuruncahanımından şüphelenerek bebeği reddetmek istedi. Hz. Peygamber’e (sav) gelip üstü kapalı bir şekilde niyetini açıkladı. Peygamberimiz onun bebeği reddetmesine izin vermedi ve “Senin develerin var mı?” diye sordu. Adam, “Evet” deyince; “Onların renkleri nasıldır?” diye sordu. Adam, “Kırmızı” dedi. Efendimiz tekrar, ”Peki onlar arasında boz renkli olanı da var mı?” diye sordu. “Evet” cevabını alınca,

⁶⁵ Müslim, Birr, 60; Tirmizî, Kıyâmet, 2.

⁶⁶ Buhari, Mevakit, 6; Müslim, Kitâbul Mesacid 7/170; Tirmizî, edep, 80; Nesai, Salat, 70.

⁶⁷ Buhari, Ezan, 129; Müslim, İman, 81.

Peygamberimiz, “Peki o nereden geldi?” diye sordu. Adam, “Belki bir damara (soyundan birisine) çekmiştir.” deyince, Efendimiz, “Senin oğlun da bir damara çekmiştir.” buyurdu ⁶⁸. Bunun sonuncunda adam mutlu bir şekilde Hz. Peygamber’in (sav) huzurundan ayrıldı.

Başka bir olayda Hz. Peygamber (sav), huzuruna eman istemek üzere gelen Tayy kabilesi ileri gelenlerinden Adî b. Hâtim’i İslâm’a davet ediyordu. Fakat onun yüz hatlarından, tereddütler ve şüpheler içerisinde olduğu seziliyordu. Hz. Peygamber buyurdular: “Ben, senin niçin Müslüman olmadığını biliyorum. Şimdi sen kendi kendine diyorsun ki: Bu dine girenler, insanların mal ve mevki itibariyle en zayıfları, Arapların aralarından tart ettikleri güçsüz kimselerdir. Oysaki Allah’a yeminle söylüyorum, pek kısa bir zamanda bu dinin mensupları arasında mal öylesine çoğalacak ki koyacakları alan bulunamayacak. Yine herhalde seni bu dine girmekten alıkoyan bir sebep de, Müslümanların sayısının az, düşmanlarının ise çok olduğunu görmendir. Ya Adî, Hîre’yi biliyor musun?” Adî cevap verdi: ‘Görmedim fakat duyuyorum.’ Hz. Peygamber (sav) devam etti: “Allah’a andolsun ki bu mutlaka tamamlanacak ve işte o zamanda Hîre’den tek başına bir kadın kalkıp gelecek ve Kâbe’yi tavaf edecek. Yine herhalde seni, servet ve saltanatın başkalarında olduğunu görmek de, bu dine girmekten men ediyor. Ama andolsun ki, pek yakın bir zamanda bizzat sen Bâbil’in beyaz saraylarının fethedildiğini işiteceksin” ⁶⁹. Böylece zihnine takılan soruların tek tek kendisi dile getirmeden cevaplandığını gören Âdi b. Hatim içinde şüphe kalmadan iman etmiştir.

Zina etmek için kendisine gelip izin isteyen sahabe örneğinde de soru cevap metoduyla ikna edildiğini görebiliriz.

Hz. Peygamber (sav), bazen açıkça bilinen bir bilgiyi sorar ve bir bakıma zihin egzersizi yaptırırdı.

Abdullah b. Ömer (ra) anlatıyor: “Hz. Peygamber (sav)’in yanında otururken hurma ağacınınından bir dal parçası getirildi. Hz. Peygamber (sav) onu yerken ‘Ağaçlar içinde yeşil bir ağaç vardır. Bunun bereketi Müslümanın bereketi gibidir. Yaprığı düşmez, dökülüp yayılmaz. Rabbinin izniyle her mevsim meyve verir. Müslüman gibidir.

⁶⁸ Buhârî, Talak 26; Müslim, Lian 20.

⁶⁹ İbn Hanbel, IV, 257; Abdurrahman Dodurgalı, **Sevgi Peygamberi ve Yetişkin Din Eğitimi**, İstanbul: Rağbet Yay, 2002, s. 305-306.

Şimdi bana söyleyin, bu ağaç nedir? Abdullah diyor ki: İnsanların akılları kırlardaki ağaçlara takıldı. Bazıları ‘Şu ağaçtır, filan ağaçtır.’ dedi. Benim içimden hurma olduğu geçti. Bunu söyleyecek oldum ancak baktım ki karşımdakiler toplumun büyükleri. Genç bir çocuk olduğum için konuşmaktan çekindim. Sonra etrafa baktım ki ben bulunanlarının onuncusu ve en genciyim. Baktım Ebubekir ile Ömer de konuşmuyor. Ben de sustum. Onlar da konuşmayınca oradakiler. ‘Hangi ağaçtır Ya Resullallah! Bize söyleyiniz?’ diye sordular. Hz. Peygamber (sav) de ‘ Hurma ağacıdır.’ buyurdu”⁷⁰ hâdiste cevabı çok açık olan bir soru sormuş ama sahabeler cevabın kolay tahmin edilmeyecek bir şey olduğunu düşünerek farklı cevaplar vermiştir.

Sad b. Ebi Vakkas (ra) diyor ki: Hz. Peygamber (sav)’den dinledim. Kendisine yaş hurmayı kuru hurma ile satın almanın hükmü sorulunca etrafındakilere: ‘Yaş hurma kuruyunca eksilir mi?’ buyurdu. Sahabeler ‘evet’ deyince bundan menetti’⁷¹. Hz. Peygamber (sav), hurma kuruyunca eksildiğini bildiği halde kuruyunca eksilip eksilmediğini sormuştur, amacı sahabelere neden kuru hurma fiyatıyla alınamayacağını bildirmektir.

Yine soruyu başka bir mecraya çekip asıl önemli olan konuya vurgu yaptığı da olmuştur.

Hz. Peygamber’e (sav) birisi gelip "Kıyamet ne zaman kopacak?" dediğinde "Sen kıyamet için ne hazırladın?"⁷² cevabı buna açıkça örnektir.

Hz. Peygamber (sav) bir gün: “Aranızda pehlivan kime diyorsunuz?” diye bir soru yöneltir. Ashap: ‘Hiçkimsenin yenemediği kimsedir.’ deyince Hz. Peygamber (sav): “Hayır, asıl pehlivan, kızgınlık anında kendine hâkim olan kişidir”⁷³ buyurmuştur.

Çoğu zaman ashabın soru sormasını beklemez kendisi açıklamada bulunup bilgilendirir, sakınması gereken şeyleri söylerdi.

Ebu Hureyre (ra): Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdular: “Şeytan sizden birine gelir ve ‘Şunu kim yarattı?’ diye sorar. (sorularını devam ettirerek) sonunda ‘Rabbini

⁷⁰ Buhari, Kitabul İlim 1/33.

⁷¹ Ebu Davud, Kitabul Buyu, 3/341; Tirmizi, Buyu, 3/519; Ebu Gudde, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (sav) ve Öğretim Metodları**, s. 101.

⁷²Müslim, Bir, 50.

⁷³Müslim, Bir, 30.

kim yarattı?’ diye sorar. İş bu noktaya gelince, kişi hemen Allah’a sığınsın ve (bu tip düşüncelerden) vazgeçsin⁷⁴.

Eğitimci de olması gereken önemli hasletlerden biri de bilmediği bir meselede bilmediğini söylemesi kendisini yada soru soranı ayıplamamasıdır.

Cübeyr b. Mut’im (ra), bir adam Hz. Peygamber (sav)’e gelerek: “Ya Rasûlallah, hangi yerler Allah’ın daha çok sevdiği ve hangi yerler daha çok buğzettiği yerlerdir?” diye sordu. Hz. Peygamber (sav): “Bilmiyorum; Cebrâil’e sorayım, cevap veririm.” buyurdu. Bunun üzerine Cebrâil (as) geldi ve haber verdi ki: “Allah’a en sevgili yerler, mescidler, en çok gazap ettiği yerler de çarşılardır”⁷⁵ bilgisini vererek bilinmeyen bir hususa açıklama getirmiştir.

Câbir (ra) şöyle anlatıyor: Bir sefere çıkmıştık. Bizimle birlikte olan bir arkadaşın başına taş isabet etti, başı yarılıp kanamaya başladı. Daha sonra uyudu. Kalktığında cünüp olmuş, gusül abdesti alması gerekiyordu. Ne yapacağı hususunda arkadaşlarına: “Teyemmüm etsem olmaz mı?” diye sordu. Başı yaralı olduğu için suyun zarar vermesinden korkmuştu. Diğerleri: “Sen suyu kullanmaya muktedirsin, sana ruhsat göremiyoruz.” dediler. Böylece adam gusletti ve bilahare öldü. Hz. Peygamber’in (sav) yanına gelince hâdise haber verildi. Öfkelenen Hz. Peygamber (sav) şunları söyledi: “Onu öldürmüşler! Allah da onların canını alsın! Madem bilmiyorlardı, niye sormadılar? Bilgisizliğin şifası sormaktır. Ona, teyemmüm edip yarasının üzerine bir bez sarması, sonra da o bezin üzerine mesh etmesi, bedeninin geri kalan kısmını da yıkaması yeterliydi”⁷⁶.

Hız. Âişe (ra) bu hususta: “Şu Ensâr kadınları ne iyi kadınlardır. Dinlerini öğrenme konusunda kendilerine hayâ/utanma engel olmuyor”⁷⁷ demiştir. (Kadın eğitimi bölümünde bu hadise geniş şekilde yer verildiği için burada kısa tutulmuştur.)

1.1.2. Kendi Fıtratı Gereği Uyguladığı Metotlar

⁷⁴ Buhari, Kitabu Bedil Halk, 8/240; Müslim, Kitabul İman 2/154; Ebu Gudde, **Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed (sav) ve Öğretim Metodları**, s. 113.

⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, Münzirî, et-Terğîb. (Ayrıca Bezzâr, Ebû Ya’la ve Hâkim rivâyet etmiştir.); Yusuf el-Kardâvî, **Hız. Peygamber ve İlim-Işığın Çağırısı**, İstanbul: Şûle Yay, 1991, s. 98.

⁷⁶ Ebû Dâvud, Tahâret 127; İbn Mâce, Tahâret 93.

⁷⁷ Müslim, Hayız, 61; Buhârî, Hayız, 13-14; Ebû Davud, Tahâret, 120; Nesâî, Tahâret, 159; İbn Mâce, Tahâret; 124.

Hız. Peygamber (sav), tebliğin etkili olabilmesi için kendi kişisel duygu ve çıkarlarını hiçe saymış, bütün zorluklara göğüs gererek insanlara ‘İ’lâ-yi Kelimetullah’ı anlatmaya çalışmıştır. Kendine yapılan yanlışlıkları, kaba davranışları hep affetmiş ama dini hususlarda yapılan hataları, uygunsuz davranışları alttan almayarak dine gelecek en ufak bir olumsuzluğa karşı olabildiğince sert olmuştur.

1.1.2.1. Merhametli ve Hoşgörülü Olması

Merhamet ve hoşgörü, insanlar arasında sevgi ve kardeşliği pekiştiren bir duygudur. Hız. Peygamber (sav), sadece Müslüman olanlara değil bütün insanlara engin şefkatini sunmuş, onların dine girmeye engel bütün bariyerlerini tek tek yıkmaya çalışmıştır. İşlenen kusur ve hatalara karşı olabildiğince müsamahalı davranmış, kırııcı bir şekilde karşılık verip tenkit etmemiştir. Kendisine kaç defa yaptıklarından ötürü müşriklere beddua etmesini rica ettilerse de beddua etmemiş, “Ben bir azap edici olarak değil sadece bir rahmet edici olarak gönderildim”⁷⁸ buyurmuştur. Hız. Âişe’den (ra) rivayet edildiğine göre Hız. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: “Ey Âişe! Şüphesiz Allah refiktir, rıfkı sever. Sertlik ve daha başka şeylere vermediği sevabı yumuşaklığa verir”⁷⁹. Hız. Peygamber (sav), başka bir seferinde: “Cehennem ateşine haram olan veya ateşin kendisine haram olduğu kimseleri size bildireyim mi? Ateş, her yumuşak, kolay ve yakın davranan kimseye haramdır”⁸⁰ buyurmuştur. Yumuşaklık, taş kesilmiş vicdanların kendine gelmesinde en etkili yoldur. Hız. Peygamber’in (sav) hayatına bakıldığında bu konuda birçok örnek görmek mümkündür.

“Benû Hanîfe kabilesi reislerinden Sümâme, Hız. Peygamber’in (sav) hicretinden evvel Mekke’ye gelmişti. Rasûlullah, onunla karşılaşınca İslâm’a davet etti. Sümâme, sert tepkiyle; “Şayet bunu bir daha tekrar edersen seni öldürürüm.” diye cevap verdi. İslâm’a karşı böyle düşmanca tavrı devam eden Sümâme’yi Medine’ye hicretten sonra, Hız. Peygamber’in (sav) bir müfrezesi yakalayıp getirdi. Hız. Peygamber (sav), onu derhal tanıdı. Mescitte muhafaza edilmesini ve kendisine iyi davranılmasını emretti ve bizzat kendi hanesinden ona yemek gönderdi. Hız. Peygamber (sav), namaz için mescide çıkıp

⁷⁸ Müslim, Birr, 87.

⁷⁹ Müslim, Birr, 77; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 112.

⁸⁰ Tirmizî, Kıyâmet, 45; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 415.

da onun yanından geçerken onu İslâm'a davet ediyor ve ne düşündüğünü soruyordu. Sümâme ise şayet kendisini öldürecek olursa gerçekten öldürülmeyi hak etmiş katil birinin (veya soylu birisinin) öldürüleceğini, iyilikte bulunulacak olursa minnetini ifayı bilen birisine iyilik edileceğini belirtiyor ve istendiği kadar fidye vermeye hazır olduğunu bildiriyordu. Hz. Peygamber (sav), ona hüsn-ü muameleye devam etti ve üçüncü davetinde Sümâme'den aynı cevabı alınca karşılıksız serbest bırakılıp vermesini emretti. Sümâme mescidi terk edip Medine dışına çıkınca karşılaştığı ilk su pınarından güzelce bir abdest aldı ve dönüp tekrar Rasûlullah'ın huzuruna geldi fakat iman etmiş olarak ve gönlü İslâm'a bağlanmış olarak. O, Hz. Peygamber'e (sav) şöyle diyordu: "Şimdiye kadar sen benim nazarımda dünyanın en nefret edilecek adamı idin fakat şu anda her şeyden çok sana hayranım. Bu vakte kadar İslâm'dan tiksindiğim kadar hiç bir şeyden tiksinnemiştım. Fakat şimdi İslâm'ın kurbanı olayım"⁸¹. Sonrasında Sümame Hz. Peygamber'in (sav) hiçbir sözünden çıkmamış, onun izni olmadan bir şey yapmamaya dikkat etmiştir. Hz. Peygamberin (sav), hüsnü muamelesi sahabenin nefret duygusunu tamamen yok edip en sevdiği insan yapacak kadar etkili olmuştur.

Hz. Peygamber (sav), yapılan yanlış uygulamaları da en güzel şekilde açıklayarak izah etmiştir.

Yeni Müslüman olduğu için namazda konuşulmaması gerektiğini bilmeyen Muaviye b. el-Hakem, cemaatle namaz kılındığı bir sırada aksıran birisine: "Allah, sana merhamet eylesin." demişti. Bu yersiz konuşmasından ötürü herkes ona sert sert baktı, Muaviye şaşırılmıştı: Eyvah mahvoldum! Ne bakıyorsunuz yahu, ben ne yaptım?" deyince bu defa namaz kılanlar, onu susturmak için elleriyle bacaklarına vurmaya başladılar. Muaviye, Müslümanların kendisini susturmak istediklerini anlayarak sustu ve işin sonunu heyecanla beklemeye başladı. Hadiseyi bize anlatan Hz. Muaviye diyor ki: "Anam, babam Rasûlullah'a feda olsun! Ne ondan önce ne de sonra Rasûl-ü Ekrem kadar güzel öğretim yapan bir muallim görmedim. Beni ne azarladı, ne dövdü, ne de sövdü, namaz bitince şunları söyledi: "Namazda dünya kelamı konuşulmaz. Namaz; tesbih, tekbir ve kıraat-ı Kur'an'dan ibarettir"⁸².

⁸¹ Buhârî, Meğâzî, 70; Müslim, Cihâd, 59; Ebû Dâvûd, Cihâd, 114.

⁸² Müslim, Mesâcid 33; Ebû Dav'ud, Salât 167; Nesâî, Ticâret, 67.

Hız. Peygamber (sav), hoşlanmadığı, rahatsızlık duyduğu meselelerde bazen duymamış ya da başka bir şeyle meşgulumuş gibi yapardı. Bunu ashabına duyduğu merhamet ve hoşgörüden dolayı yapar onların rahatsızlık duyduğunu anlamasını beklerdi. Bazen de sahabede menfi bir hareket gördüğünde bunu sahabenin yüzüne karşı söylemez hutbelerde vaaz verirken yanlış yapan kişiyi değil menfi yapılan hareketi genelleyerek yapılanın yanlış olduğunu dile getirirdi. Hız. Âişe (ra) bu konuda: “Herhangi bir kimseden Hız. Peygamber’e (sav) bir şey ulaşsa hiçbir zaman: “Niçin falanca böyle söylemiş?” demezdi de: “İnsanlar niye böyle söylemiş?” derdi⁸³.

Bir keresinde ashaptan birinin namazda dua sırasında gözünü önünden kaldırıp semaya diktiğine etrafa göz gezdirdiğine şahit olmuştu. O, bu hatayı şöylece tamir etti: “Bir takım kimseler, namaz kılarken dua sırasında gözlerini semaya kaldırmalarından ya vazgeçerler ya gözleri kör olur”⁸⁴. Bu şekilde davranarak hatalı davranışı yapan sahabeyi rencide etmeden kendine çeki düzen vermesini sağlar, sahabenin kalbinde bir kırgınlık meydana getirmezdi.

1.1.2.2. Affediciliği

Yapılan bir hata karşısında sert davranmayıp kızgınlık emaresi göstermemek bunun yerine affedici davranmak bazı durumlarda cezadan daha etkili bir yöntemdir. Kızılması gerektiği halde kızılmaması karşıdaki insanın mahcup olmasını, kendini kötü hissetmesini böylece yaptığı hatadan ders alıp bir daha aynı davranışı yapmamasına vesile olur. Hız. Peygamber (sav) de şefkat ve merhametinden ötürü yapılan hataları çoğunlukla affetmiş, sahabeyi vicdanıyla baş başa bırakıp yanlışının farkına varmasını sağlamıştır.

Uhud Savaşı’nda, Aynen Tepesine yerleştirdiği okçulara defaatle yerlerinden ayrılmamaları gerektiği yönündeki ikazlarına rağmen savaşın ortalarında okçular yerlerini terk etmiş ve savaşın seyri bundan olumsuz etkilenmişti. Savaş sonrası herkes okçulara nasıl davranacağını merak ederken Hız. Peygamber (sav); sert davranmamış, kızmamış, hatalarını yüzüne vurmamıştı. Kuran-ı Kerim’de bu konuya değinmiş: “Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli

⁸³ Ebu Davud, Edeb; Müslim, Fedail, 35.

⁸⁴ Müslim, Salât, 118.

olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile"⁸⁵ ayetiyle Hz. Peygamber'i (sav) desteklemiştir. Uhud'da affedilen bu sahabiler yaptıkları hatadan dolayı kendilerini kötü hissetmiş, Hz. Peygamber'e (sav) karşı bir daha mahcup olacak bir hareket yapmamaya özen göstermişlerdir.

Ebû Hureyre (ra) şöyle anlatıyor: Bir gün Hz. Peygamber (sav) ile birlikte mescitte otururken bir bedevî çıkageldi. O mescidin duvarına bevletmeye başladı. Sahâbîler kalkıp "Dur! Yapma!" diye bağırarak üzerine yürüdüler. Peygamberimiz hemen müdahale edip "İhtiyacını giderirken dokunmayın, adamı kendi haline bırakın. Abdest bozduğu yere büyük bir kovayla su dökün. Siz kolaylık göstermek için gönderildiniz, zorluk çıkarmak için değil!" buyurdu. Sonra Hz. Peygamber (sav), adamı yanına çağırdı ve ona: "Sen Müslüman değil misin?" diye sordu. Bedevî "Elbette Müslümanım." dedi. Hz. Peygamber (sav), "Peki seni öylesi bir davranışa sevk eden şey nedir?" diye sorunca bedevî "Seni hakikat ile gönderen Allah'a yemin olsun ki sadece buranın diğer yerler gibi olduğunu düşünmüştüm." cevabını verdi. Bedevî o gün yaşadıklarını daha sonra şöyle anlatmıştır: "Anam babam Resulullah'afeda olsun! O beni ne azarladı ne de aşağıladı. Sadece şöyle dedi: "Bir mescitte def-i hacette bulunmayız. Burası sadece Allah'ı zikretmek, namaz kılmak ve dua etmek için yapıldı"⁸⁶. Hz. Peygamber (sav) eğer sahabenin bu bilinçsiz davranışı karşısında sert bir tavır gösterip azarlasaydı o kişi bu davranıştan dolayı mescide gelmeyi terk edebilir, bunun sonucunda dine karşı soğuma ve kalben uzaklaşma olabilirdi. Hz. Peygamber (sav), bunların hiçbirine fırsat vermeyerek sahabenin yanlış davranışını güzelce açıklamış ve sahabe kendisi yaptığı hatayı fark ederek Hz. Peygamber'e (sav) minnettar bir şekilde o hatayı terk etmiştir.

Hz. Peygamber (sav), Mekke'nin fethinden sonra yakalanarak kendisine getirilen en azılı düşmanı Ebû Süfyân'a ne kızmış ne de hakaret etmiştir. Ona sadece "İslâm'ı kabul etme zamanın hâlâ gelmedi mi?" diye sormuş, Ebû Süfyân da "Anam babam sana feda olsun! Ne kadar tahammüllü ne kadar bağışlayıcısın ne kadar iyisin!"⁸⁷ demek durumunda kalmıştır.

⁸⁵ Âli İmran, 3/159. Diyanet İşleri Meali

⁸⁶ Buhârî, Edeb, 35-80; Müslim, Tahâret 98-100; İbn Mâce, Tahâret 78; Taberânî, el- Mu'cemü'l-kebîr, II, 220.

⁸⁷ Abdurrahman Dodurgalı, a.g.e., s. 148.

Benzer bir örnek Saffan İbnu Umeyye'dir. İslam'ın büyük düşmanı olan Saffan, fetih günü ölüme mahkûm edilenler arasında yer alıyordu. Fakat bir müslümanın şefaatinin temin ederek affa mazhar oldu ve Hz. Peygamber'in huzuruna geldi. Resul-i Ekrem affettiğini te'yidden sonra İslâm'a girmeyi teklif etti. Safvan ise reddetti. Hz. Peygamber (sav): "İslam veya kılıçtan başka tercihin yok, hangisini istiyorsan söyle!" buyurur. Safvan: "Karar vermem için bana iki ay mühlet ver!" deyince Hz. Peygamber (sav), ona dört ay mühlet verdi. Birkaç gün sonra Safvan, Hz. Peygamber'e (sav) Huneyn Savaşı'nda kullanılmak üzere yüz adet binek verir. Savaşa da bizzat katılır. Savaşı müteakip, ganimet dağıtımındaki Hz. Peygamber'in (sav) cömertliğini görerek samimi bir ihtida ile İslâm'a girer⁸⁸.

Hz. Peygamber (sav), bu özelliğini kendini kullandırılacak kadar uygulamaz aynı hatanın tekrar yapılmasına dikkat ederdi.

"Ebu Azze el-Cumahi, İslam aleyhine düzdüğü şiirler sebebiyle Bedir Savaşı'nda esir edildiği zaman öldürülecekti. Fakat Hz. Peygamber (sav), onun yalvarıp yakarmalarını, bir daha İslam aleyhinde olmayacağına dair verdiği sözlerle yetim kalacak beş kız çocuğunu göz önüne alarak cezalandırmadı hatta hürriyetine kavuşmak için ödemesi gereken fidyeyi de almadan serbest bıraktı. Ancak bilahare verdiği bu sözlerin hiçbirini tutmayarak yine İslam aleyhine şiirler düzerek halkı tahrik etti, Uhud Savaşı'na katıldı. Burada yine esir düşmüştü. Affı için tekrar ricada bulundu ise de bu sefer menfi cevap aldı Hz. Peygamber (sav): Mü'min, kendini bir yılanın deliğinden iki kere sokturmaz"⁸⁹ buyurdu.

1.1.2.3. Kızması ve Sert Davranması

⁸⁸ Müslim, Fezâil, 59.

⁸⁹ Canan, Hz. Peygamberimizin Tebliğ Metodları-1, s. 301.

Kötülük yapan, hüsn-ü muameleden anlamayan, irşâd ve ikâza kulak asmayan, kırınglık ve dargınlığa aldırış etmeyen tipler vardır⁹⁰. Kızmak ve sert davranmak bu tür insanlar için tek uygulanabilir yoldur. En azından kızılıp sert davranılması, yaptığı davranış sonrası tenkit edileceğini bilmesi, davranışlarına çeki düzen getirmesine etki sağlayacaktır. Hz. Peygamber (sav), güzel söz ve tatlı dilin etki göstermeyeceği insanlar için bu metodu uygulamıştır. Yine ashap sorduğu soruda haddi aşar, tartışmaması veya konuşulması sakıncalı olan bir meseleden bahsederse Hz. Peygamber (sav) son derece kızar ve uyarıda bulunurdu.

Hz. Peygamber (sav), Benû Hanîfe heyeti içinde gelen Yemâmeli müstâkbel yalancı peygamber Müseylime'nin kendisinden, vefatından sonra makamının tarafına tevdi talebinde bulunması üzerine ona sert bir şekilde çıkmış ve önünde bulunan küçük bir hurma dalını kaldırarak: “Şayet benden şunu isteseydin bile vermezdim.” buyurmuş, gözü dünyada, saltanatta, yalan dolanda olan bu adamla daha fazla görüşmeyi de kabul etmeyerek onları dinlemek ve kendi adına cevap vermek üzere Sâbit b. Kays'ı görevlendirmiştir⁹¹.

Abdullah b. Amr b. As (ra) anlatıyor: “Kader meselesini tartışırken Hz. Peygamber (sav) ahabının yanına çıkageldi. Hiddetinden sanki yüzünde nar tanesi yarılmış gibiydi. Onlara dedi ki: Bununla mı emir olundunuz? Bunun için mi yaratıldınız? Kur'an ayetlerini birbiriyle vuruşturuyorsunuz. Sizden önceki ümmetler işte böyle şeyler (sebepsiz tartışmalar) yüzünden helâk oldular”⁹².

Ebû Mes'ûd el-Ensârî (ra): “Kölemi kamçıyla dövüyordum. O sırada arkamda bir ses duydum. Bana, “Ey Ebû Mes'ûd! Şunu iyi bilesin ki!” diyordu. Çok kızgın olduğum için kimin seslendiğini anlayamadım. Yaklaşınca bir de ne göreyim, bana seslenen Peygamber Efendimiz (sav) değil mi! “Ey Ebû Mes'ûd! Şunu iyi bilesin ki! Ey Ebû Mes'ûd! Şunu iyi bilesin ki!” diyordu. Peygamberimizin insan üzerinde o korku ve saygı uyandıran halini görünce elimdeki kamçı düşüverdi. Efendimiz bana şunları söyledi: “Ey Ebû Mes'ûd! Şunu iyi bilesin ki Allah'ın senin üzerindeki güç ve kudreti, senin bu köle üzerindeki kudretinden kat kat fazladır!” Bunun üzerine ben: “Ey Allah'ın Elçisi! Allah

⁹⁰ Dodurgalı, a.g.e., s. 287.

⁹¹ Bidâye, V, 49-50; Dodurgalı, a.g.e., s. 287.

⁹² Ahmed b. Hanbel, Müsned, 196.

rızası için bu köleyi azat ettim.” dedim. Peygamberimiz: “Eğer böyle yapmasaydın cehennem ateşi seni mutlaka yakardı.” dedi. O günden sonra hiç bir köleyi dövmedim”⁹³ buyurmuştur.

Hz. Peygamber (sav), yapılan hatalar karşısında ceza verdiği de olurdu yalnız bu cezalar genelde manevi cezalardan ibaretti.

Bir kimse, namahrem bir kadını öpmüş ve Hz. Peygamber’e (sav) gelerek durumu haber vermiştir. Bunun üzerine: “Gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın saatlerinde namaz kıl. Şüphesiz ki iyilikler, kötülükleri giderir. Bu Kur'an, öğüt alan için büyük bir öğüt kaynağıdır.” (Hûd, 11/114) ayetleri nazil oldu. O şahıs: “Yâ Resûlullah! Bu yalnız benim için mi diye?” sorunca Hz. Peygamber (sav): “Ümmetimin hepsi içindir.” buyurdu⁹⁴.

Görüldüğü gibi bu olayda sahabe günaha girecek bir fiil işlemiş bu hatası karşısında Hz. Peygamber (sav) günahını güzel bir hasletle affettirecek bir şey yapmasını uygun görmüştür.

1.1.2.4. Tevazu sahibi olması

Kendinden çokça bahseden, kendi yaptıklarından bahsedip övünen, kendini ön plana çıkarmaya çalışan bunun yanında diğer insanları küçümseyen, kendinden düşük seviyede gören insanlar, gerçekten çalışkan olup bir şeyleri başarsalar dahi toplum tarafından sevilmez yüzüne gülünse dahi arkasından sürekli olumsuz bahsedilip saygı görmezler. Bu tür insanların sadece şahsına değil söylediği sözlere de bir soğukluk olur ve dedikleri doğru dahi olsa etrafındaki insanlar söylediklerini yapmaktan uzak dururlar. Hz. Peygamber (sav), bütün meziyetlerine rağmen asla kibirlilik gösterip kendini büyük görmemiş devamlı tevazu sahibi olmuştur. Bu özellik tebliğin etkili olması sözlerinin uygulanması noktasında son derece etkili olmuştur. Hz. Peygamber’in (sav) hayatının bütün kesitlerine bakıldığında bu özelliğini görmek mümkündür. O karşısındaki

⁹³ Müslim, Eymân, 34-35; Ebû Dâvud, Edeb, 123-124.

⁹⁴ Buhârî, Mevâkîtu's-Salât, 4; Müslim, Tevbe, 39; İbn Mâce, Zühd, 30.

inanmayan bir kimse dahi olsa hastalandığında ziyaret eder, cenazeye katılır, köle dahi olsa davete icabet eder, kuşu öldüğü için üzülen bir çocuğu teskin etmeye çalışırdı.

Bedevilerden bir Arap huzuruna girmişti de heybetinden titremişti. Hz. Peygamber (sav) ona şöyle buyurdu: “Sakin ol! Ben de senin gibi Mekke’de güneşte kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum”⁹⁵. Günümüzle tahayyül edecek olursak Hz. Peygamber (sav), bu sözü söylediğinde devlet reisi ve olabilecek en üst konumdaydı, şimdinin köyde duran ya da sıradan bir vatandaşının devletin önemli kademelerinden birinin huzuruna çıktığını ve makam koltuğunda oturan insanın tavırlarını tahayyül edecek olursak bu davranışın olabilecek en üst seviyede mütevazı davranışı sergilediği anlaşılabacaktır.

1.1.2.5. Değer Vermesi

Hz. Peygamber (sav); küçük-büyük, yaşlı-genç, kadın-erkek, inanan-inanmayan, zengin-fakir demeden bütün insanlara değer vermiş ilgi göstermiştir. Çocuklarla çocuk, gençlerle genç, yaşlılarla yaşlı olup onların seviyelerine uygun davranmış kimseyi kırmamaya gayret etmiştir. Yanına gelen herkese o kadar yakın davranmış, ilgi ve itibar göstermiştir ki yanında bulunan her sahabe Hz. Peygamber’in (sav) nazarında kendini en kıymetli zannetmiştir.

Amr b. el-Âs bu konuda: “Rasûlullah insanların en azgınlarına bile teveccüh eder, onlarla konuşur, yakın alâka gösterir ve böylece onların kalplerini kazanmak isterdi. Bana da aynı şekilde değer vermiş, o kadar candan yakından ilgilenmişti ki ben kendimi Rasûlullah’ın yanında insanların en itibarlısı zannettim ve hatta sordum: “Ya Rasûlullah! Ben mi hayırlıyım, Ebûbekir mi?” “Ebûbekir!” diye cevap verdi”⁹⁶ buyurmuştur.

⁹⁵ Gözütok, Hz. Peygamber’in Mekke ve Medine Dönemindeki Hadislerinde Uyguladığı Eğitim Metodları-Buhari ve Müslim Örneği, s. 45.

⁹⁶ Sâid Havvâ, Rasûl, I, 73; Dodurgalı, a.g.e., s. 297.

1.1.2.6. Sabır ve Azim

İnsan eğitimi ile uğraşmak en zor ve yorucu işlerden biridir. Bu yolda olmak isteyen birinin büyük bir sabır ve kararlılık göstermesi gerekmektedir. Yoksa istediği hedefe ulaşması imkânsızdır. Çünkü öncesinde olan ön kabuller, yeni öğrenilen şeyin önünde birer engeldir. Peygamberlerin ve eğitimcilerin yaşadığı sıkıntı ve zorlukların temelinde maalesef bu yatmaktadır. Hz. Peygamber (sav) de bu sıkıntıları fazlasıyla yaşamış sabrı ve tükenmez azmi ile bu sıkıntıların üstesinden gelmeyi başarmıştır.

Hz. Peygamber'e (sav) Mekke'de kaldığı on sene zarfında az kişi iman etmiştir. Buna rağmen Hz. Muhammed (sav) sabretmiş, üzüntü ve kedere kapıldığı zaman Kur'an ile desteklenip üzüntü ve kederi hafiflemiştir. Taif'e gittiğinde taşlanarak geri dönmüş, Mekke'de inanılmaz hakaretler ve eziyetler yaşamıştır. Bütün bunlar karşısında Allah-u Teâla: "Andolsun ki senden önce de birçok Peygamberler yalanlanmıştı da onlar yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine karşı sabretmişler ve nihayet kendilerine yardımımız yetişmişti."⁹⁷ "O halde (Resûlum) peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret"⁹⁸ diyerek nebisini teselli etmiş, Hz. Peygamber (sav) de sabır ve azmi elden bırakmayarak vazifesini yerine getirmiştir. Bütün bu özelliklerin yanında Hz. Peygamber (sav) çalışkan, kararlı, kendine güvenen, cesaretli bir insandı.

1.1.3. Materyal Olarak Uyguladığı Metotlar

O zamanın imkânları göz önüne alındığında Hz. Peygamber'in (sav) materyal bakımından zengin bir kullanım sağladığını söylemek çok güçtür. Bu yüzden işaretlerle dahi anlatmasını bu başlık altında işleyeceğiz.

⁹⁷ En'am, 6/34. Diyanet Meali. (Burada sözü edilen Allah'ın kelimeleri, doğruyla yanlış arasındaki çatışmayla ilgili olan kanun'dur. Bu kanun'a göre, doğru ve takvâ sahibi insanların sabır, dayanıklılık ve doğruluklarını, fedakârlık ve vefakârlıklarını, imanlarındaki sağlamlığı ve Allah'a olan güvenlerini kanıtlamaları için uzun bir süre imtihana tabi tutulmaları gerekmektedir. Böylece onlar zorluklara ve musibetlere uğrayacaklar; ancak bu zor ve engebeli yoldan geçmekle öğrenilen yüksek ahlâkî nitelikleri geliştirecekler ve ancak bu silâhlarla küfür karşısındaki savaşı kazanabileceklerdir. Yine, bu kanun'a göre, yeterliliklerini kanıtladıklarında, kendilerine desteklemek üzere Allah'ın yardımı tam zamanında gelir ve hiçbir zaman bu yardım, zamanı dolmadın elde edilemez.)

⁹⁸ Ahkaf, 46/35. Diyanet Vakfı Meali. (Yani, nasıl senden önceki peygamberler kavimlerinin eziyet, muhalefet ve kötü davranışlarına karşı senelerce yılmadan mücadele vermişlerse, sen de öyle çalışmaya devam et.)

1.1.3.1. Yazıyla Not Aldırma

İnsan hafızası duyduğu her şeyi kaydedip ezberleyemez mutlaka arada unuttuğu birkaç husus bulunur. Bu durumun önüne geçmenin tek yolu ise önemli şeyleri bir yere not alma, unuttuğunu düşündüğü zaman da tekrar etmektir. Bu yüzden Hz. Peygamber'in (sav), eğitimde kullandığı metotlardan birisi de yazıyla not aldırma idi. Onun on beşten fazla vahiy kâtibî vardı bunlar gelen vahiyleri tek tek not ederdi. Vahiy kâtiplerinden bazıları şunlardır: Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Zeyd b. Sabit, Ubey b. Ka'b, Z-ubeyr b. Avvam, Hâlid b. Saîd, Ebân b. Said b. As, Hanzala b. Rebi, Muaviye b. Ebi Sufyan...(ra)⁹⁹. Hz. Peygamber (sav), ihtiyaç duyduğunda bu sahabeleri çağırır gelen vahyi yazıya geçirtirdi. Yine Hz. Peygamber (sav), diğer ülke hükümdarları ile iletişimini, İslam'a davetini mektup yazdırma yolu ile sağlamıştır. Bunun içinde özel kâtipleri mevcut idi. Kendisine gelen mektupları güvenilir birinin okumasını istediği için Zeyd b. Sabit'e Süryaniceyi öğrenmesi için rica ettiği de bilinen bir husustur.

Ebu Hureyre'nin (ra): "Resûlullah'tan (sav) kimse benden fazla hadis almamıştır. Ancak Abdullah b. Amr hariç, zirâ O yazıyor, ben ise yazmıyordum"¹⁰⁰ sözü Abdullah b. Amr'ın Hz. Peygamber'den (sav) duyduklarını yazıyla muhafaza ettiğini göstermektedir. Bu konuda Abdullah b. Amr (ra): "Ben Hz. Peygamber'den (sav) duyduğum her şeyi ezberlemek isteğiyle yazıyordum. Kureyşliler, beni menettiler ve 'Resulullah (sav) bir insandır.' dediler. Bunun üzerine yazmayı bıraktım. Durumu Hz. Peygamber'e (sav) arz ettiğimde parmağıyla ağzına işaret ederek: "Yaz, nefsim yedi kudretinde bulunan Allah'a yemin olsun ki buradan Hak olandan başka bir şey çıkmaz." buyurdu¹⁰¹. Abdullah b. Amr da bu sözler üzerine yazmaya devam etmiştir.

Yine bir defasında "hafızam zayıftır" diyen Ensar'dan birine, Hz. Peygamber (sav): "Sağ elini kullan" buyurmuştur¹⁰².

⁹⁹ Ebu Gudde, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (sav) ve Öğretim Metodları**, s. 182.

¹⁰⁰ Buhari, İlim, 39; Ebu Davud, İlim, 3; Tirmizi, İlim, 12.

¹⁰¹ Ebu Davud, İlim, 3.

¹⁰² Tirmizi, İlim, 12.

Mekke'nin fethi sonrası Hz. Peygamber (sav) bir konuşma yapmış, Ebu Şah adındaki sahabe de yazılı olarak konuşmayı istemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav) sözlerinin yazılıp Ebu Şah'a verilmesini emir buyurmuştur¹⁰³.

1.1.3.2. İşaretlerle ve Dokunarak Anlatması

İşaretle ve çizgilerle anlatım, aktarılan bilginin kişinin zihninde daha çok yer etmesi, tam anlaşılması, soyut bir kavramın zihinlerde somut hale gelmesi için önemlidir. Hz. Peygamber (sav) de bazen bir konudan bahsederken çeşitli işaretler yaparak, çizgiler çizerek anlattığı meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağladı.

Hz. Peygamber (sav), anlattığı hususu desteklemek için ellerini kullandığı da olmuştur.

Hz. Peygamber (sav): "Mü'min, mü'min için duvar(ın taşları) gibidir; birbirlerini sınıksız tutarlar." buyurmuş sonra bunu göstermek için parmaklarını birbirine geçirip kilitlenmiştir¹⁰⁴.

Ali b. Ebi Talib (ra): "Hz. Peygamber (sav) sol eline ipek, sağ eline de altın aldı. Sonra ikisini elleriyle yukarı kaldırdı ve bu ikisi ümmetimin erkeklerine haramdır, kadınlarına ise helaldir." buyurdu¹⁰⁵.

Muaz b. Cebel'e tavsiyelerde bulunurken dilini eliyle tutarak: "İşte bunu muhafaza et"¹⁰⁶ diye nasihatte bulunmuştur.

"Cennet kapısının halkasını ilk defa tutan ve çalan ben olacağım." derken eliyle bir kapı halkasını tutup çalar gibi yapmıştır¹⁰⁷.

¹⁰³ Buhari, İlim, 39; Müslim, Hac, 82; Ebu Davud, Menasik, 90; Tirmizi, İlim, 12.

¹⁰⁴ Buhari, Salat, 89; Müslim, Birr, 17.

¹⁰⁵ Ebu Davud, Kitabul Libas, 4/50; Nesai, Kitabuz Zine, 10/160; İbn Mace, Kitabul Libas, 2/1189; Ebu Gudde, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (sav) ve Öğretim Metodları**, s. 112.

¹⁰⁶ Tirmizi, İman, 8.

¹⁰⁷ Darimi, Mukaddime, 8.

Yine Veda Hutbesi'nde yüz bin kişilik topluluğa hitap ederken konuşmasının sonunda şahadet parmağını yukarı kaldırarak üç defa "Şahid ol Ya Rab!"¹⁰⁸ demiş ve bu insanlar üzerinde tesirli bir etki bırakmıştır.

Hız. Peygamber (sav), bazen konuyu anlatırken ashabının daha çok kendisine dikkat kesilmesi için eline veya omuzuna dokunurdu. Fiziksel temas duygusal olarak muhatabı etkileyip daha fazla etki bırakma gücüne sahiptir. Hız. Peygamber (sav) de çoğunlukla sevginin bir tezahürü olarak sevdiklerine ve özellikle de çocuklara karşı fiziksel temasın bir unsuru olan "dokunma"yı bir iksir gibi kullanmıştır¹⁰⁹. Bununla ilgili birçok örnek mevcuttur.

Abdullah b. Mesud: "Hız. Peygamber (sav), ellerim avuçları arasında olduğu halde Kur'an'dan bir sure öğretir gibi bana teşehhüdü öğretti"¹¹⁰ demiştir.

Bir gün Hız. Peygamber (sav), yeğeni Abdullah İbni Abbas' ı şefkatle kucaklamış ve "Allah'ım buna Kitabı (Kur' an' ı) öğret." demek suretiyle ona dua etmiştir"¹¹¹.

Abdullah b. Ömer, Hız. Peygamber'in (sav) kendisinin omzundan tutarak şunları söylediğini ifade eder: "Dünyada bir garip yahut bir yolcu gibi ol, kendini kabir ehlinden say!"¹¹²

Bu ve bunun gibi hadisler Hız. Peygamber'in (sav) temas yöntemini yeri geldiğinde kullandığını göstermektedir.

Hız. Peygamber (sav), bazen konuyu daha anlaşılır kılmak için yere şekiller ve şemalar çizerek anlatmayı tercih etmiştir.

İnsanın nefsinin aşırı istekler beslemesine rağmen, hesaba katması gerektiği bir husus olduğu, o da sınırlı bir ömre sahip olduğunu şu şekilde anlatmıştır.

Önce bir kare çizer. Bu karenin ortasına bir çizgi çizer. Bu son çizdiği çizginin yanlarına da birçok çizgiler çizer. Sonunda da karenin dışına bir çizgi daha ilave eder.

¹⁰⁸Davud, Menasık, 57.

¹⁰⁹ Mustafa Karataş, **Hız. Peygamberin Beden Dili**, İstanbul: Nûn Yay, 2010, s.208.

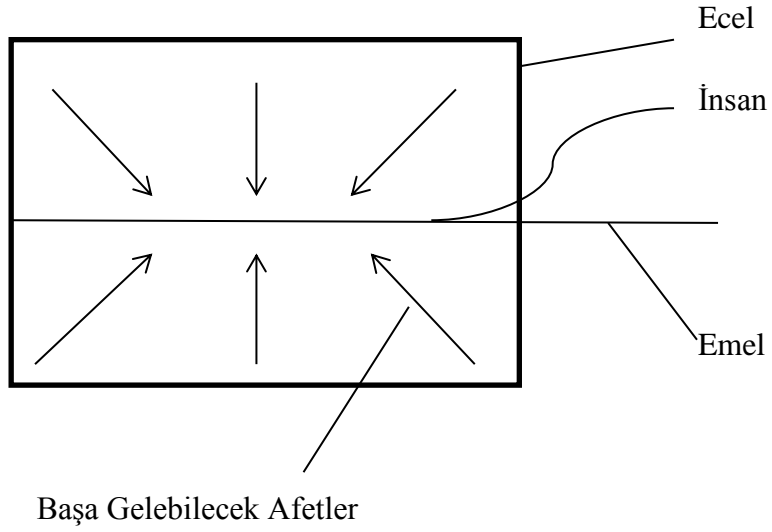
¹¹⁰ Buhârî, Kitabu'l-İsti'zan, 27.

¹¹¹ Buhârî, İlim, 17; Adem Güneş, "Peygamber'in Eğitiminde Fiziksel Temas Yoluyla Duygusal İletişim Kurmasının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. 15, Sayı. 2, Sivas, 2011, s. 247.

¹¹² Buhârî, Rekâik 3.

Sonra bu çizgileri şöyle izah eder: “Şu ortadaki çizgi insandır. Bu kare, insanı her taraftan kuşatan eceldir. Karenin dışındaki çizgi de emeldir. Kare içindeki küçük çizgiler de insanı hedef alan afetlerdir (ki insan hayatı bunların hedefidir.) İmdi insana şu afet (oku şaşar da) dokunmazsa bir başka afet isabet eder. O afet de dokunmazsa öbürü dokunur (ecel gelir, hayat sona erer)”¹¹³.

Tablo 1. İnsan Hayatı

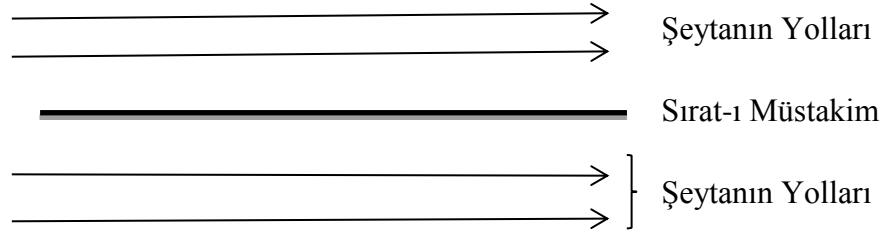

Cabir (ra) anlatıyor: “Hz. Peygamber (sav)’in yanında otururken-işte böyle-önüne bir çizgi çizdi ve ‘Bu yüce Allah’ın yoludur.” buyurdu. Sonra bu çizginin sağına iki çizgi, soluna da iki çizgi çizdi ve ‘bunlar da şeytanın yollarıdır.’ buyurdu. Ardından elini ortadaki çizginin üzerine koydu ve şu ayeti okudu: ‘Bu, dosdoğru yoluma uyun sizi Allah yolundan ayrı düşürecek yollara uymayın. Allah size bunları sakınsınız diye buyurmaktadır’”¹¹⁴.

Tablo 2. Hak ve Batıl Yollar

¹¹³Buhari, Rikak, 4; Kıyam, 22; İbn. Mace, Mukaddime, 1; Zühd. 27; El-Kettâni, a.g.e., s. 217-218.

¹¹⁴ Ahmet b. Hanbel, Müsned, 3/397; En’am, 6/153.

İbn Abbas'ın (ra) belirttiğine göre, bir defasında Hz. Peygamber (sav) yere dört adet çizgi çizerek “Bunlar nedir biliyor musunuz?” diye sordu. Orada bulunan sahabeler: “Allah ve Resulü daha iyi bilir.” dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav): “Cennet ehlinin en faziletli kadınları Hatice binti Huveylid, Fatma binti Muhammed, Asya binti Mezahim (Firavun’un karısı) ve Meryem binti İmran’dır”¹¹⁵ buyurdu.

Tablo 3. Cennet Kadınları

Hz. Hatice (ra)	←	→
Hz. Fatıma (ra)	←	→
Hz. Asya (ra)	←	→
Hz. Meryem (ra)	←	→

1.1.3.3. Hikâye ile Anlatım

Hikâye ile anlatım eğitim-öğretimde en etkili yöntem ve tekniklerden bir tanesidir. Konunun daha iyi anlaşılmasına, zihinlere daha iyi yerleşmesine ve anlatılan kıssanın alıcısı düşünmeye sevk etmesine yardımcı olur. Dolayısıyla bu yöntem Hz. Peygamber’in (sav), öğretimin etkili olması için zaman zaman kullandığı metotlardan biri olmuştur. Hz. Peygamber (sav), geçmiş ümmetlerin kıssalarını anlatmak sureti ile ashabını bilgilendirir, anlattığı bu kıssalar üzerine ashabının düşünmesini sağlar ve bu kıssalardan alınması gereken ibret ve dersler hep beraber çıkarılırdı.

¹¹⁵ Gözütok, **Hz. Peygamber Döneminde Eğitim ve Öğretim**, s.167.

Ebu Hureyre (ra): “Hz. Peygamber (sav) şunu anlattılar: “Bir adam başka bir köydeki arkadaşını ziyarete gitmiş. Allah onu gözlemek için yoluna bir melek oturtmuş. Adam meleğin yanına gelince melek: “Nereye gitmek istiyorsunuz?” diye sormuş. O da: “Bu köyde bulunan bir kardeşimi ziyaret etmek istiyorum.” karşılığını vermiş. Melek, “Onun yanında gözetip kollandığım bir dünyalığın mı var?” diye sorunca “Hayır. Ben onu sırf Allah için seviyorum.” cevabını vermiş. Melek de ona: “Ben Allah’ın sana gönderdiği bir elçiyim. Kardeşini sevdiğin gibi Allah da seni seviyor”¹¹⁶.

Sevgi, Allah tarafından insana bahşedilmiş en güzel duygudur. Allah-u Teâla insana sonsuz sevme kabiliyeti vermiş ve bu duygusunu heba edip kendini yıpratmaması için sevme hasletini nasıl dağıtması gerektiğini kendisine bildirmiştir. Allah rızası için sevmeyi bütün sevgilerin üstünde tutmuş bu şekilde sevenlerin kendilerini mutsuz hissedip boşluğa düşmeyeceğini bildirmiştir. Kardeş, aile, arkadaş da Allah rızasını gözetilerek çikarsız sevilirse bu kimselerin de Allah tarafından sevilleceği müjdesini vermiştir.

Bir gün Hz. Peygamber (sav): “Ehli cennetten bir kimse, (cennete) ziraat yapmak üzere Rabbinden izin istedi ve Cenâb-ı hak, ona: ‘Sen, arzu ettiğin halde değil misin?’ diye sordu. O kimse: ‘Evet Rabbim fakat ziraat yapmayı seviyorum.’ dedi. Bu kimse(ye izin verildi) tohum attı, tohumu anında çıkmaya, büyümeye başladı ve biçilme devrine geldi. Dağlar misali oldu. Allah Teâlâ: ‘Ey Âdemoğlu, al sen(in gözünü) hiçbir şey doyurmaz.’ buyurur.” Bu hikâyeyi dinleyen bedevi, “(Ya Resulallah), vallahi bu ziraatçıyı ya Kureyşi, ya da Ensari bir kimse bulursun. Çünkü Kureyş ile Ensar ziraatçıdırlar, fakat biz (bedeviler) ziraat sahibi değiliz.” dedi. Hz. Peygamber (sav), bedevinin hikâyeyi bu şekilde yorumlamasına tebessüm etmiştir¹¹⁷.

Hz. Peygamber (sav), tevbe konusunda: “İsrail oğullarından bir kimse vardı ve doksan dokuz insan öldürmüştü. Sonra bu adam, evinden çıkıp (o zamanın büyük âlimlerine bu cinayetlerin tevbe ile bağışlanma imkânını) sormaya başladı. Bir rahibe varıp sordu: ‘Acaba benim için tevbe (imkânı) var mıdır?’ dedi. Rahip: ‘Hayır yoktur dedi.’ (bu olumsuz cevap üzerine) katil, rahibi de öldürdü. Sonra bu adam yine sormaya devam etti. Bir kişi ona: ‘Sen filan köye (Nusrat köyüne) ve (oradaki) filan kişiye git!

¹¹⁶ Ebu Gudde, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (sav) ve Öğretim Metodları**, s. 168-169.

¹¹⁷ Buhari, Hars, 20.

(orada Allah’a ibadet edenlerle beraber ibadet et ve köyüne bir daha dönme; çünkü orası kötü bir yerdir.’ dedi. O da Nusrat köyüne yöneldi ve yolun yarısına) tevbe etmek için gittiği köye doğru göğsüyle yönelerek öldü. Rahmet melekleriyle azap melekleri muhasaraya başladılar”¹¹⁸ hikayesini anlatmış ve nihayet adamın bir adım gideceği tarafa daha yakın olduğu için rahmet meleği tarafından alındığını söylemiştir. Bu hikâyeden anlaşılacağı üzere bir insan için bulunduğu çevre ve ortam çok önemlidir, değişmek istiyorsa mutlaka içinde bulunduğu menfi ortamdan kurtulması gerekmektedir. Yine insan ne kadar günah işlemiş olursa olsun tevbe kapısının her zaman açık olduğu af dileminin yollarını aramaktan vazgeçmemesi gerektiğini bilmelidir.

Hiz. Peygamber (sav), beşikte konuşan bir bebekten haber vermiş ve: “(İsrailoğullarında) Bir çocuk annesini emerken güzel giyinmiş, yakışıklı bir adam küheylan üzerinde oradan geçmiş. Onu gören annesi, “Allah’ım! Benim oğlumu da bunun gibi yap!” diye dua etmiş. Çocuk hemen annesinin memesini bırakmış ve süvariye dönerek “Allah’ım! Beni onun gibi yapma!” demiş. Sonra dönüp annesinin memesini emmeye başlamış. Ebu Hureyre (ra) diyor ki: Hiz. Peygamber (sav) çocuğun nasıl emdiğini anlatırken şahadet parmağını ağzına götürüp emmesini görür gibiyim. (Resulullah (sav) sözüne şöyle devam etti) Sonra oradan bir cariye götürmüşler. Onu hem dövüyorlar hem de “Zina ettin, hırsızlık ettin.” diyorlarmış. Cariye de “Allah bana yeter! O ne güzel vekildir.” diyormuş. Çocuğun annesi “Allah’ım! Oğlumu bunun gibi yapma.” demiş. Çocuk yine annesinin memesini bırakmış ve cariyeye bakarak: “Allah’ım! Beni bunun gibi yap!” demiş. Bunun ardından konuşmaya başlamışlar. Anne demiş ki: “Hayret sana doğrusu! Güzel giyinimli, yakışıklı birisi geçince ben: “Allah’ım! Benim oğlumu da bunun gibi yap.” diye dua ettim. Sense: “Allah’ım! Beni onun gibi yapma!” dedin. Cariyeyi; zina ettin, hırsızlık ettin diyerek döve döve yanımızdan götürdüler. Ben: “Allah’ım! Çocuğumu da bunun gibi yapma!” diye dua edince sen: “Allah’ım! Beni bunun gibi yap!” dedin. Çocuk annesine şu cevabı vermiş: “Adam bir zalimdi. Bu yüzden, “Allah’ım! Beni onun gibi yapma!” dedim. Cariye ise yapmadığı halde, ‘Hırsızlık yaptın, zina ettin.’ diyorlardı. Bu yüzden, ‘Allah’ım! Beni bunun gibi yap!’ dedim”¹¹⁹ kıssasını anlatmış ve hikâyeyi beden diliyle desteklemiştir.

¹¹⁸ Buhari, Enbiya, 54; İbn Mace, Diyat, 2; Müslim, Tövbe, 8.

¹¹⁹ Ebu Gudde, **Bir Eğitimci Olarak Hiz. Muhammed (sav) ve Öğretim Metodları**, s. 172-173.

Mağaraya girdiklerinde büyük bir taşın, mağaranın kapısını kapatması sebebiyle içeride kalan üç kişinin Allah için yaptıklarını anlatarak niyazda bulunmaları, mağaranın kapısının kendilerine açılması ve yürüyerek çıkmaları¹²⁰ da güzel amelle kurtuluşa erildiğini anlatması bakımından önemli bir kıssadır.

1.1.3.4. Temsil İle Anlatım

Temsil ile anlatım soyut kavramları daha somut hale getirerek zihinlerde daha iyi anlaşılmasını sağlar. Bu yolla olaylar arasında ilişkiler daha rahat kurularak düşünme yeteneği aktif hale getirilir. Bu yüzden bu yöntem Hz. Peygamber'in (sav) sıkça kullandığı metotlardan biri olmuştur.

Hz. Peygamber (sav), bir kimsenin elinde altın yüzük gördüğünde, onu çıkartıp atmış ve: “Sizden biri, bir ateş parçasını kastedip almaya ve onu eline koymaya teşebbüs ediyor.” buyurmuştur. Altın yüzük, ateşle temsil edilmiş ve o kişinin nezdinde büyük bir etki bırakmıştır. Zirâ Hz. Peygamber (sav) oradan uzaklaştıktan sonra, o adama: “Yüzüğünü al, onunla bir menfaat temin et.” denildiğinde, “Hayır vallahi, Resulullah onu atmışken artık ben onu ebediyen alamam”¹²¹ diyerek yüzüğü olduğu yerde bırakmıştır.

Enes b. Mâlik: Hz. Peygamber (sav): “Kur'an okuyan mümin hem kokusu hem tadı güzel olan turunç gibidir. Kur'an okumayan müminin misali ise hurma gibidir; tadı güzeldir ancak kokusu yoktur. Kur'an okuyan facirin misali de fesleğen gibidir. Kokusu güzeldir ancak tadı acıdır. Kur'an okumayan facirin misali de Ebu Cehil karpuzu gibidir. Tadı acıdır, kokusu yoktur. İyi arkadaşının misali de misk taşıyan kimse gibidir. Ondan sana hiçbir şey geçmese bile kokusu geçer. Kötü arkadaşın misali de körükçü gibidir. Siyah tozu sana sirayet etmese bile dumanı sirayet eder”¹²² buyurmuştur.

Bu hadiste Hz. Peygamber (sav), insanları dört kısma ayırmıştır. Birinci kısımdakiler hem Müslüman olan hem de kendine inen kitabı okuyan ki bunlar en iyi

¹²⁰ Buhârî, İcâre, 12.

¹²¹ Müslim, Libas, 11.

¹²² Ebu Davud, Kitabul Edeb; Ebu Gudde, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (sav) ve Öğretim Metodları**, s. 102-103.

gruptur. İkinci kısımdakiler Müslüman olan Kur'an okumayan kimseler, bunlarda iyi ama ilk gruptan aşağıda olanlardır. Üçüncü kısımdakiler inanmayıp Kur'anı okuyanlardır, münafıkları bu gruba alabiliriz. Son kısımdakiler inanmayan ve Kur'an okumayan müşriklerdir. Bu şekilde söylemek yerine Hz. Peygamber (sav), benzetmelerde bulunarak her grubun özelliklerini akılda kalıcı ve etkili bir biçimde anlatmıştır.

İbn Ömer (ra): Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdular: “Münafık, iki sürü arasındaki şaşkın koyun gibidir. Bir buna gider bir ötekine. Hangisine katılacağını bilemez”¹²³.

Cabir (ra) anlatıyor: “Hz. Peygamber (sav), (Medine'nin) yayla köylerinden birisinden dönerken çarşıya uğradı. Halk etrafını kuşattı. Bu arada küçük kulaklı, ölmüş bir oğlağın yanından geçti uzanıp onu kulağından tuttu ve ‘Hanginiz bunun bir dirheme kendisinin olmasını ister?’ diye sordu. Sahabiler ‘onun bir şey karşılığında bizim olmasını istemeyiz. Hem onunla ne yapabiliriz ki?’ dediler Hz. Peygamber (sav): ‘Peki bunun (bedelsiz) sizin olmasını ister misiniz?’ diye sordu. Sahabiler: ‘Vallahi, diri olsaydı kulaklarının küçüklüğü onun için bir kusurdu. Zira küçük kulaklı ve bir de ölüken ne kıymeti olur ki?’ dediler. Hz. Peygamber (sav) de ‘Vallahi, dünya Allah için bu hayvanın sizin nezdinizdeki değersizliğinizden daha değersizdir!’ buyurdu”¹²⁴.

Önünde gördüğü oğlağı dünyaya benzetmiş ve uğruna hayatını sarf ettikleri yerin, oğlağın onlara göre değersiz oluşu gibi değersiz olduğunu açıklayıp sahabeyi dünya ve değeri konusunda düşünceye sevk etmiştir.

¹²³ Nesai, Kitabul İman, 10/124.

¹²⁴ Müslim, Zühd, 2; Ebu Dâvud, Tahâret, 73.

İKİNCİ BÖLÜM

2. EĞİTİM VE EĞİTİM KURUMLARI

Hız. Peygamber'in (sav) hayatına bakıldığı zaman, İslâm dönemindeki eğitimin vahiyile (610 yılı) birlikte başlamış olduğı görülmektedir. Hız. Peygamber (sav), vahiyden sonra 13 yılını doğduğu şehir olan Mekke'de, hicretle birlikte ömrünün kalan 10 yılını Medine'de geçirmiştir. Mekke'de bulunduğı süre içerisinde baskı ve zulümlerden dolayı rahat bir şekilde tebliğ faaliyetlerini yürütememiş, Medine'de her bakımdan daha uygun, rahat bir ortama kavuşmuştur. Bu yüzden Hız. Peygamber dönemindeki eğitim faaliyetlerini, hicretten önce ve sonra olmak üzere iki kısımda incelemek gerekir¹²⁵.

Bu şekilde incelendiğinde ortaya iki farklı safha çıkmaktadır: Hicretten önce Mekke dönemi, hicretten sonra Medine dönemi. İçinde bulunulan ortam ve şartlar gereğı her iki dönem ayrı ayrı ele alınmalı ve yapılan faaliyetlerin bu doğrultuda değerlendirmesi gerekmektedir. Çünkü bu iki farklı dönem, tabii olarak iki değişik yapı ve çerçeve ortaya koymaktadır¹²⁶. Hız. Peygamber'e (sav) eğitiminde rehber olan Kurân-ı Kerim'e bakıldığında zaman Mekke ayetlerle Medine ayetlerde yer alan konuların, içinde bulunulan ortama göre değişiklik arz ettiğı görülmektedir. Mekke de inen ayetler tevhit-inanç konularını kapsarken, Medine de inen ayetler daha çok ibadet-ahlak konuları üzerinde yoğunlaşmıştır.

Kaynaklara bakıldığında Hız. Muhammed (sav) gelene kadar, Mekke'de planlı bir eğitim-öğretime rastlamak mümkün değildir. Ancak "okuma-yazma" çerçevesinde bazı kültürel gelişmeler olduğu da göz ardı edilemez¹²⁷. Bu da ferdi çabalara bağlı

¹²⁵ **Din Eğitimi**, Ankara: Gündüz Yay, 2012, s. 21.

¹²⁶ Şakir Gözütok, **Hız. Peygamber'in (sav) Hadislerinde Eğitim Metodu**, İstanbul: Ensar Yay, 2016, s. 88.

¹²⁷ İlhan Yıldız, "Hız. Peygamber'in Mekke Dönemi Yaygın Eğitim Çalışmaları", YY. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. 1, Sayı. 2, Van, 1998, s. 305.

olmuştur. İslam'da eğitim-öğretim, ilk olarak vahiyle birlikte başlamıştır. İlk dönem İslam tarihçileri bu dönemi anlatırken ilk Müslümanların gördüğü işkence ve çektiği sıkıntılar üzerinde uzun uzun durmaktadır. Ancak davası uğruna ölümü bile göze alan bu insanların kalplerindeki imanın arka planındaki eğitim süreci üzerinde yeterince durulmamaktadır¹²⁸. İnsanın kâmil denilen dereceye çıkıp içindeki menfi duyguları yok etmesi ancak eğitimle mümkün olabilir. Çünkü insan çevresiyle birlikte var olan etkilenen ve etkileyen bir varlıktır. Fıtratında bulunan güzel huylar ve davranışlar kendi kendine ortaya çıkamayıp ancak doğru bir eğitimle ortaya çıkar. Hz. Peygamber (sav) de Mekke ve Medine'de dini elinden geldiğince tebliğ etmiş, ederken de bazı kurumlar oluşturmuştur. Bu bölümde iki kutsal mekânda yer alan faaliyetler ayrı ayrı ele alınıp incelencektir.

2.1. Mekke'deki Eğitim Kurumları

İslam'ın ilk teşekkül ettiği yer olan Mekke'de Hz. Muhammed (sav), Müddesir suresinde yer alan: "Ey örtüsüne bürünen, kalk ve (insanları) uyar..."¹²⁹ ayeti ile peygamberlik vazifesini yüklenmiş ve tebliğ faaliyetlerine başlamıştır. Vahiyden sonra Hz. Peygamber (sav), 13 yılını Mekke'de geçirmiştir. Dolayısıyla dinin temel yapı taşları burada oluşmuştur denebilir. Bu nedenle İslam'ın doğduğu yer olan Arap Yarımadasında vahyin nasıl anlaşıldığı, eğitimin nasıl yapıldığı ve nasıl geliştiğini öğrenmek büyük bir öneme sahiptir.

İslamiyet zuhur etmeden önce Mekke, cahiliye adı ile anılan bir yerdî ve her türlü haksızlık, rüşvet, zina gayet rahat yapılır, zulüm göz göre göre işlenirdi. Haklının değil, güçlünün egemen olduğu bir ortam mevcuttu. Adeta karanlık bir devir yaşanıyordu. Vicdan sahibi bazı kimseler yapılan haksızlıkları dile getirse bile yeterli olmuyor; küfrü temsil edenler güçlü kesimi oluşturduğu için haksızlıkların üzeri kısa sürede örtülüyordu.

¹²⁸ Yıldız, a.g.e, s. 306.

¹²⁹ Müddesir, 74/1-2. (Yukarıdaki girişte açıklandığı gibi bu ayetlerin arka planları düşünüldüğünde burada Allah Rasülü'ne niye "Ey Rasul" ya da "Ey Nebî!" şeklinde değil de "Ey örtünen!" şeklinde hitap edildiği kolayca anlaşılacaktır. Allah Rasülü aniden Cebrail'i yer ve gök arasında bir kürsü üzerinde görünce korkmuş ve bu korku içinde eve gelerek "Beni örtün!" diye bağırmıştı. Bunun üzerine Allah (c.c), Peygamberine "Ey örtülere bürünen" gibi bir üslûp ile ona hitap etmişti. Bundan şu mana çıkmaktadır: "Ey benim sevgili kulum! Üzerine örtü çekerek yatıyorsun? Sana büyük bir vazife verilmiştir. Onu yerine getireceksin. Onun için tam bir karar ile kalk! ve gaflet içerisindeki insanları kendine getir.")

Mekke'deki bu olumsuz şartlar Hz. Peygamber'in (sav) tebliğ faaliyetlerini açıktan yapmasını engelliyor; güvendiği insanlar dışında kimseye bir şey diyemiyordu. Bu şekilde gizli davet dönemi, yaklaşık üç yıl devam etmiş; Hz. Peygamber (sav), yavaş yavaş halkasını büyötmüştür.

“(Ey Resûlüm! Artık) Sana emrolunanı açıkla! Müşriklerden yüz çevir. Alay edenlere karşı Biz Sana yeteriz!”¹³⁰ ayetinin inmesiyle gizli davet dönemi sona ermiş; açıktan davet dönemi başlamıştır. Mekkeliler ilk başta Hz. Peygamber'in (sav) bu çağrısına pek tepki göstermeyip sessiz kalmışlar ve kendiliğinden geçmesini beklemişlerdir. Ne zaman ki Hz. Peygamber (sav), putların Allah ile aralarında aracı olmadığı, ilah zannettiklerinin bir işe yaramadığı gerçeğini dile getirdiğinde şiddetle karşı çıkmış ve engellemeye girişimlerine başlamışlardır. İnanan insanlara zulüm ve baskı hicrete kadar artarak devam etmiş; Hz. Peygamber'i (sav) davasından vazgeçirebilmek için her türlü yola başvurmuşlardır. Böyle bir ortamda Hz. Peygamber (sav) eğitim-öğretim için rahat bir ortam bulamamış; kısıtlı imkânları değerlendirmeye çalışmıştır.

O zamanki eğitim seviyesi ele alınacak olursa; Arap edebiyatında herhangi bir yazılı eser bulunmamakta, coğrafyada sözlü edebiyat hâkim durumdaydı. Okuma-yazma oranı oldukça düşüktü ve bu durum toplum için çok önem teşkil etmiyordu. Kaynak eserlerde İslam'ın ilk yıllarında Mekke'de okuma ve yazma bilenlerin sayısı on yedi kişi¹³¹ olarak ifade edilmektedir. Araplar, okuma-yazmaya gereken önemi vermemesine rağmen, şiir onların hayatlarında en tepe konumda, şair olanlarda en itibarlı insanlar arasında yer alırdı. Öyle ki, çeşitli panayırlar düzenlerler, şiir yarışmaları yaparlar ve dereceye giren yedi şiiri (Muallakat-ı Seba) Mekke'nin hayat damarı olan kutsal mekân, Kâbe'ye asarlardı. Gerçek şu ki, Araplar göçebe olduklarından, okuma-yazma öğrenme imkânını elde edememişler; varlıklarının sebebini, yaratılışın başlangıcı ve vücudun sırları gibi herkesin bilmek istediği konuları öğrenmek istediklerinde, kitap ehli olan Yahudi ve Hristiyanlara başvurmuşlardır. Tevrat ehlinin çoğu Yahudiliği kabul etmiş Himyer Araplarıydı¹³².

¹³⁰el-Hicr, 15/94-95.

¹³¹ Ebu Gudde, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (sav) ve Öğretim Metodları**, s. 37. (Bazı kaynaklarda bu sayı fazla ya da eksik olarak söylene de genel kanaat on yedi kişi oluşu yönündedir.)

¹³² Abdurrahman ibni Haldun, **Mukaddime**, Daru'l-Fikr, Beyrut, Ts, s.439.

Hız. Peygamber (sav), Mekke’de bu kısıtlı imkânlarla her fırsatı değerlendiriyor, uygun gördüğü her ortamda dini tebliğ ediyordu. Kendi evi başta olmak üzere bazı evleri eğitim yeri olarak kullanıyor, kısıtlı imkânları sonuna kadar değerlendirmeye çalışıyor. Bu merkezler kullanım sıklığı itibariyle; el-Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evi (Darülerkam), Hız. Muhammed (sav)'in evi ve Hız. Ebu Bekr'in evi olarak sıralanabilir. Bunların yanında Kâbe’nin civarı, Ammar b. Yasir'in mescidi gibi yerler de ara sıra kullanılıyordu. Yine Mekke döneminde işkencenin arttığı zamanlarda, Müslümanların ibadet için Mekke dışındaki kırlara, dağlara ve mağaralara gittikleri, burada eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürdükleri bilinen bir husustur¹³³.

Hız. Peygamber’in (sav) Mekke’de yürüttüğü eğitim faaliyetleri ve bu faaliyetlerinde kullandığı mekânlara bakılacak olunursa verdiği çaba daha iyi anlaşılacaktır.

2.1.1. Panayırlar

Hız. Peygamber (sav), açıktan davette başladıktan sonra bulduğu her fırsatı değerlendiriyor; insanlara dini tebliğ ediyordu. Mescid-i Haram’a hac mevsimi için gelen kâfilelere, ticaret zamanı toplanan kalabalığa, düzenlenen yarışma ve panayırlarda, İslâm’ı anlatma gayreti içine giriyordu. İslâm’ı kabul edenlerin artması üzerine müşrikler bu durumdan rahatsız olmuş ve engelleme girişimlerine başlamışlardır. Hız. Peygamber’i (sav) vazgeçiremeyeceğini anlayınca, onun etrafındaki insanları uzaklaştırmaya çalışmış; Kâbe’ye gelen insanlara Hız. Peygamber’i (sav) deli, büyücü, sihirbaz olmakla itham edip, O’ndan uzak tutmaya başlamışlardır. Bu propagandalar insanlar üzerinde çok etki etmiş, Hız. Peygamber’e (sav) karşı korku duyulması aynı zamanda tanıma isteğini uyandırmasına neden olmuştu. Tufeyl b. Amr ed-Devsî adındaki Yemenli bir şair, bu menfi propagandadan çok etkilenmişti. Hız. Peygamberden (sav) uzak durmak için özel çaba harcamıştı. Hatta Peygamber’in (sav) sözlerini duymamak için kulaklarına pamuk tıkamış; bir müddet bu tuhaf uygulamaya devam ettikten sonra kendi kendini ayıplamaya

¹³³ İlhan Yıldız, a.g.e., s.317.

başlamıştı. İçerisine düşmüş olduğu gülünç durumu kısa zamanda fark etti. Kendi kendine söylendi:

"Ben şair bir adamım. Sözün doğrusunu yanlışından ayırabilirim."

Kendi kendine yapmış olduğu bu serzenişin ardından kulaklarındaki pamuğu çıkarıp attı ve yavaş yavaş Hz. Peygambere (sav) yaklaşmaya çalıştı. Tavafı onun yakınında yaparak sözlerini dinledi. Yetmedi peşinden evine kadar gitti. Orada kendisine sorular yöneltti ve sonunda Müslüman oldu. Hz. Peygamber (sav) onu, kavmini dine davet etmekle görevlendirdi. Onun daveti neticesinde birçok Devsli İslâmiyet'i kabul etti. Bunların arasında sonradan çok ünlenecek olan Ebu Musa el-Eşari (sav) de vardı¹³⁴.

Bu bariz örnek yapılan faaliyetlerin ne kadar etkili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber (sav), bu menfi ortamda akla, mantığa, kalbe öyle güzel hitap etmiştir ki kendisi hakkında olumsuz konuşan insanları bir bir susturmuştur.

2.1.2 Bir Eğitim Mekânı Olarak; Evler

İslamiyet o zamana kadar alışık olunmayan yepyeni öğretilerle gelmiş ve "Esfel-i Safilin'e" düşmüş olan insanlara tekrar öz benliklerini hatırlatmak istemiştir. Bunu gerçekleştirmeye çalışırken Allah (cc), direk kelamı ile onları muhatap kılmış ve bu sözlerin realitesini göstermek üzere "Üsve-i Hasane'sini" rehber yapıp, baştan sona bir eğitim programı uygulamıştır. Bu eğitim programında ibadetler başlıca yer tutmuş, ibadetlerin yapıldığı yerler de birer eğitim kurumu vazifesini görmüştür.

Mekke'de rahat bir ortamın bulunamaması, eğitim-öğretim için uygun bir atmosferin olmamasından dolayı Hz. Peygamber (sav), İslâmiyet'i anlatmaya kendi evinden başlamıştır. İlk tebliğ faaliyetini Hz. Hatice'ye (ra) yapmış, Hz. Hatice (ra) nazarında da hemen makes bulmuş ve Hz. Hatice İslamiyet'i kabul etmiştir. Bu ev daha sonra İslâmiyet'in anlatıldığı, çeşitli davetlerin verildiği, ibadetlerin yapıldığı, sorusu olanların gelip merak ettiklerini sorduğu bir mekân olarak işlev görmüştür. Hz. Peygamber'in (sav) kendi evini bir eğitim ve öğretim kurumu olarak kullandığı bu durum,

¹³⁴ Hasan Yaşaroğlu, **Siyer Ders Notları-Hazreti Muhammed'in Hayatı**, İstanbul: Kalem Yay, 2017, s. 75.

Azhab Sure'sinin elli üçüncü âyetinin Medine'de nüzûlüne kadar devam etmiştir¹³⁵. Ayet: "Ey iman edenler! Bir yemek için size izin verilmiş olması hali müstesna, Peygamber'in evlerine girmeyin. (Yemeğe çağrılıp da girdiğiniz vakit de) yemek kabını gözetlemeyin. Davet edildiğiniz vakit girin. Yemeği yediğinizde hemen dağılın. (Yemekten) sonra sohbete dalmayın. Çünkü bu hareketiniz Peygamber'i üzüyor fakat o (size bunu söylemekten) utanıyordu. Ama Allah hakkı söylemekten çekinmez"¹³⁶ uyarısında bulunmuştur. Mekke'de sıkıntılı olunan bir zamanda kendi evini eğitim müessesesi olarak kullanmaya başlamış Medine'de birçok kurumun devreye girmesiyle bu ihtiyaç kalkmış ve evi eğitim kurumu olmaktan çıkmıştır.

Kendi evini mescide çeviren sahabelerden biri Ammar b. Yasir'dir. Mekke'de inanan insanlara zulüm ve baskı yapılmaya başladığında artık ibadetlerin gizli yapılmasına gereksinim duyulmuştur. Mekke'nin yerlisi olmadığı için daha çok işkence ve baskıya maruz kalan Ammar b. Yasir¹³⁷, ibadetlerini yerine getirmek için evini bir mescid olarak kullanmıştır. Ammar b. Yasir den sonra Hz. Ebu Bekir de kendi evini mescid olarak kullanmış Kur'an okumalarını ve ibadetlerini burada yapmıştır. Hz. Peygamber (sav), ihtiyaç hâsıl olduğunda bu evleri eğitim yeri olarak kullanmıştır.

¹³⁵ Ahmed Çelebi, **İslâm Eğitim Tarihi**, İstanbul: Damla Yayınevi, 1998, s. 59.

¹³⁶ Ahzap, 33/53.(Bu, yaklaşık bir yıl sonra Nur Suresi 27. ayette verilen genel emre bir giriş niteliğindedir. Eskiden Araplar, birbirlerinin evine zaman zaman gözetmeden girerlerdi. Bir kimse, başka birisini görmek istediğinde, kapıyı tıklatmanın veya giriş izni almanın gerektiğini düşünmez, bilakis hemen eve girer ve evdeki kadınlara ve çocuklara, evin reisinin evde olup olmadığını sorardı. Bu cahiliye âdeti birçok kötülüğün sebebiydi ve daha ciddi kötü sonuçlara da yol açabiliyordu. Bu nedenle başlangıçta, yakın bir arkadaş olsun, ya da uzak bir akraba olsun, hiç kimsenin Hz. Peygamber'in (sav) evlerine izinsiz giremeyeceği şeklinde bir kural kondu. Daha sonra Nur Suresi'nde bu kural bütün Müslümanların evleri için genişletildi. Araplar arasında yaygın olan başka bir gayri-medeni adet de, ziyaretçilerin tam yemek sırasında ev sahibini çağırması veya gelmesi, ya da önceden gelip yemek zamanına kadar orada kalmasıydı. Bu, çoğunlukla ev sahibini büyük bir sıkıntı içine sokuyordu. Ne yemek zamanı geldiğini ima ederek misafirlerine gitmelerini söyleyecek denli terbiyesizlik yapabiliirdi, ne de bu kadar beklenmedik misafiri ağırlayacak yiyeceğe sahip olabiliirdi. Çünkü bir kimsenin çok sayıda beklenmedik misafiri ağırlayacak yiyeceğe her zaman sahip olması, mümkün olmayabiliirdi. Allah bu adeti hoş görmedi ve misafirlerin sadece davet edildiklerinde bir eve yemek zamanı gitmelerini emretti. Bu emir sadece Hz. Peygamber'in (sav) evi ile ilgili değildir, fakat bu kurallar, diğer Müslümanların evlerinde de genel görgü kuralları olarak kabul edilebilmeleri için ilkönce bu örnek evde uygulanmıştır. Yine uygun olmayan başka bir adette yemeğe davet edilen misafirler, yemeği bitirdikten sonra, ev halkını rahatsız edecek denli uzun süre evde oturur ve konuşup eğlenceli sohbetler yaparlardı. Bu davranışlarıyla Müslümanlar Hz. Peygamber'i (sav) de çoğu zaman rahatsız ederlerdi, fakat o affeder ve unutturdu. En sonunda Hz. Zeyneb'in (ra) düşün yemeği sırasında bu rahatsızlık had safhasına vardı. Hz. Peygamber'in (sav) özel hizmetkârı Enes b. Malik'e göre, düşün yemeği gece verilmişti. İnsanların çoğu yemekten sonra gittiler, fakat birkaç kişi kalıp havadan sudan konuşmaya başladı. Bundan rahatsız olan Hz. Peygamber (sav) kalktı hanımlarını dolaştı. Döndüğünde o kimselerin hâlâ oturduklarını gördü. Geri dönüp Hz. Aişe'nin (ra) hücresinde bekledi. Gecenin büyük bir kısmı geçtiğinde kalkıp tekrar Hz. Zeyneb'in hücresinde gitti. Bundan sonra Allah, insanları bu kötü adet hakkında bizzat uyardı. Hz. Enes'e göre bu ayetler, bu olay üzerine nazil olmuştur. (Müslim, Nesai, İbn Cerir.))

¹³⁷ Ebu Gudde, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (sav) ve Öğretim Metodları**, s. 51.

2.1.3.Dârülerkam

Dârülerkam Mekke'deki en önemli kurum olma özelliğine sahiptir. Mekke'deki gizli eğitim öğretim faaliyetleri buradan yürütülmüştür. İslam tarihinde Dârüislam diye de bilinen bu ev, ilk inananlardan el-Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evidir. El-Erkam b. Ebi'l-Erkam mahzum kabilesi mensubu, on sekiz¹³⁸ yaşında ilk Müslümanlar arasında yer alan bir gençtir. Hz. Peygamber (sav), kendisine Kur'an okuyup İslam'a davet edince Müslüman olmuş, işkencelerin arttığı bir devrede de evini eğitim için Hz. Peygamber'e (sav) açmıştır. Mekke'deki menfi ortam, tebliğ faaliyetlerinin açıktan olmasını engelliyor, Hz. Peygamber'in (sav) evi de takip ediliyordu. Henüz yeni Müslüman olmuş sahabelerinin imanın esasları ve ibadetleri öğrenmesi yeni inen ayetleri özümsemesi için yeni bir mekân bulması gerektiği bir zamanda Hz. Peygamber (sav), Dârülerkam'ı yeni bir merkez olarak seçmiştir. Hz. Peygamber (sav) ve arkadaşları Dârülerkam'da toplanıyorlar, namaz kılıyorlar, Kur'an'ı öğreniyorlar ve İslam'ı ilk defa kabul edenlere dersler ve bilgiler veriyorlardı¹³⁹. Böylece belli bir süre eğitim-öğretim faaliyetleri yoğun bir şekilde buradan devam etmiştir. Hz. Peygamber'in (sav) bu evi tercih etmesinin çeşitli nedenleri vardır: İlki el-Erkam Kureyş kabilesinden değil Mahzumoğulları kabilesindendi. Asabiyetin son safhada olduğu bir zamanda müşriklerin aklına kendi kabilesinden olmayan birinin Müslüman olma fikrini getirmesi zordu. İkinci neden Dârülerkam Safa Tepesi'ndeydi¹⁴⁰. Safa Tepesi Hz. Peygamber'in (sav) açıktan tebliğ yapacağı zaman vahyi ilan ettiği yerdir. Burası Kâbe'ye çok yakın bir yerdeydi böylelikle Hac ve Umre için Mekke'den ve dışarıdan gelen kimselerle dikkat çekmeden daha rahat bir iletişime geçebilirdi. Üçüncü neden ise el-Erkam Müslüman olduğunda on sekiz yaşlarındaydı. Yaşa ayrı bir değer atfeden Mekkeliler için gayet genç bir yaştı ve kimse böyle büyük bir işin çocuk denecek yaşta birinin evinde olacağını düşünmezdi. Son bir neden ise el-Erkam'ın evinin genişliği idi. Cemaatle namaz kılınabilecek kadar geniş bir salona sahipti. Burada birçok kişiye rahatça hitap edip, dini anlatabilirdi. Bu eve gizlice

¹³⁸ Muhammed Emin Yıldırım, *Nebevî Eğitim Modeli Darü'l-Erkam*, İstanbul: Siyer Yay, 2012, s.63.

¹³⁹ Ebu Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (sav) ve Öğretim Metodları*, s. 52.

¹⁴⁰ Ebu Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (sav) ve Öğretim Metodları*, s. 53.

gelinir; yine belli etmemek için ayrılırken tek tek ya da ikişerli gidilebilirdi. Bütün bunların üzerine bir de el-Erkam'ın Müslüman olduğu saklanıyor bu da evin güvenliğini had safhaya çıkarıyordu. Bütün bu nedenler el-Erkam'ın evinin seçilmesinin ne kadar isabetli bir karar ve Hz. Peygamber'in (sav) ne kadar ferasetli olduğunu gösteriyordu.

Dârülerkam bir nevi medrese işlevi görmüştür. Hz. Peygamber'in (sav) buraya dâhil olacak topluluk için çok titiz davranması gerekiyordu; Zira zaman kısa, ortam kötü, İslamiyet'i kabul edenler için şartlar ağır, yapılması gereken işler ise oldukça fazlaydı. Hz. Peygamber (sav), bütün bunların altından kalkabilecek, Mekke'de olan haksızlarının farkında vicdan sahibi kimselere İslamiyet'i anlatmış ve yavaş yavaş karşılık bulmaya başlamıştır. Müslüman olan insanlar güvendiği insanlara bu dini anlatmış içlerinden Müslüman olmak isteyen olursa alıp Dârülerkam'a getirmiş Hz. Peygamber'le (sav) buluşturmuşlardır. Sahabelere, iman, akaid, ibadetle ilgili dini bilgilerin temeli burada atılmıştır.

Hz. Peygamber (sav), en başından buradaki Müslümanlar ile özel olarak ilgilenmiş ve gelen vahyi hemen buradaki sahabelere bildirmiştir. Bu medrese vahyin 6. yılı Hz. Ömer'in (ra) Müslüman olmasına kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir. (Bilindiği gibi Hz. Ömer, Hz. Peygamber'i (sav) öldürmek için yola çıkar yolda onu gören ve engellemek isteyen bir kişi, ilk başta kendi kardeşine bakması gerektiği zira kardeşinin de Müslüman olduğunu söyler. Hz. Ömer (ra) duyduğuna inanamaz ve kardeşinin evine yönelir içeriden Kuran sesinin geldiğini duyunca söylenenlerin doğru olduğunu anlar ve bir hışımla içeri girip kardeşi ve eşini darp eder. Sonrasında Kuran ayetini okumak ister okuyunca kalbine bir yumuşaklık gelir ve mucizevi bir şekilde Müslüman olur. Hz. Peygamber'in (sav) nerde olduğunu sorar ve Dârülerkam'da olduğunu öğrenip gidip orda Müslüman olur ve o an için evde otuz dokuz kişinin olduğu rivayet edilir. Bu da evin eğitim-öğretim için ne kadar uygun olduğunu göstermektedir.)

İbni Sa'd'ın rivayetine göre, Ammar b. Yasir ile Suheyb, Dârülerkam'ın kapısında karşılaşmış ve Suheyb: "Burada ne arıyorsun?" diye sormuştur. Bunun üzerine Ammar: "Hz. Peygamber'in (sav) yanına girip sözlerini dinlemek istiyorum." demiş, Suheyb de aynı şey için geldiğini söyleyince, beraberce Hz. Peygamber'in (sav) huzuruna

girmişlerdir. Aynı akşam Müslüman olarak oradan ayrılmışlardır¹⁴¹. Böylelikle yavaş yavaş çekirdek kadro oluşmaya başlamıştır.

Hiz. Peygamber (sav), Dârülerkam'da bulunan sahabilerin durumuna göre konu seçer, inen ayetleri okur, ayetler üzerine konuşulur, sahabeler sormak istediği soruları sorar, soru cevap şeklinde devam ederdi. Burada öğretilen konulara bakılacak olursa ilk olarak tevhit inancı, Allah'ın (cc) bir ve tek olduğu; şeriki ve ortağının bulunmadığı ve buna ihtiyacı da olmadığı dile getiriliyordu. Devamında bütün peygamberlere inanmanın gerekliliği üzerinde duruluyor, kelime-i şehadet öğretiliyordu. Mekke halkı öldükten sonra yok olup gideceğine inandığı için ahiretin varlığı akıllarına bile gelmiyordu. Tirajikomik olan, bir Tanrıları vardı, putlar ise ona giden yolda aracı idi bütün dualar bunlara yapılırdı ama bu Tanrı sadece bu dünya için vardı! O zaman gözlerinin önünde işlenen zulüm ve haksızlıkların hesabı ne zaman sorulacak, haksızlık gören hakkını ne zaman alacaktı... Hiz. Peygamber (sav), bu insanlara ölümün bir yok oluş olmadığını ahiret hayatının yeni bir başlangıç olduğunu, bu dünyada olmasa diğer dünyada her hak sahibinin hakkını alacağını söylüyordu. Bu ilk medresede tek bir eğitim-öğretim kitabı vardı o da hala inmeye devam eden Kuran-ı Kerim'di. Hiz. Peygamber (sav) inen ayetleri okur; vermek istediği mesajları anlatır ve geniş mütalaalar yapılırdı. Hiz. Peygamber (sav), burada Cebrail'den (as) öğrendiği gibi namazı kılar ve Müslüman olan sahabelere de öğretip birlikte cemaatle namaz kılarlardı. Bunun dışında vicdan ve ahlak eğitimi üzerinde durulduğu söylenebilir. Hiz. Peygamber (sav), aynı zamanda akla önem vermeyi ihmal etmiyor somut örnekler verip sahabelerin anlatılanları kavramalarını sağlıyordu.

Dârülerkam'ın ilk talebelerine baktığımız zaman: Hatice binti Huveylid İbn Esed, Ali ibn Ebi Talib, Zeyd ibn Hârise, Ümmü Eymen, Hiz. Ebubekir, Osman b. Affan, Zübeyr b. Avvam, Talha ibn Ubeydullah, Ebu Ubeyde ibn Cerrah ibn Abdullah, Abdurrahman ibn Avf, Sa'd b. Ebi Vakkas, Said ibn Zeyd, Fatıma binti Hattab, Esmâ binti Selame (Eşi Ayyaş ibn Rebia'dan dolayı zengin sayılacak kadar bir mal varlığına sahiptir. O da eşi ile birlikte Habeşistan hicretine katılmış, sonra Mekke'ye dönmüş, en sonunda da Medine'ye hicret etmiştir.), Leyla binti Ebi Hasme (Leyla Dârülerkam'ın talebesi olduğu yıllar, daha Müslüman olmamış olan Hiz. Ömer'in elinden çok çekmiştir. En sonunda da kocası ile birlikte Habeşistan'a hicret etmek zorunda kalmıştır.) Abdullah ibn Cahş, Fatıma binti

¹⁴¹ İbn i Sa' d, et-Tabakatü 'l- Kübra, c. 3, s. 247.

Müecellil, Remle binti Ebi Avf b. Subre, Zimmure er-Rumiyye köle olduğu için fakirdi. Hz. Ömer'in kamçıları altında inlemesine rağmen asla dininden dönmedi. Ebu Cehil'in işkencelerinden de çokça nasibini alan bu yiğit hanım, işkencelerin artması ile gözlerini kaybetmişti. Hz. Ebubekir bu hanımı satın alarak azat etmişti.)¹⁴²... sahabeler vardır.

Burada dikkat çeken Dârülerkam'da erkeklerle beraber kadınların ismi de zikredilmiştir. Anlaşılan o dur ki; Hz. Peygamber (sav), dini tebliğ ettiği ilk zamanlardan itibaren cinsiyet ayrımcılığı yapmamış. Kadın-erkek herkesin dinin emir ve yasaklarını öğrenmesini istemiş ve ona göre hareket etmiştir.

Bu önemli evin sahibi, hicret emri ile birlikte Medine'ye hicret etmiştir. 630 yılında Mekke fethedildiğinde geri dönmüş ve evine, ilk eğitim yuvasına kavuşmuştur. Mekke fethedilip tekrar Medine'ye döneceği zaman evi satılmamak ve başkalarına vermemek vasiyeti ile çocuklarına bırakmıştır. Bu vasiyet gereği uzun bir müddet çocuklarının elinde kalmış, Erkam'ın oğlu Osman'a sonra Osman'ın oğlu Abdullah b. Osman'a kadar gelmiştir. Abbasiler başa geçtiğinde Ebu Caferel-Mansur, 80 yaşına gelmiş olan Abdullah b. Osman'ı hapse attırmış ve Dârülerkam'ı Cafer-i Mansur'a satarak serbest kalmıştır. O günden sonra Dârülerkam devlet eline geçmiştir. 1955'te zamanın Suudi yönetimi tarafından başlatılan Mescid-i Haram'ın genişletme inşaatında burası da yıkılarak Harem'in içerisine dâhil edilmiştir¹⁴³. Maalesef bu evden günümüze eser kalmamıştır.

2.2. Medine'deki Eğitim Kurumları

Bilindiği üzere Mekke'de dini tebliğ etme olasılığı kalmayınca, Hz. Peygamber (sav) yeni bir yurt arayışına girmiştir. O yıllarda Medine'den altı kişi Müslüman olmuş ve Hz. Muhammed'i (sav) kendi yurtlarına davet etmişlerdir. Akabe biatıyla bu davet makes bulmuş ve Hz. Muhammed (sav), yavaş yavaş inanan insanları Medine'ye yollamış, en son hicret emriyle de kendisi teşrif etmiştir. İsrâ Sûresi'nin 80. ayetiyle: “Ve şöyle de: ‘Rabbim, beni sıdk ve ihlas girişi ile (Medine'ye) girdir. Sıdk ve ihlas çıkarılışı

¹⁴² Yıldırım,a.g.e., s. 68-91.

¹⁴³ Yıldırım,a.g.e., s. 48.

ile (Mekke'den) çıkar ve tarafından bana hakkıyla yardım edici bir kuvvet (devlet) ver”¹⁴⁴. Hz. Peygamber’e (sav) hicret izni verilmiş ve yol arkadaşı Hz. Ebubekir (ra) ile birlikte hazırlıklara başlamıştır. Zorlu bir yolculuktan sonra hicret gerçekleşmiş ve Mekke’deki kasvet ortamından uzaklaşmıştır. Mekke’ye nazaran daha rahat bir ortama kavuşulmuş ve Hz. Muhammed (sav), ömrünün geri kalan on yılını burada geçirmiştir. Mukaddes mezarı (Ravza-ı Mutahhara) da yine bu şehirde muhafaza edilmektedir. Hz. Peygamber (sav) hicret ettikten sonra ilk iş olarak yeme, içme, barınma işleri halledilmiş, temel ihtiyaçlara çözümler getirilmiştir. Hayati ihtiyaçlar giderildikten sonra Hz. Peygamber (sav), eğitim-öğretimin rahat yapılacağı “mescid” inşasına geçmiştir. Daha önce Mekke’deki okuma-yazma oranının çok düşük seviyelerde olduğundan bahsetmiştik. Buna paralel olarak Medine’deki durum ise Mekke’dekinden de vahimdi. Öyle ki hicret edildiği zaman on kadar kişinin okuma-yazma bildiği kaydedilir. Böylesi bir ortama gelen ilk vahiy, ilimden bilgiden bahsetmiş, Hz. Peygamber de (sav) “Beni Allah’a yaklaştıran ilmim artmaksızın bir günüm geçerse, o günün Güneş’inin doğmasının bana bir hayrı yoktur”¹⁴⁵ diyerek her fırsatta bilginin öneminden bahsetmiştir.

Bedir savaşından sonra esirlerin durumu hakkında görüşmeler yapılmış, paraya en çok ihtiyaç duyulduğu bir zamanda, fidye ödeyemeyen esirlerin on çocuğa okuma-yazmayı öğretme şartı ile serbest bırakılması kararlaştırılmıştır. Bu önemli karar her türlü zorlu ortam ve şarta Hz. Peygamber’in (sav) eğitimi sürekli ön planda tuttuğunu göstermektedir.

Medine’de sağlanan huzur ve barış ortamı ve ilme verilen önemden dolayı sahabeler okuma-yazmaya daha bir dikkat kesilmiş ve zamanla okuma yazma oranında o dönem için ciddi bir artış olmuştu. Hristiyan ve Yahudiliğe bakıldığında önemli ilim

¹⁴⁴ İsra, 17/80.(Bu ayette Allah, Peygamberi'ne (sav) şöyle bir uyarıda bulunmaktadır: "Nerede ve ne durumda olursan ol, hakkı takip etmelisin. Eğer bir yerden hicret edersen, hak yolunda hicret etmelisin ve nereye gidersen hak için gitmelisin. Yine bu bozulmuş dünyayı ıslah edebilmek için ya bana bir güç ve yetki ver, ya da devletlerden birini benim yardımcım kıl." diye duada bulunmasını istemiştir. Çünkü sapıklığı, günahkârlığı kontrol etmek ve adaleti uygulamak için güç gerekir. Hasan Basri ve Katade de bu ayeti böyle tefsir etmişlerdir. Büyük müfessirlerden İbn Cerir ve İbn Kesir de bu görüştedir. Bu görüş Hz. Peygamber'in (sav) bir hadisi ile de desteklenmektedir: "Allah Kur'an ile yok edilemeyen kötülükleri sultan (güç) ile yok eder." Bu, İslâm'a göre ıslah için siyasî gücün gerektiğinin bir delilidir. Çünkü sadece uyarı ve tebliğ ıslah için yeterli değildir. Bunun yanı sıra, Allah kendi dininin ikame edilmesi ve kanununun uygulanması için Peygamber'ine bizzat bu duayı öğrettiğine göre, güç sahibi olmayı istemek sadece helâl değil, aynı zamanda övülen bir harekettir ve bunun dünyevi bir istek olduğunu söyleyenler büyük bir yanılğı içindedirler. Gerçekte asıl "dünyevi" olan şey, kişinin kendi çıkarı için güç kazanmayı isteyip arzulamasıdır. Bunun tersine Allah yolunda, onun rızası için güç kazanmayı istemek dünyaya tapmak demek değil, bilakis Allah'a ibadet etmek demektir.)

¹⁴⁵eİ-Fethu'l-kebîr, 1/65.

adamlarının dine ters düşüyor diye öldürüldüğünü, okuma-yazmanın hoş karşılanmadığını ve kadına bakış açılarının iyi olmayıp birçok haktan mahrum edildiği görülür. Oysa İslâmiyet'e bakıldığında hiçbir bilim adamı öldürülmemiş, aksine teşvik edilmiştir. Okuma yazma son derece önemsenmiş, inen vahiylerde sürekli düşünmenin, akletmenin, sorgulamanın gerekliliğinden bahsetmiştir. Son olarak, İslamiyet, kadına en başından beri gereken değeri ve ona o zamana kadar verilmeyen, görmezden gelinen haklarını vermiştir.

Hız. Peygamber (sav), eğitim işlevini, cemaatle namazı, hutbelerini hicretten hemen sonra yaptırdığı Mescid-i Nebi'de yürütmüştür. Burada ilim öğrenmek isteyen sahabeler için bir alan oluşturup oraya Suffa ismini vermiş bu kurumlar eğitim-öğretim ihtiyaçlarına cevap veremeyecek duruma gelince, caminin sınırlarını aşarak küttap (ilkokul) kurumlarını oluşturmuştur. İlk başta eğitim-öğretim faaliyetini Hız. Peygamber (sav) yürütmüş, zamanla halkaların genişlemesi ile Hız. Peygamber (sav) kendi yerine öğretmenler görevlendirmiş, aynı şekilde Medine dışına çıktığı zaman eğitim öğretimin aksamaması için yerine birini bırakmış böylece eğitim-öğretimi aksamadan devam ettirmiştir.

2.2.1. Evler

Mekke'de olduğu gibi Medine'de de tebliğ faaliyetleri ilk olarak evlerden başlamış ve büyüyerek devam etmiştir. Medine'de bu kutsal görevi yüklenen belli başlı evler olmuş; Mescid-i Nebevi yapılıncaya bu evlere artık çok gereksinim duyulmamıştır. Ancak Mescid-i Nebevi'den önce çok önemli görevler üstlendiği yadsınamaz bir gerçektir.

2.2.1.1 Es'ad b. Zürrare'nin Evi

Hicretten önce Medineli Es'ad b. Zürene ve yanındaki beş kişi Müslüman olmuştur. Es'ad b. Zürene (ra), İslâm'ın Medine'de duyurulmasının önderliğini üstlenmiştir. İslâmiyet'i kabul edip memleketine döndüğünde evini İslam'a açmış, mescidinde arkadaşları ile birlikte oturup görüş alışverişinde bulunmuştur. Aynı zamanda vakit namazlarını ve Cuma namazlarını da evinde kıldırmıştır. Henüz yeni müslüman olmasına karşılık coşku, heyecan ve samimiyeti diğer insanlar üzerinde makes bulmuş ve aradan bir yıl gibi zaman geçtikten sonra on kişi olarak Hz. Peygamber'in (sav) huzuruna çıkmışlardır. 1. Akabe biatı gerçekleşmiş, orada Hz. Muhammed'i (sav) tanıyıp tasdik ettiklerini dile getirmişlerdir. Biat eden sahabeler kendilerine dini doğru öğrenmek için bir muallim görevlendirmesini isteyince tarihe ilk öğretmen olarak not düşülecek; Musab b. Umeyr (ra), Hz. Peygamber (sav) tarafından görevlendirilmiştir. Medine'ye varıldığında Es'ad b. Zürene, yaptığı görevi Musab b. Umeyr'e devretmiş. Musab b. Umeyr (ra), burada insanlara İslâm'ı anlatmış, namaz kıldırmış ve Kur'an talimi yaptırmıştır. Bir süre sonra Evs ve Hazreç kabilelerinin ileri gelenleri Müslüman olmuş, onların Müslüman olduğunu gören birçok kabile üyesi etkilenip Müslüman olduğunu bildirmişlerdir. Musab b. Umeyr, hal diliyle kendini öyle güzel ifade etmiştir ki bir yıl gibi kısa sürede Müslüman olanların sayısı 72'ye ulaşmış ardından Mekke'ye, Hz. Peygamber'in (sav) yanına gidilip O'na inandıkları dile getirilmiştir. Bu olay kaynaklarda 2. Akabe biatı olarak yer alacak ve bununla birlikte hicret yavaş yavaş başlayacaktır. Hz. Peygamber'in (sav) hicreti ile birlikte Musab b. Umeyr de vazifesini asıl sahibine devretmiş; Hz. Peygamber'e (sav) bırakmıştır. Es'ad b. Zürene (ra) hicretten dokuz ay sonra¹⁴⁶ vefat etmiş ve bu evde İslâm'a hizmet vazifesini tamamlamıştır.

2.2.1.2 Benu-Amr b. Avf ve Sa'd b. Hayseme'nin Evi

Hiz. Peygamber (sav), hicret etmeden önce ilk olarak kendinden önce ona inanan sahabeleri göndermiş, en sonunda kendine de Allah (cc) tarafından hicret izni verilince kendisi hicret etmiştir. Hiz. Peygamber'den (sav) önce hicret edenler, Ensar ile birlikte Medine yakınlarında bulunan Kuba'da bir cami inşa etmiş ve burada beraberce namaz kılmaya başlamışlardı. Hiz. Peygamber (sav), hicret yolculuğunda Kuba'ya varınca

¹⁴⁶Hakim, Müstedrek, c.3, s.206; Taberanî, eI-Mu'cemu'l-Kebir, c.1, s.303.

burada dinlenmiştir. On dört gün Benu-Amr b. Avf¹⁴⁷, in misafir olmuş ve bu evde kaldığı süre boyunca tebliğ faaliyetinde buradan yürütmüş ayrıca “Bekârlar Evi” olarak da bilinen Sa’d b. Hayseme¹⁴⁸, nin evini de cemaatle namaz kılmak, Kuran- Kerim okumak ve dersler vermek suretiyle kullanmıştır. Adından anlaşılacağı gibi Sa’d b. Hayseme bekâr olduğu için bu isim verilmiş, zamanla bekârlar burada toplanır olmuştur. Kuba’da Hz. Peygamber (sav), bu iki evi eğitim faaliyetlerinde kullanmayı tercih etmiştir.

2.2.1.3. Külsüm b. Hidm’in Evi

Hicretten sonra eğitim daha ön plana alınmış, Hz. Peygamber (sav) bu bakımdan bulduğu her ortamı değerlendirmiştir. Bunun için özel bir mescid inşasına başlanmış, orası bitene kadar da misafir kaldığı evi ve müsait gördüğü birkaç evi eğitim hizmetinde kullanmıştır. Hicretle birlikte ilk Külsüm b. Hidm’in (ra) evinde kalmıştır. Hz. Peygamber (sav), Külsüm b. Hidm'in evinde yalnızca pazartesiinden perşembe gününe kadar¹⁴⁹ misafir olmuştur. Hz. Peygamber (sav), Medine’ye yeni teşrif ettiği için insanlar onu görmek için sıraya girmiş ve gelenler bu evde ağırlanmıştır. Hz. Muhammed (sav) ziyarete gelen insanlarla tanışıp İslâm dini üzerine muhabbet etmiş; böylece ilk tebliğ faaliyetlerine başlamıştır.

Medine’de ilk üniversite olan Suffa’yı da bünyesinde bulunduran Mescid-i Nebevî’nin dışında ve hepsi de Peygamber Efendimizin sağlığında olmak üzere dokuz adet ayrı ayrı küçük mescidin mevcut olduğu¹⁵⁰ kaynaklarda bildirilmiştir. Bu evlerden Mescid-i Nebeviden okunan ezanlar rahatlıkla duyulabiliyordu. Anlaşılan bu evler merkezde idi ve birbirine yakın mesafedeydiler. Bu dokuz mescidin isimleri: Beni Selime, Beni Züreyk, Beni Amr b. Mebzûl, Beni Saide, Beni Ubeyd, Ratic, Gıfar, Eslem ve Cuheyne mescidleri¹⁵¹ dir.

Hz. Peygamber (sav) daha sonra Mescid-i Nebevî’nin inşaatına kadar Ebu Eyyüp el Ensari’nin evinde misafir olmuş, Hz. Peygamber’i (sav) görmek isteyen

¹⁴⁷ Gözütok, **Hz. Peygamber’in (s.a.v) Hadislerinde Eğitim Metodu**, s. 150.

¹⁴⁸ Gözütok, **Hz. Peygamber’in (s.a.v) Hadislerinde Eğitim Metodu**, s. 150.

¹⁴⁹ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kehir*, c.6, s.30.

¹⁵⁰ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, a.g.e., s. 771.

¹⁵¹ **Bütün Yönleriyle Asrı Saadet’te İslâm**, c.4, s.169-204.

insanlar bu evde ağırlandı. Bu evin mescid, eğitim-öğretim verilen yer, eğitim kurumu olarak geçtiğine dair bir rivayete rastlanılmadığından burada ayrı bir başlık açıp faaliyetlerinden bahsedilemedi.

2.2.1.4. Mahreme b. Nevfel'in Evi

Henüz hicretin ikinci senesindeyken, Suffe'deki eğitim yoğunluk kazanmış ve ihtiyaçları karşılayamaz hale gelmişti. Daha rahat eğitim vermek için farklı yöntemler düşünülmeye başlandı ve izdihamı azaltmak için çocukların eğitimini mescitten ayırıp ilkokul yahut hazırlık okulları denebilecek kurumlar oluşturulmak istenmiştir. Hz. Peygamber'in (sav) hicretinden kısa bir müddet sonra söz konusu izdiham ye yığılma meydana geldiğinden, Mahreme b. Nevfel'in (ra) evi "Daru'l Kurra" adında ve Kur'an-ı Kerim öğretimine tahsis edilerek faaliyete geçirilmiştir¹⁵². Böylece eğitim-öğretim faaliyetleri için yeni bir kurum devreye girmiştir. Hz. Peygamber (sav), Suffe eğitimde olduğu gibi Mahreme b. Nevfel'in evine gelerek buradaki faaliyetleri yakinen takip etmiştir. Dar'ul Kurra, Suffe öğretiminin mescid dışındaki uzantısı olmuş bir nevi Suffe'ye talebe yetiştiren kurum olmuştur.

2.2.2. Küttaplar

Mescid-i Nebevi de eğitim-öğretim faaliyetleri devam ederken yoğun talepten dolayı artık burası ihtiyacı karşılayamaz hale gelmiş; buradaki yoğunluğu azaltmak amacı ile çocuklar için ayrı bir kurum kurulmuş ismi de literatürümüze Küttap olarak girmiştir. Arapça "el-ketbu" mastarından mekân ismi olarak türetilen "mekteb", "yazı yazma öğrenilen yer" anlamında olup, kelimenin çoğulu "mekâtib"dir. İslâmiyet'in doğduğu ve yayıldığı ilk dönemlerde bu anlamıyla "mekteb" kelimesine pek rastlanılmamaktadır. Yine aynı mastardan üretilen "küttâb" kelimesinin kullanımının bu ilk dönemlerde daha yaygın olduğu görülmektedir. Sözlüklerin "küçük çocuklara okuma yazma ve Kur'ân ezberinin öğretildiği küçük okul" anlamını yükledikleri "küttâb" kelimesinin çoğulu

¹⁵² Ziya Kazıcı, *Ana Hatları İle İslâm Eğitim Tarihi*, İstanbul: Bir Yayıncılık, 1983, s. 25; Ahmet Önkal, *Resullullah'ın İslam'a Davet Metodu*, Konya: Esra Yay, 1997, s. 397.

“ketâtîb” dir¹⁵³. Mektep kelimesi daha sonraları tercih edilmiştir. Bazı eserlerde Asr-ı Saadetten önce küttap eğitimi verilir verilmediği üzerinde durulmuş ve varlığından söz edilmiştir. Ancak Cahiliye zamanı yapılan Küttap eğitimi ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Cahiliye zamanı küttap eğitimi yapılsa bile bu okuma yazma öğretimi şeklinde varlığını sürdürmüştür. Asr-ı saadetteki küttap eğitimine ise Kur’an-ı Kerim ve din eğitimi de dâhil edilmiştir. İlkini varlığı Asr-ı Saadetten önce olsa bile Kur’an ve din eğitiminindâhil edildiği küttaplar, İslâm’la birlikte ortaya çıkmıştır. Mescitler daha derin bilgiler öğretirken küttaplar da çocukların seviyesine uygun ilk dini bilgiler anlatılmıştır. Burada okuma yazma, şiir, tarih bilgisi, basit aritmetik işlemler, Kur’an-ı Kerim ve Hadis bilgisi dersleri verilmiştir. Bu yüzden küttaplara ilköğretim temel eğitiminin verildiği kurum, mescitlere de küttapların devamı niteliğindeki eğitim kurumları denebilir. Günümüzdeki “sıbyan mektebi” tabiri küttap isminin devamıdır. Yetişkinlerin okuryazarlığının çok fazla önemsenmediği bir zamanda, küçük çocuklara varıncaya kadar eğitiminyaygınlaştırılması, onlar için özel okullar açılması, Hz. Peygamber’in (sav) sadece zamanını değil ileriye de dikkate alan yaklaşımının bir yansımasıdır.

Küttapların varlığını ispatlayan söz konusu rivayetlerden bazıları:

Hiz. Âişe’den (ra) gelen rivâyet: “Biz, ramazan ayını bize ihya etmeleri için küttâbdan çocuklar alırdık...”¹⁵⁴ şeklindedir. Anbese İbnu Enbâr’adlı sahabede şöyle buyurmaktadır: “Abdullah İbnu Ömer (ra), biz küttâb’ta talebe iken uğrar ve selâm verirdi”¹⁵⁵.

Medine’de küttap kurumunun açılması, okuma yazma oranına önemli bir katkı sunmuş okuma yazma oranı hızla artarak devam etmiştir. Küttaplar mescidin yanlarında küçük bir yapı olarak varlığını sürdürmüştür. Küttapların başında çocuklara ders vermesi için Hiz. Peygamber’in (sav) görevlendirdiği öğretmenler olmuş ve öğrencilerine ders vermiştir. Çocukları hayatında çok önemli bir merkeze yerleştiren Hiz. Peygamber (sav), küçük yaşta eğitime de çok önem verip buradaki müfredatı ve işleyişi bizzat takip etmiş;

¹⁵³ Komisyon: **İslâm Medeniyeti (Asr-ı Saâdetten Selçukluların Sonuna Kadar)**, İstanbul: Siyer Yayınları, 2018, s. 492.

¹⁵⁴ Beyhakî: es-Sünenü’l-Kübrâ, 2/495.

¹⁵⁵ Semerkandî: Büstânu’l-Ârifîn, s. 66.

ara sıra kontrole gitmiştir. Asr-ı saadette faaliyet gösteren yedi tane küttap okulunun varlığını bilinmektedir. Bunlar isimleri ile birlikte:

- Küttâbu Urve
- Küttâbu Beni Amr b. Osman
- Küttâbu İshak el-A'rec
- Küttâbu'n Nasr
- Küttâbu Al-i Zeyan
- Küttâbu Rezin
- Küttâbu İbni'l-Husayb¹⁵⁶ şeklindedir.

Bu eğitim kurumunda çocuklara Kuran-ı Kerim, tecvit kuralları ile birlikte öğretilmiş ve Kuran-ı Kerim'in güzel okunması amaçlanmıştır. Muallim, darbı meseller anlatıp, öğrencilerine nasihat ve öğütte bulunarak dersi bitirirdi. Bu hikâyeleri anlatmak mecburi değil, öğretmene kalmıştı; ancak kayıt yapılırken darbı mesel anlatması istenirse anlatılması zorunlu olmuş olurdu. Burada öğrencinin güzel ahlak sahibi olması amaçlanır, abdest ve namaz genişlemesine anlatılıp bunlarla ilgili bütün bilgiler öğretilmeye çalışılırdı. Dualar da yine aynı şekilde öğretilmeye gayret edilmiştir. Basit matematik bilgileri, şiir, edebiyat dersleri öğretmenleri tarafından kayıtlı çocuklara öğretilmiştir. Bilindiği üzere Hz. Peygamber'in (sav) içinde bulunduğu zaman dilimi, hürler ve kölelerin kesin çizgilerle birbirinden ayrıldığı, kölelerin her türlü haktan mahrum olduğu, hürlerin ise istediğini yaptığı, elde ettiği bir dönemdi. Küttap kurumunu incelediğinde görülen önemli bir hususta Hz. Peygamber'in (sav) böyle bir ayrıma gitmemiş olmasıdır. "Ümmü Seleme (ra), Küttâb öğretmenine bana yün atmak için erkek çocukları gönder, hürleri gönderme"¹⁵⁷ diye haber yollaması hür çocuklarla birlikte kölelerinde eğitimden eşit bir şekilde yararlandığını göstermektedir. Günümüzde çocuk haklarında eğitimde fırsat eşitliğinden! üstündedura dura bahsedilirken asırlar öncesinde en imkânsız şartlarda Hz. Peygamber (sav) bunu uygulamış ve bize örnek olmuştur.

Küttaplardaki kız erkek ayrımına gelinecek olursa hiçbir kaynakta ayrı ders verildiğine rastlanmamaktadır. Bu da bizi birlikte ders görüldüğü fikrine

¹⁵⁶ Gözütok, **Hz. Peygamber Döneminde Eğitim ve Öğretim**, s. 150.

¹⁵⁷ Buharî, Diyat, 27.

yaklaştırmaktadır. Kızlar ve erkekler eğer ayrı eğitim görmüşse bile bu belli bir yaşı geçtikten sonra olmuştur. Ancak hadislerde net olarak bu ayrımın yapılması için bir emre bir bilgiye rastlanmamaktadır. Asr-ı Saadet devrinde de böyle bir ayrım yapıp ders verildiği bilgisi mevcut değildir.

2.2.3. Mescid-i Nebi

Mekke halkının çıkardığı tüm zorluklara, yeni dine karşı gösterilen tüm tepkilere karşı, Medine halkı Hz. Peygamber'e (sav) ilgi ve özlem duyuyorlardı. En sonunda heyecanlı bekleyiş son bulmuş ve Hz. Peygamber (sav) Medine'ye teşrif etmişti. Artık sıra yapılması gereken işlerdeydi. Hz. Peygamber (sav), hicretten hemen sonra birçok işlevde kullanacağı mescit inşasına girişmiş ve nereye yapılacağını düşünmeye başlamıştır. Her sahabe, mescidin kendi arsasına yapılmasını arzuluyordu, Hz. Peygamber (sav) devesinin yularını serbest bırakacağını devesi nereye çökerse oraya mescidi yapacağını duyurdu ve deve serbest bırakıldı. En sonunda deve bir arsaya çöktü. Bu durduğu arsa, Neccar oğullarından Sehl ve Süheyl'e ait bir arsa idi. Sehl ve Süheyl iki yetim kardeşti, bu iki kardeş arsayı karşılıksız vermek istediğini söylediyse de, Hz. Muhammed (sav) kabul etmedi ve arsanın ücretini ödeyerek orayı satın aldı. Bu arsanın üzerine Mescid-i Nebevi ve Hz. Peygamber'e (sav) ait odalar yapıldı. Bu yeni yapılan mescid, kerpiçten yapılmış ve tavanı hurma dalları ile örtülmüştü, direkler de yine aynı şekilde hurma ağacındandı. Yedi ay gibi bir zaman zarfında mescidin inşası bitti ve Hz. Peygamber (sav), misafir kaldığı Ebu Eyyüp el Ensarinin evinden taşındı.

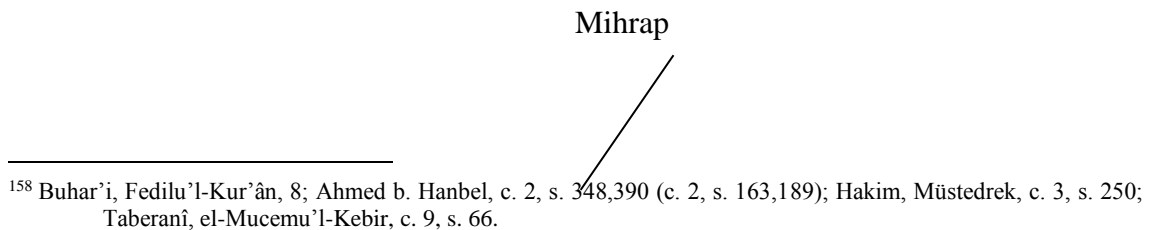
İslamiyet dendiğinde, genellikle onunla benzer mana barındıran mescid/cami özdeşimi düşer dimağlarımıza. Mescit, İslâm dini ile o kadar iç içe geçip bir bütün oluşturmuştur ki İslâm'ın en önemli merkezi haline gelmiştir. Bir devletin bekası, sağlıklı bir geleceği ancak doğru bir eğitimle olur. Bunun en başından beri farkında olan Hz. Peygamber (sav) Medine'de eğitim-öğretim faaliyetini buradan yürütmüş, cehaleti yok etmeye çalışmıştır. Mescit, kadını-erkeği ile Hz. Peygamber'in (sav) rehberliğinde eğitim görülen bir yer olmuştur. Ashap da elinden geldiği ölçüde bu eğitim faaliyetine katılmıştır. Mescit secde edilen ve namaz kılınan yer demektir. Günümüzde sadece tanımına uygun ifa edilse de Asr-ı Saadette mescit hayatın merkezinde idi. Burada sadece

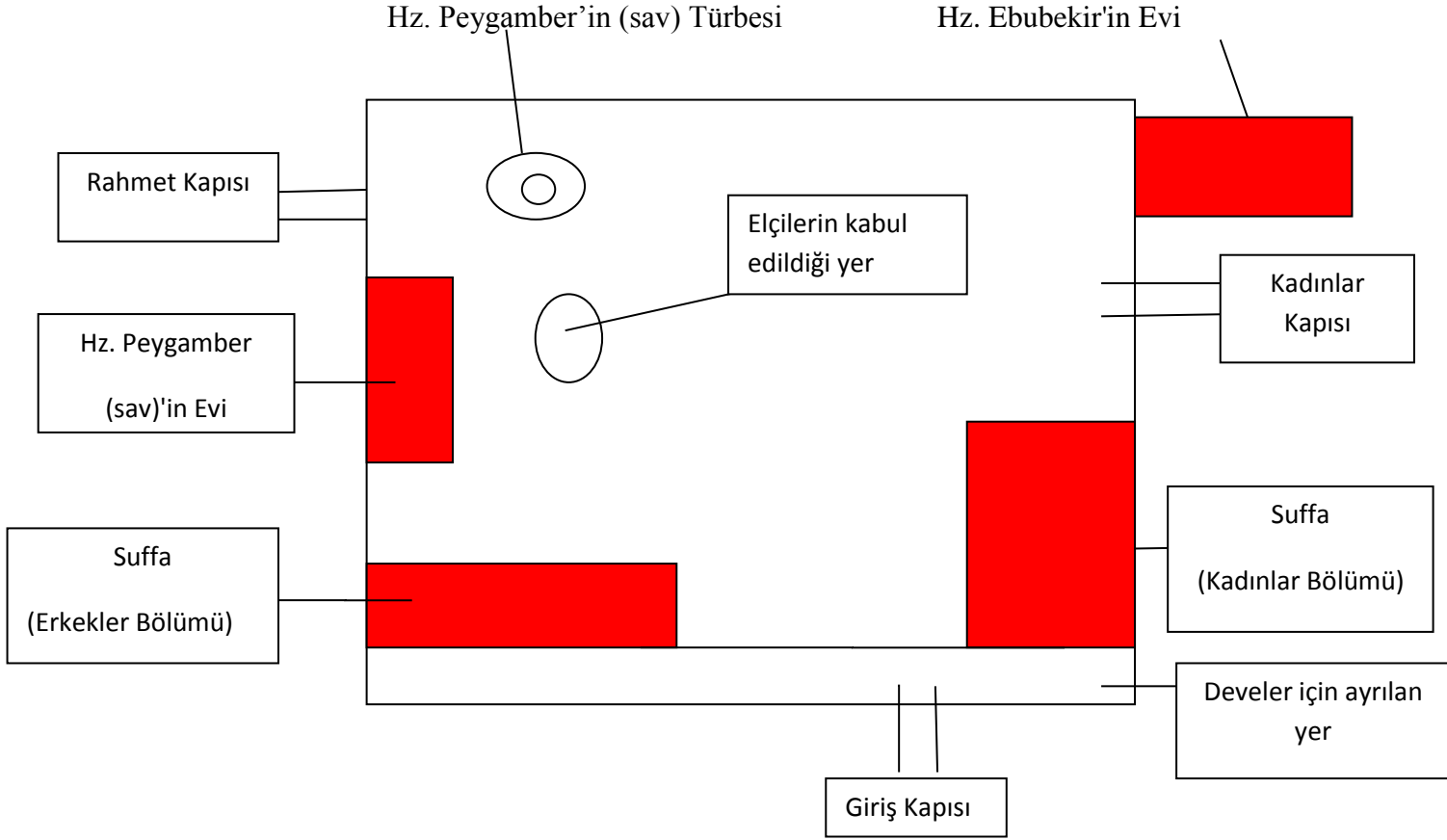
namaz kılınmaz; ilmi, askeri ve birazdan daha detaylı işlenecek sosyal faaliyetler yapılırdı.

Mescit üç bölümden oluşmakta, buna bağlı üç kapısı bulunmakta idi: Ashab-ı Suffe'nin bulunduğu bölüm, namaz kılınan bölüm ve Hz. Peygamber'in (sav) hanımları ile birlikte kaldığı bölüm. Hz. Peygamber (sav) tebliğ faaliyetlerini daha rahat yürütebilmek için bizzat mescidin içinde kalmak istemiş ve kendine odalar yaptırmıştır.

Hz. Peygamber'in (sav) neredeyse bütün vakti öğretmekle geçiyordu. Mescitte namazı bizzat kendi kıldırıyor yine aynı şekilde Kur'an öğretimi kendisi yapıyordu. Daha sonra sayı fazlaştınca, kendi öğrettiği sahabelerden görevlendirmeler yapmış onların da öğretmesini sağlamıştır. Ayrıca Kur'an'ı öğrenmek isteyenlere dört kişinin isimlerini sayarak tavsiye buyurmuştu. Bunlar: Abdullah b. Mes'ud, Ebu Huzeyfe'nin azatlı kölesi Salim, Muaz b. Cebel ile Ubey b. Ka'b'dır¹⁵⁸. Hz. Peygamber (sav), bu sahabelerden Kuran dinlemeyi de çok severdi. Hz. Peygamber (sav), vakit namazlarını kıldırdıktan sonra cemaat hemen dağılmaz; O'nun etrafında halkalar kurarak mübarek sözlerini, vaazlarını büyük bir dikkatle dinlerlerdi.

Tablo 4. Mescid-i Nebevî'nin Muhayyel Krokisi

Kaynak: Muhammed Hamidullah, İslâm Müesseselerine Giriş, s. 75

Mescid-i Nebevinin muhtemel krokisi yukarıdaki görseldeki gibidir. Kadınların mescide yoğun ilgisi karşında Hz. Peygamber (sav), "Keşke bir kapıyı da kadınlara tahsis etseydik" demiştir. Ancak bir kapının ayrılmasının Hz. Ömer (ra) zamanında gerçekleştiği bilinmektedir. Mescid-i Nebi, bir ibadet mekânı olmasının dışında önceliği eğitim olmak üzere, birçok faaliyetin yapıldığı yerd. Bunlara maddeler halinde değinilecek olursa Mescit:

✚ Beş vakit namaz ve Cuma namazının kılındığı yerd. İsteyenler gelip nafile namaz da kılıyor, ayrıca zikir meclisleri de kuruluyordu.

✚ Nikâhlar burada kıyılırdı.

✚ Vaaz ve nasihatın yapıldığı bir yerd. Hz. Peygamber (sav), fırsat buldukça mescitte oturur ve sahabelerle sohbet ederdi.

✚ Diplomatik görüşmeler yapılır, önemli meselelere dair konular istişare yapılarak karara varılırdı.

✚ Dışarıdan gelen elçiler ağırlanır ve onlarla burada görüşülürdü.

✚ Bir ilim meclisi görevi yürütmüş kullanıldığı andan itibaren ders halkaları oluşup öğretim yapılmıştır. Hadis, kelam, fıkıh, tefsir gibi ilimlerin kaynağı olan külliye görevi görmüştür.

✚ Hz. Peygamber Kur'an talimi için mescidi bir merkez haline getirmişti. "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretenidir"¹⁵⁹ buyuran Hz. Peygamber (sav), kendi hayatında bu konuya büyük bir ehemmiyet vermiş ashabının da okumasına önem göstermiştir.

✚ Bir problem olduğunda, sahabelerden biri sıkıntısını anlatmak istediğinde ya da eşini şikâyet etmek istediğinde, kadın veya erkek mescide, Hz. Peygamber'e (sav) gelip meramını anlatır ve hüküm verip çözmesini isterdi. Bu bakımdan davalarının görüldüğü mahkeme salonu görevini yürüttüğü söylenebilir.

✚ Sadakaların, zekâtların toplanıp dağıtıldığı yer olarak da kullanılırdı.

✚ Ordu karargâhı olarak kullanılmış, savaştan elde edilen ganimetlerin toplanıp dağıtıldığı yer olmuştur.

✚ Hastaların ağırlandı ve tedavi gördüğü yer olarak kullanılmıştır. Harpte yara alanlar burada tedavi edilmiştir.

✚ Dışarıdan gelip kalacak yeri olmayanların ağırlandığı misafirhane, yine hiç şüphesiz mescit olmuştur.

✚ Merasim ve spor salonluğu görevi de üstlenmiştir. Bir gün Hz. Peygamber'in (sav) izniyle bayram günü Habeşliler mızrak ve kalkan oyunlarını gösterisi yapmışlar, Hz. Aişe (ra) de bu gösterileri Hz. Peygamber'in (sav) arkasından izlemiştir.

✚ Hz. Peygamber (sav) zamanında henüz bir hapishane bulunmuyordu. Bu yüzden mescit, esirlere ve suç işleyenlere kısa süreliğine hapishane işlevi yürütmüştür.

✚ Hz. Peygamber (sav), her yıl ramazanın son on gününde¹⁶⁰ mescitte itikâfa girerdi. İtikâfa girmek isteyen sahabeler de yine mescidi kullanırdı.

Bütün bu özellikleri ile mescit, Müslümanın hayatında vazgeçilmez bir mekân olmuş, mescidin vazifesi sadece namaz kılmak olarak kısıtlanmamıştır. O dönem mescit, sahabeleri adeta mıknaatıs gibi kendine çekmiştir.

¹⁵⁹ Buhârî, Sahih, Fadâilü'l-Kur'an, 21, VI, 108.

¹⁶⁰ Buhârî, Sahih, İ'tikaf, 1, II, 255; Müslim, Sahih, İ'tikaf, 1, I, 830

Bazen Hz. Peygamber'in (sav) sohbetleri karşılıklı konuşma şeklini alır, soru cevap şeklinde ilerlerdi. Yine aynı şekilde namazlardan sonra Hz. Peygamber'in (sav) etrafına toplanır, merak ettikleri konularda soru sorar ve cevaplarını alırlardı. Mescid-i Nebevi vahyin canlı biçimde yaşandığı, sahabelerinde şahit olduğu bir yerdi. Bazen sorulan sorularla, bazen kendisinin gerek gördüğü zaman yaptığı açıklamalarla eğitim-öğretimin burada yoğun bir şekilde devam ederdi. Dikkat çeken başka bir husus, mescitteki faaliyetlerden kadınlar kesinlikle menedilmemiş, aksine Hz. Peygamber (sav) tarafından teşvik edilmişlerdi. Ashabına özellikle hatırlatmada bulunarak mescide gelmek isteyen eşlerini engellememelerini söylemiştir. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kadınlarınız sizden geceleyin mescide (gidip ibadet etmek için) izin istediklerinde, kendilerine izin veriniz"¹⁶¹. Eşlerinin camide namaz kılmasını istemeyen sahabiler oluyordu fakat Hz. Peygamber'in (sav) ikazından çekindiklerinden sesini çıkaramıyorlardı. Böylelikle Hz. Peygamber (sav) zamanında, kadın tümüyle sosyal hayatın içerisinde yer almayı başaramıştı.

Hz. Peygamber (sav), cemaatle namaza çok önem veriyor: "Cemaatle kılınan namazın sevabı, yalnız başına kılınan namazın sevabından yirmi yedi kat fazladır"¹⁶² buyuruyordu. Namaza, kadınlarla çocuklarda gayet rahat geliyor, cemaatle namaza dahil olurlardı. Ön safta erkekler, arkalarında çocuklar saf tutardı. Kadınlarda kendilerine ayrılan kısımda namaza dâhil olup, vaazdan istifade ediyordu. Sahabelerin işlerinden dolayı mescitte olmadığı zamanlar olurdu, bu anlarda Hz. Peygamber'in (sav) sohbetini kaçırmıyorlardı. Böyle zamanlarda onun sohbetinden istifade eden sahabelerden o gün ne anlatıldığını Hz. Peygamber'in (sav) ne öğrettiğini sorar bilgi edinirlerdi. Bera b. Azib şöyle der: "Hepimiz Rasulullah'tan devamlı hadis dinleyemiyorduk. Zira iş güç sahibiydik. Fakat o zaman kimse yalan söylemiyordu. Rasulullah'ın meclisinde bulunanlar bulunmayanlara hadis naklelerdi"¹⁶³.

İşte mescid böyle güzide işlere ev sahipliği yapmış ve bu yolda faaliyet göstermiştir. Hz. Peygamber (sav), Medine'ye hicretinden sonra Mescid-i Nebi dışında birçok mescit yapılmıştır. Medine dışına Taif ve Yemame'ye de mescit inşa edilmiş bulundukları yer ve özelliğine göre isimlendirilmiştir. Hz. Peygamber'in (sav) namaz

¹⁶¹ Buhârî, Sahih, Ezân, 162, I, 210.

¹⁶² Buhârî, Sahih, Ezân, 30, I, 158; Müslim, Sahih, Mesâcid, 249, I, 450.

¹⁶³ Hâkim en Nişaburi, Müstedrek, 127; Kandehlevi, **Muhtasar Hayatü's-Sahabe**, s. 468.

kıldığı Mescid-i Nebi dışında Medine dâhilinde 18, Medine civarında ise 40 Mescit¹⁶⁴ inşa edildiği bilinmektedir.

2.2.4. Ashab-ı Suffe

Suffa kelimesi, lügatte gölgelik manasındadır. Binanın giriş kısmı, geniş selamlık üzeri örtülü avlu, yüksek bir yer manalarına da gelir¹⁶⁵. Suffa, Hz. Peygamber'in (sav) yaptırdığı Mescid-i Nebevi'nin bir bölümü olup ilim öğrenmek isteyen kimseler için ayrılmıştır. Bu bölüme suffice, burada kalan sahabelere de “Suffe Ehli”, “Ashab-ı Suffe” denilmiştir. Hz. Peygamber (sav), Medine'ye göç ettikten sonra eğitim-öğretim faaliyetleri için bir mekân arayışına koyulmuş ve ilk işi Mescid-i Nebevi'yi yaptırmak olmuştur. Bu mescid üç bölümden oluşmaktaydı; Namaz kılınan genişçe mekân, Hz. Peygamber'in (sav) hanımlarıyla kaldığı odalar, eğitim-öğretim faaliyetleri için ayrılmış olan “Suffe” yahut “Zulle” bölümü.

Suffe, Asr-ı Saadette işlev görmüş, bugünün yükseköğretim kurumları olarak düşünebileceğimiz bir kurum olarak faaliyet yürütmüştür. Muhammed Hamidullah burası için İslâm'ın ilk üniversitesi, ilk sistemli eğitim-öğretim yapılan kurum tanımlamasını yapmıştır. Hz. Peygamber (sav), bizzat kendisi buradan eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütmüştür.

Suffe mescidin kuzey tarafında bulunuyor. Hz. Peygamber (sav) orada kalanların her türlü ihtiyacı ile yakından ilgileniyordu. Fakat sahabe sayısının artmasından dolayı, yoğunluğu azaltmak amacıyla Kur'an'ı Kerimi öğretmek ve eğitim faaliyetlerine destek olmak için öğretmen vazifelendirdiği de oluyordu. Übade b. Samit, Kur'an-ı Kerim ve okuma-yazma öğreten muallimlerden biridir. “Suffe ehlinden bazılarına Kur'ân ve yazı yazmayı öğrettim”¹⁶⁶ şeklindeki beyanından Hz. Peygamber'in (sav) kendisini muallim olarak vazifelendirdiğini ve bu alanda birçok kimseye okuma yazma öğrettiği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber (sav), suffice ashabına bir başkan tayin etmişbu görevi de Ebu Hureyre'ye (ra) vermiştir. Bir sıkıntı olduğu zaman, sözcüleri konumundaki Ebu

¹⁶⁴ Önkal, a.g.e., s. 395.

¹⁶⁵ Mustafa Ağırman, **H. Muhammed (sav) Devrinde Mescit ve Foksiyonları**, İstanbul, Ravza Yay., 1997, s. 85.

¹⁶⁶ Abu Davud, Süne, Büyû, 37, III, 70; Ebu Davud Buyu', 37; İbn Mace, Ticaret, 8; Ahmed b. Hanbel, c.6, s.430.

Hureyre (ra) durumu Hz. Peygamber'e (sav) arz eder ve problem çözüme kavuşturuldu. Abdullah b. Said b. El-As da Hz. Peygamber (sav) tarafından buraya "hikmet öğretmeni" olarak tayin edilmişti¹⁶⁷. Güzel yazı yazan Abdullah b. Said b. As, Suffe de okuma-yazma ve güzel yazı öğretmiştir. Eğitim-öğretim faaliyetlerinin o dönem için ciddi şekilde sistematik ilerlediğini göstermesi açısından bu örnekler önemlidir.

Suffe ashabı, yatılı öğrencilerden oluşmaktaydı. Evdeki sorumluluk, geçim sıkıntısı, insanın kendini derse vermesini engelleyeceğinden, burada kalan sahabeler bekârlardan oluşurdu. Buradaki Sahabeler, genellikle kimsesiz ve maddi durumu iyi olmayan kimselerdi. Esasen burada kaç kişinin kaldığını tespit etmek oldukça güçtür. Çünkü burada Mekke'den gelen sahabelerin dışında diğer yerleşimlerden de birçok insan gelip barınmaktaydı. Şehir dışından gelip kalacak yeri olmayan kimseler ve elçiler Suffede konaklar, kalacak yer bulunca buradan ayrılırlardı. Bekâr olanlar da evleninceye kadar burada ikamet ederlerdi. Ashab-ı Suffe, gündüzleri burada ders görür, ilmi konularda kendi aralarında müzakere eder, halkalar şeklinde Kur'an talimleri yaparlardı. Hz. Peygamber (sav), zamanının büyük bir bölümünü burada geçirir, ashabıyla sohbet ederdi. Çeşitli konularda bilgiler verir, Kur'an talimleri yapardı. Kendisi burada olmadığına da Suffe ashabı eğitimlerine devam ederdi. Bu konuda Ebu'l-Kamra'dan (ra) şöyle bir rivayet vardır:

"Hz. Peygamber'in (sav) mescidinde halkalar halinde oturmuş sohbet ediyorduk. Evinden çıkan Hz. Peygamber (sav), yanımıza geldi halkalara bir göz attı. Sonra Kur'an okuyanların halkasına oturup: 'Bu halkaya oturmakla emrolundum' buyurdu"¹⁶⁸. Bu hadiste Hz. Peygamber (sav), mescide girip birbirleri ile sohbet edip zikir eden topluluklar görüyor onların yanında durup muhabbet etmek yerine, ilim öğrenen halkaya dâhil oluyor ve öğrenmeyi, eğitimi her şeyin üstünde tuttuğunu bir kez daha göstermiş oluyordu. Eğitime ne kadar önem verdiğini Bedir esirlerine yaptığı uygulamadan anlayabiliriz. İncancı farklı dahi olsa, söz konusu ilim olunca, müşriklerden bildiklerini öğretmesini istemiş ve böylece esaretten kurtulma emânı vermiştir. İlmin ganimetten üstün tutulduğu bunun gibi başka bir örneğe hiçbir devlette rastlanmamıştır. Bu bakımdan Suffe ashabı, Hz. Peygamber'in (sav) en çok ilgilendiği gruptu. Gününün büyük bir bölümünü burada

¹⁶⁷ Ebu Gudde, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (sav) ve Öğretim Metodları**, s. 56.

¹⁶⁸ İbn Hacer, el-İsâbe, IV, 160.

geçirir ve bu topluluğa büyük önem verirdi. Suffa ashabını mescitten de ayırmayıp gözünün önünde bulunduruyor böylece sürekli takiplerini yapabiliyordu. "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretenidir"¹⁶⁹ buyuran Hz. Peygamber (sav), bu sözün sahibi olarak Kuran-ı Kerim'i hayatının merkezi konumuna getirmiş, yaşantısını buna göre şekillendirmiştir. İlahi bir vahiyle muhatap olan Hz. Peygamber'in (sav) başka türlü davranması da düşünülemezdi. Kuran-ı Kerim'i öğretmek için ise mescitleri bir eğitim yeri olarak seçmiş; Ashab-ı Suffe'yi de bu kurumun başkarakteri yapmıştır. Suffe ashabı, gündüzleri Hz. Peygamber'den (sav) dersler görür akşamları da yatılı olarak kendilerine ayrılan bölümde dinlenirlerdi.

Suffe'de okuma yazmaya ek olarak; en başta Kuran-ı Kerim olmak üzere kıraat, akaid, hadis, fıkıh gibi konular öğretilirdi. Bu eğitim kurumunda kaç kişinin kaldığına dair somut bir sayı vermek olanaksızdır. Çünkü burası dışarıdan gelen misafirlere de ev sahipliği yapmış, çoğunluğu muhacir olmak ile beraber ensar da kalmıştır. Burada kalan sahabelerden evlenip ayrılanlar olmuş ve ihtiyaç halinde Hz. Peygamber (sav) tarafından Medine dışına öğretmen olarak vazifelendirilenler de olmuştur. Böyle olunca kaç kişinin buradaki ilimden faydalandığına dair kesin bir bilgi edinilememiştir. Ahmet b. Hanbel'den gelen bir rivayette ise, burada 70 ile 80 kişi arasında barındığı şeklindedir¹⁷⁰. Medine dışından gelenlerle bu sayının 400'e kadar çıktığı buna paralel olarak evlenip ayrılma, öğretmen tayin edilmesi ile sayının hayli azaldığı da olmuştur. Hz. Peygamber'i (sav) derinden etkileyen Bir'i Maune olayında Suffe'den yetmiş kişi muallim olarak vazifelendirilmiş ve şehit edilmiştir¹⁷¹.

¹⁶⁹ Buhârî, Sahih, Fadâilü'l-Kur'an, 21, VI, 108.

¹⁷⁰ Ebu Gudde, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (sav) ve Öğretim Metodları**, s. 56.

¹⁷¹ Hicretin 4. yılı başlarında Âmir b. Sa'saa kabilesi reisi Ebû Berâ Âmir b. Mâlik Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'i ziyaret etti ve ondan İslâmiyet hakkında bilgi aldı. Kendisi müslüman olmamakla beraber Hz. Peygamber'den kabilesine İslâm'ı anlatacak bazı kimseleri göndermesini rica etti. Ancak Hz. Peygamber'in, gönderilecek davetçilerin bir tehlike ile karşılaşmasından endişe duyduğunu ifade etmesi üzerine Ebû Berâ onların emniyetini garanti etti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem bir müddet sonra, çoğu ensara mensup olan, İslâmiyet'i ve Kur'an-ı Kerim'i iyi bilen ve ehl-i Suffe'den olan yetmiş kadar kurrâyı adı geçen kabile halkına İslâmiyet'i tanıtmak ve Kur'an'ı öğretmekle görevlendirdi. Sayıları hakkında çeşitli rakamlar verilen, ancak sahih rivayetlere göre yetmiş kişi oldukları anlaşılan bu heyete ensardan Münzir b. Amr el-Hazrecî'yi başkan tayin etti. Ayrıca kabilenin ileri gelenlerine hitâben bir de mektup yazdı. (Buhârî, Megâzî, 28.) Heyet Bir'i Maune yakınlarında dinlenmeye geçti burada beklenmedik bir saldırıya uğradı. Ağır yaralı olduğu için öldüğü sanılıp bırakılan Kâ'b b. Zeyd en-Neccârî ile olay sırasında kafilenin develerini otlatmakta olan Münzir b. Muhammed ve Amr b. Ümeyye ed-Damrî hariç hepsini şehid ettiler. Bu iki sahâbîden Münzir b. Muhammed arkadaşlarının başına gelenlere tahammül edemeyerek müşriklere saldırdı ve o da şehit edildi. Esir alınan Amr b. Ümeyye ise Mudar kabilesine mensup olduğunu söyledi ve Âmir b. Tufeyl tarafından annesinin bir köle âzat etme adağını yerine getirmek için serbest bırakıldı..Hadiseyi vahiy yoluyla öğrenerek ashabına haber veren Hz. Peygamber (sav), hiçbir felâket karşısında hissetmediği derecede bir üzüntü duymuş, otuz

Hız. Peygamber (sav), Medine dışından ilim öğrenmek üzere gelen sahabelere belli bir müddet ders verdikten sonra ailelerini de özlediklerini anlaması üzerine, kendisinden öğrendiklerini ailelerine anlatmak üzere gönderdiği de oluyordu. Nitekim bir grup genç Hız. Peygamber'e (sav) gelip onun yanında 20 gün kadar kaldıktan sonra, Hız. Peygamber (sav), onlardaki özlemi anlayınca öğrendiklerini ailelerine öğretmek üzere ¹⁷² geri yollamıştır. Hız. Peygamber (sav), Ashab-ı Suffe'nin sadece eğitimiyle ilgilenmeyip onları etkileyen çevresel faktörlere de dikkat etmiş, onları da göz önüne alarak hareket edip orada bulunan her bir sahabenin ihtiyacı ve sıkıntısı ile tek tek ilgilenmiştir. Hız. Peygamber (sav), Ashab-ı Suffe'nin o kadar çok üzerine titremiştir ki orda kalan sahabeleri kendinden daha çok düşünmüş; kendine gelen sadakaların hepsini gelen hediyelerin ise çoğunu buradaki talebeler için ayırmıştır.

Bir gün Hız. Peygamber'in (sav) eline bir miktar para geçmişti. Kızı Fatıma gelip, kocası kuyudan su çekerken zorluk içinde kaldığını ve kendisinin de un yapmak üzere tane öğütecek takatinin bulunmadığından bahisle, bu işlere yardım etmek üzere bir köle satın almasını ondan istedi. Hız. Peygamber (sav), Hız. Fatıma'ya: "Suffada'daki insanların midelerini boş bırakarak sizin istediğiniz şeyleri yerine getiremem; bütün parayı onların istifadesine tahsis edeceğim"¹⁷³ buyurmuş suffe ashabinin ihtiyacını kendi ailesinin üstünde tutmuştur.

Ashab-ı Suffe fakir, ihtiyaç sahibi olmalarına rağmen dilenmez; durumlarını aşikâr etmezlerdi. Karınları aç olsa bile karşıdakinden bir şey istemekten çekinir, sıkılırlardı. Dışarıdan bakıldığı zaman iç sıkıntılarını bilmeyenler, onların durumunu iyi zannederdi. "Sadakalar, kendilerini Allah yolunda hizmete adanmış fakirler içindir ki, onlar yeryüzünde dolaşıp hayatlarını kazanmaya fırsat bulamazlar. Onların hallerini bilmeyen kimse, istemekten çekindikleri için, onları zengin sanır. Ey Habibim, sen onları yüzlerinden tanırısın. Yoksa onlar insanlardan ısrarla bir şey istemezler. Ve siz her ne bağışta bulunursanız, şüphesiz Allah onu hakkıyla bilir"¹⁷⁴ ayeti suffe ashabı için inmiş ve Allah-u Teâlâ onların durumundan haberdar etmiştir. Ne kadar yüce bir ahlakla yetişmişler

veya kırk gün süreyle sabah namazlarında Bi'rîmaüne faciasına yol açan kabilelere beddua etmiştir.(Müslim,

Fezâ'il, 126; Tirmizî, Da'avât, 118.)

¹⁷² eBuhârî, Sahih, VIII, 133 Haberu'l-Vahid, 1.

¹⁷³ Ahmet b. Hanbel, No. 838.

¹⁷⁴ Bakara, 2/273.

ki çok ihtiyacı olmasına rağmen karşıdakinden bir şey istemeyi kendine ar sayıp, ihtiyaçlarını sadece Rablerine arz etmişler, Allah-u Teâlâ da ilahi vahyiyle onların durumlarını bildirerek insanların daha duyarlı olmasını istemiştir. Burada kalan Suffeden bazı sahabeler, gündüz su taşıyıp odun satmak suretiyle ihtiyaçlarını karşıladığı olurdu. Medineli hayırseverler buradaki sahabelerle ilgilenir; gelip Ehl-i Suffe'ye sadaka ve hediye vererek bağışta bulunurlar; yine aynı şekilde buradaki talebeleri bazen kendi aralarında paylaşır ve yemek yedirirlerdi. Medineli sahabelerin büyük bir çoğunluğu ziraatle ve ticaretle geçiniyordu. Suffe ashabı ise bütün hayatlarını ilim öğretmeye ayırmıştı ve gece gündüz ilimle meşgul oluyorlardı. Hz. Peygamber (sav) ile birlikteyken, zaman zaman vahye şahit olmuş, yapılan derslerle fıkıh alanında birçok sorunun cevaplanmasını sağlamışlardır. Burada çoğunlukla Kuran-ı Kerim öğretimi yapıldığı için aynı zamanda "Kurra" ismi ile de zikredilmiştir. Sahabeler Kuran-ı Kerim'i öğrenmekle kalmaz özümseyip hayatına tatbik ederlerdi. "Kuran'ın ahlakıyla ahlaklanmak" tabiri en çok Suffe de yetişen sahabeler için söylenebilirdi. Buhârî de kaydedilen bir rivayete göre Hz. Peygamber (sav), Kur'an'ı Abdullah b. Mesud, Sâlim, Muaz ve Ubey b. Ka'b'dan öğrenmelerini emretmişlerdir¹⁷⁵. Bu sahabeler Suffe de yetişen insanlardı. Aynı zamanda bu sahabeler öğretmen olarak da vazifelendirilmiş ve görev yapmışlardı.

Hz. Aişe (ra) anlatıyor: "Bir gün Hz. Peygamber (sav) yanına gelmekte gecikince, 'Ya Aişe seni geciktiren nedir?' diye sordular. Hz. Aişe validemiz şöyle cevap verdi: "Ya Resûlallah (sav), mescitte bir zat var ki ben ondan daha güzel Kur'an okuyan kimse görmedim." Hz. Peygamber (sav) onun Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim (ra) olduğunu görünce: 'Ümmetim arasında senin gibi bir ehl-i Kur'an bulunduran Allah'a hamdolsun'¹⁷⁶ buyurarak sevincini dile getirmiştir.

Suffe'de başkanlık da yapan önemli şahsiyetlerden biri olan Ebû Hureyre (ra), Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra çok hadis rivayet ettiği için tenkit edilmiştir. Ebû Hureyre (ra) bu kimselere şöyle cevap verir: "Siz diyorsunuz ki, Ebû Hureyre Resûlullah'tan (sav) niçin çok hadîs rivayet ediyor? Niçin Muhacir ve Ensar Resûlullah'tan (sav) Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği kadar hadîs rivayet etmiyorlar? Muhacirlerden olan kardeşlerimiz çarşılarda alışverişle meşgul olurken, ben karın

¹⁷⁵ Buhârî, Fedailü'l-Kur'an, 8, VI, 102.

¹⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 165.

tokluğuna Resûlullah'ın (sav) peşini bırakmıyordum. Onların kaybettiklerini ben yakalıyor, unuttuklarını da ben ezberliyordum. Ensardan olan kardeşlerim kendi (ziraat) işleri ile uğraşırken, ben suffa miskinlerinden bir miskin idim”¹⁷⁷. Bu hadis Suffe ashabının kendini ilme vakfettiğini, ilim dışında başka hiçbir işle uğraşıp vakit harcamadıklarını göstermektedir. Bu güzide insanların hayatlarına bakıldığı zaman, bazıları Hz. Peygamber (sav) hayatta iken O’nun görevlendirmesi ile bazıların ise Hz. Peygamber’in (sav) vefatından sonra ilmi daha geniş sahalara yayabilmek adına Medine dışına hicret edip, Medine’den İstanbul’a kadar yayıldıkları görülmektedir. Yerlerini yurtlarını terk edip hiç bilmedikleri yerlere, kendilerini neyin karşılayacağını bilmeden terk etmelerinin, güç olan bu görevi üstlenmelerinin tek bir nedeni vardı. O da Hz. Peygamber (sav) zamanında öğrendiklerini öğretmek, insanlara faydalı olmak bu vesile ile de Allah rızasını kazanmaktı. Hz. Peygamber’in (sav) ders halkasını teneffüs eden sahabeden bundan başkası beklenemezdi ve O’nlar da şaşırtmayarak bir kişiye dahi ilim öğretmek için yaşadıkları şehri arkalarında bırakıp, hayatlarının sonuna kadar tebliğ faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Bu eğitim huzmesinden geçen insanlar devlet başkanı, diplomat, âlim, komutan, müçtehit olmuş kendileri gibi çok sayıda insan yetiştirmişlerdir. Şuan bizden kat be kat ileride olan batıya örnek olmuşlardır.

Bazı rivayetlerden Ashab-ı Suffe talebelerinin yalnız erkeklerden oluşmadığı kadınlara da ayrıca bir mekân tedris edildiği, kadınlarından derslerden faydalandığı¹⁷⁸ anlaşılmaktadır. Buradaki kadınlar ilim öğrenmekle birlikte fitratları gereği Mescid-i Nebi’nin temizliği ve düzenleri ile de ilgileniyorlardı. El Ka’ka b. Hadrad adındaki sahabinin hanımı Bukayra’dan yapılan bir nakilde şu ifadelerle yer verilmektedir: “Ben kadınlar Suffasında oturmuşken, Hz. Peygamber’i (sav), sağ eliyle işaret ederek hutbe verirken gördüm...”¹⁷⁹ Bu hadis Suffe’de erkeklere ayrılan mekan dışında özel olarak kadınlara da farklı bir mekan ayrıldığını göstermektedir. Ayrıca kadınların minberdeki Hz. Peygamber’in (sav) kullandığı beden dilini görmesi onlara ayrılan yerden minberin rahatlıkla görüldüğü de anlaşılmaktadır. Yine bir başka rivayette: “Sabah namazı esnasında oradakilerin namaza duracakları esnada Hz. Peygamber’in (sav) kızı Zeyneb’in, Kadınların Suffa’sından çıkarak: "Ey insanlar, ben Ebu'l-As b. Rebi' i

¹⁷⁷ Buhârî, Büyü, 1,III, 2,3, Ayni, Umdetü'l-Kari, XI, 161, 162.

¹⁷⁸ Seyfettin Erşahin, **İslam Tarihini Anlama Klavuzu**, Ankara: Otto yay, 2017, s. 66; Gözütok, **Hz. Peygamber Döneminde Eğitim ve Öğretim**, s. 138; **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm**, c.4, s.272.

¹⁷⁹ Ahmetb. Hanbel, c.7, s. 523 (c.6, s.379); Taberanî, el-Mu'cemul-Kebir, c. 24, s.204.

kendime ücretli tuttum..."¹⁸⁰ demesi bu mekanın varlığını ispatlamaktadır. Böylece Mescid-i Nebi'de, erkeklere ayrılmış mekân olan Suffa gibi kadınlara da özel olarak ayrılan bir mekânın, Suffenin varlığından haberdar olunmaktadır. Erkekler Suffe'de barınırken kadınlar ise gündüzleri buradan faydalanıyorlar; eğitim faaliyetleri ve ibadetlerini yapıyor geceleri evlerine dönüyorlardı.

Mescid-i Nebevi'nin üç kapısı olduğuna daha önce değinilmişti. Hz. Peygamber (sav) kadınların mescide yoğun talebinden dolayı bir kapıyı onlara ayırmanın ne kadar güzel olacağından bahsetmiştir. Demek ki kadınlar mescide ibadetlerden, Hz. Peygamber'in (sav) verdiği hutbelerden, derslerden faydalanmak için gelmişler ve bu istek o kadar fazlaşmış ki onlara ayrı bir kapı ayırma düşüncesine kadar gitmiştir. Kadınların ezildiği, hor görüldüğü bir dönemde bu kadar serbest bir biçimde erkeklerin bulunduğu yere girmek onların faydalandığı ilimden faydalanmak ve kendi fikrini rahatça dile getirebilmek başlı başına bir inkılaptır. Bu uygulama İslâm'ın kadınlara ve kadın haklarına ne kadar önem verdiğini gösterir. Hz. Peygamber (sav), içinde bulunduğu örf ve adetlerin tersine kadınları mescide gelme, buradan ilim öğrenme bakımından hiçbir şekilde kısıtlamamış aksine onların önündeki engelleri kaldırmıştır. Hz. Peygamber (sav) hayatının son demlerinde dahi veda hutbesinde kadınlardan bahsetmiş haklarının yenilmemesini istemiştir.

¹⁸⁰Taberanî, el-Mu'cemul-Kebir, c. 22, s. 430.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EĞİTİME KONU OLAN KİTLELER

Hız. Muhammed (sav), peygamber olmasının yanında peygamber aynı zamanda bir eğitimcidir¹⁸¹. Hız. Peygamberin eğitimciliğı sadece insan ile de sınırlı değildir. Bu, insanı da aşan hayvana, bitkiye kadar sireyet eden bir hususuyedir. Hız. Peygamber (sav), 23 yıllık gibi kısa bir sürede elindeki bütün imkânları kullanarak yeni baştan bir nesil oluşturmuştur. Karanlık çağdan aydınlık çağı geçilmiş, eskinin kötü alışkanlıkları geriye dönülmeyecek şekilde tek tek silinmiştir. Her alanda maddi manevi öne geçilmiş sürekli bir ilerleme sağlanmış ve dünyaya örnek olunmuştur. Hala bile eldeki bütün imkânlarla rağmen hiçbir devlet asırlar öncesinde yakalanan bu ivmeyi yakalayamamıştır. Hiç şüphesiz Hız. Peygamber'in (sav), Cahiliye insanından bu kadar temiz, güvenilir insanlar çıkarması eğitimle ve eğiticinin vasıfları ile olmuştur. Hız. Muhammed (sav), peygamber olduktan sonra ilk kendi ailesinden tebliğ faaliyetlerine başlamıştır. Kendi ailesinden güvendiğı insanlardan destek alıp, çekirdek kadroyu oluşturduktan sonra tebliğ halkasını yavaş yavaş genişletmiştir. Bu halka sırasıyla:

- Kendisi
- Ailesi
- Yakın akraba
- Uzak akraba
- Dost, ahabap ve arkadaşları
- Komşu

¹⁸¹İbn Mace, Sünnet, 1. "Ben ancak muallim olarak gönderildim."

- Hemşeri (aynı şehir halkı)
- Vatandaş (millet)
- Ümmet
- Beşeriyat
- Kâinât (âlemler)¹⁸² şeklinde teşekkül etmiştir.

Hız. Peygamber (sav), tebliğ faaliyetini yürütürken toplumun her kademesiyle ilgilenmiş, zengin-fakir, köle-hür, kadın-erkek ayrımı yapmamıştır. Hız. Peygamber (sav) insanlığın önünde rehber, önder olacak son peygamber son rol modeldir. Bu nedenle Hız. Peygamber'in (sav) eğitimi daha kapsamlı olmuş, kendisine inen Kuran-ı Kerim de indiği topluluğa değil tüm dünyaya hitap etmiştir.

3.1. Aile Eğitimi

Aile, toplumun en küçük birimi kabul edilir. Anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile, toplumu meydana getiren kurumların temelini teşkil eder. Toplumun inanç, âdet, gelenek- görenek, değer yargılarından müteşekkil kültürü aile korur ve gelecek nesle aktararak devam eder. Aile, devletin prototipini oluşturan en önemli yapıdır. Her aile içinde küçük bir devleti barındırır. Devlet ise kendisine bağlı topluluklardan oluşan büyük bir ailedir. Aile bu kadar büyük bir öneme hâiz, toplumun temel yapı taşlarını meydana getirir. Dinimize göre de aile, herkesin farklı sorumlulukları olduğu kutsal bir yuvadır. Kutsal kabul eder çünkü aileyi hem kötülüklerden koruyan koruyucu bir kalkan hem de toplumun özü ve temelini teşkil eden yegâne yuva olarak görür. Aileninbir diğer önemli özelliği, kişinin günlük yoğunluk ve sıkıntılardan kurtulup huzur ve sükûnet bulmak istediğinde sığınacağı yerdir. Kur'an-ı Kerim'de bu konuyla alakalı “İçinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp aranızda sevgi ve rahmet var etmesi Allah'ın varlığının belgelerindendir. Bunda düşünen insanlar için dersler vardır”¹⁸³

¹⁸² Önkal, a.g.e., s. 131.

¹⁸³ Rum, 30/21.

buyrulur. Ayette aile ortamının sevgiye dayanması gerektiğini, sevgi hâsıl olursa huzurlu bir yuva olacağını belirtmiştir.

Hız. Peygamber’de (sav) eğitimin önemli bir kısmının ailede başladığını bilerek aile kurumuna çok önem vermiştir. Hız. Peygamber’in (sav) evdeki halini soranlara, Hız. Âişe validemiz: “Hız. Peygamber, ayakkabısını tamir eder, elbisesini diker, koyun sağır ve ev işlerinde hanımlarına yardım ederdi”¹⁸⁴ buyurmuştur. Görüldüğü gibi yaygın olan dışarı işi dışında, evdeki işlerin hepsini kadına yükleyen anlayıştan uzak eşlerine yardım etmiş, kendi şahsi ihtiyaçlarını da kendisi gidermeye özen göstermiştir. Hız. Peygamber’in (sav) eşlerine bakınca her birinin eğitim-öğretimde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Sadece kadınlarının takıldığı çözümleyemediği konularda Hız. Muhammed (sav) nasıl davranmış acaba deyip, gelip eşlerine sormaları ve bilgi sahibi olmaları dahi ilmi açıdan yeterlidir. Hız. Peygamber (sav), hür erkeklerin cariye ile evlenmelerinin tasvip edilmediği bir zamanda Hız. Mariye, Hız. Cuveyriye ve Hız. Safiye ile evlenerek cariyelerinde aile kurma haklarının olduğunu göstermiştir. Hız. Peygamber (sav), çeşitli kabilelere mensup kadınlarla evlenmiş, bu kabileler de dini bilgileri bu eşlerinden öğrenmiştir. Hız. Âişe başta olmak üzere Hız. Peygamber’in (sav) hanımları hadis, fıkıh, tefsir gibi ilim dallarında insanlara öğretmenlik yapmışlardır. Kadın eğitimi başlığı altında eşlerinin eğitime katkıları detaylı olarak anlatıldığından burada tekrar yer verilmemiştir.

İslamiyet aile kurumuna ve aile bireyleri arasındaki bağlara çok önem vermektedir. Allah-u Teâlâ birçok ayetinde sıla-i rahim konusuna dikkat etmemiz gerektiğine dair bizi uyarmaktadır¹⁸⁵.

Aile, çocuğun doğduğu andan itibaren yaşamını sürdürdüğü küçük bir müessesedir. Bu kurumda çocuğun tutumu, davranışı, karakteri şekillenir. Bu yıllarda çocuğa verilecek eğitim tarzı, onun üzerinde hayat boyu etkili olacaktır. Çocuğun sadece fizyolojik ihtiyaçları, bedensel gelişimi değil; duygusal, ahlaki ve dini gelişiminde ailenin rolü büyüktür. Çocuk kişilik özelliklerinin çoğunu aile ortamında edinmektedir. Çocuklar belli bir yaşa geldikten sonra kendileri gibi olmak istediği birini takip eder ve onun gibi

¹⁸⁴ Mevlânâ Şiblî, **Asr-ı Saâdet**, terc. Ömer Rıza Doğrul, Çev: O. Zeki Mollamehmetoğlu, İstanbul: Eser Neşr., 1997, II, s. 98; Saffet Sancaklı, “Hız. Peygamber’in Çocuklarla Olan İlişkisinde Eğitim-Öğretim Açısından Ön Plana Çıkan Hususlar”, *Diyanet İlmi Dergi*, Cilt. 43, Sayı. 1, 2007, s. 26.

¹⁸⁵ Nisa, 1/4; Enfal, 7/8; Bakara, 83/1; Nahl, 90/16.

olmak için uğraşırlar. Çocukların kendilerine örnek olarak seçtiği kişiler genelde en fazla onlarla hemhal olan anne ve baba bazen diğer akrabalarıdır. Henüz bozulmamışken, olumsuz bir örnekle karşılaşmamışken, çocuklar için görülen bu ilk örnekler çok önemlidir. Eğitimin en güzel verildiği bu çağ için, ailenin üzerine önemli görevler düşmektedir. Bu yüzden anne baba kendini yetiştirmeli ve çocuğuna doğru terbiye vermek için gayret sarf etmelidir.

3.2. Çocuk Eğitimi

Çocuk bu dünyanın en güzel süsüdür. Ailede bazen dayanak noktası, bazen teselli edici merci, bazen kendisini düşünüp huzur bulduğumuz, dünyanın onunla anlamlı olduğuna inandığımız en güzel varlıktır. Çocuk masumiyetin timsali, vicdana en çok etki eden, saflık ve temizlikte meleklerle yarıştırdığımızdır. İslam'a göre de çocuk, Allah'ın insanlardan dilediğine bahşettiği bir lütuf ve nimettir¹⁸⁶. Her anne ve baba çocuğunun en güzel şekilde yetişmesini, en iyi yerlere gelmesini ister ve kendince tedbirler almaya çalışır. Atalarımızın söylediği “Ağaç yaşken eğilir.” yine aynı anlamı ihtiva eden “İnsan yedisinde ne ise yetmişinde de O’dur.” atasözleri değindiği dönem açısından çok doğru bir tespittir. Küçüklükten itibaren verilen eğitim, güzel ahlak çocukta daha fazla yer edecektir. Bu yaşlarda verilen eğitim, kazandırılan alışkanlıklar çocuğun fitratın da kalıcı tesirler yapar. Bir bakıma küçükken, çocuğun şahsiyet eğitiminin ilk nüveleri oluşur. Bunun olduğu yerde kuşkusuz aile, özelde anne baba olarak karşımıza çıkar.

Çocuğun ilk eğitimini ailede başlar ve bundan sonra çocuk ailede öğrendiğini çevreden de harmanlayarak eğitimine devam eder. Bu yüzden İslâm dini çocuğun ilk eğitimini aldığı aileye büyük önem verir ve her fırsatta çocuğun anne baba üzerindeki haklarından bahseder. Nitekim Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Güzel bir isim koyması, mevkiini (konumunu, gelişip büyüyeceği ortamı) iyileştirmesi, eğitim ve öğretimini güzelleştirmesi; çocuğun anne -babası üzerindeki haklarındandır"¹⁸⁷. Aile terbiyesi, genel olarak bazen annenin üzerine bazen de babanın üzerine kalmakta ya da anne baba ikisi de kendi otoritesini kurmak istediği için kendi aralarında çatışmada olup,

¹⁸⁶ Şura, 42/49-50.

¹⁸⁷ İhsan Özkes, **Peygamberimiz (sav) Döneminde Kadınlar**, İstanbul: Nadir Kitap, 1998, s. 58.

ortamda kargaşa ve huzursuzluk hâkim olmaktadır. Bu noktada aile, bu durumun farkına varmalı ve yavrusunun geleceği için ikisi bir hareket etmelidir. Çünkü çocuk ilk tutum ve davranışları aile de öğrendiğinden anne baba dikkatli olmazsa daha sonra çocukta telafisi mümkün olmayan ahlaki sıkıntılar ortaya çıkması kaçınılmazdır. Hz. Peygamber (sav), bu hususun önemini fark etmiş hem yaşantısı ile hem rivayet ettiği hadisler ile ailedeki eğitimin önemini vurgulamıştır.

İnsan doğumundan itibaren belli evrelerden geçer ve vefat eder. Bu evreler bebeklik-çocukluk-ergenlik-yetişkinlik-yaşlılık diye sıralanmaktadır. Her bir evre bir sonrakinin temelini oluşturmaktadır. Bu evrelerinin ilki çocuklukla başlamakta ve çocukken aldığı terbiye diğer evrelere etki etmektedir. Pedagoji ve gelişim psikolojisine baktığımız zaman 0-6 yaş çok önemli bir evreyi teşkil eder. Gelişim psikolojisinde işlem öncesi dönem bu yaş aralığında tamamlanır ve bilinçaltı dönem yine bu evrede tamamlanıp bilinç üstü döneme geçilir. Bilimsel araştırmalar göstermektedir ki bu yaş aralığında anne ve babanın tutumu, çocuğun ileride sahip olacağı maddi ve manevi dünyasını derinden etkilemektedir. Çocuk, şahsiyetini oluşturacak temel yapı taşlarını, aileden gördüğüyle oluşturur. O zaman denilebilir ki çocuğun anne ve babasından gördüğü muamele çocuğun geleceğini belirler.

Hz. Peygamber'e (sav) göre her çocuk ayrı bir cevherdir ve günahsız olarak dünyaya gelir. Yine onlarla seviyesine göre konuşmayı, kızmamayı, şefkat ve merhametle yaklaşmayı, sorunları, problem olarak gördükleri sıkıntılarını dinleyip gidermeyi, güzel isim ve lakaplarla hitap etmeyi, onların isteklerini önemseyip göz ardı edilmemesini, oyun oynamalarına müsaade edilmesini, sportif faaliyetlere katılmaları ve spora alıştırmalarını, güzel ahlak ve dini terbiye verilmesini istemektedir. Küçük yaşta dinin iman esasları, ibadet ve ahlak konularını kısa, basit kelimelerle anlayacağı şekilde öğretmek bu konular hakkında sorulan sorulara da yine aynı şekilde cevap vermek gerekir. Bu yaşta öğrenilen şeyler, çocuğun üzerinde daha fazla etki ve tesir bıraktığından Hz. Peygamber (sav), henüz farz olmadığı halde İslam'ın şartlarını içinde barındırdığı ibadetleri yapmasını istemiştir. Namaz kılan, oruç tutan çocukların ödüllendirilmesini bu yolla teşvik edilmesini, namaz kılmamakta direnenlerin ise belli bir yaştan sonra cebren alıştırmalarını istemiştir. O hem kendi çocukları ve torunlarına hem de diğer çocuklara karşı hep şefkatli, merhametli olmuş onlardaki tutum ve davranışları hep iyiye güzele

çevirmeye çalışmıştır. Onlara değer vermiş ve bu değeri her fırsatta sözlü-fiili göstermiş, önemsendiklerinin farkına varmalarını sağlamıştır. Yolda karşılaştığı çocuklara selam verir, halini hatırını sorar, şakalaşır ve yoluna devam ederdi. Çocuklar arasında cinsiyet ayrımı yapmaz; hepsine eşit ve adaletli davranırdı. Hastalanan bir çocuk olursa ziyaretine gider, iyileşmesi için dua ederdi. Çocukların hastalandıkları zaman ziyaret edilmesi, sosyal bağların kurulmasına katkı sağlar¹⁸⁸, böylelikle çocuklar Hz. Peygamber’e (sav) sevgi duymuşlar iyileştiklerinde O’nu görüp mutlu olmuşlardır. Hz. Peygamber (sav), çocukları başıboş bırakmayıp günlük program şeklinde takip edilmesini istemiştir. Hz. Peygamber’in (sav), çocuk eğitiminde ilk olarak öğretilmesini istediği konu iman esaslarıdır. Kelime-i tevhidin güzelce benimsetilmesini Allah’ın tek olduğu, bir ortağının bulunmadığı, her şeyden yüce ve üstün olduğunun, seviyelerine uygun bir şekilde anlatılmasını istemiştir.

Çocukların yaşları, bilgi seviyeleri, doğruyu yanlıştan ayırt edecek durumda olmadıkları göz önüne alınmalı, henüz dinen yükümlü olmadıkları için hataları, yanlışları kızarak değil; olumlu bir yolla düzeltilmeye çalışılmalıdır. Bir hadiste “Kalem üç kişiden kaldırılmıştır: Akli erinceye kadar mecnundan, uyanıncaya kadar uyuyandan ve ergenliğe ulaşınca kadar çocuktan”¹⁸⁹ denilmiştir.

Çocuğun duygu dünyasına girebilecek en etkili yol, sevildiğini belli etmektir. Çocuğun yemek yemesi, uyuması fizyolojik ihtiyaçları için nasıl gerekli ise manevi yönden kendini güvende hissetmesi için sevgiye de muhtaçtır. Hz. Peygamber (sav), birçok sünnetlerinde şefkat konusuna değinmiş, küçüklere merhametli olunmasını istemiştir. Hz. Peygamber (sav), kendi evlâtları ve torunları dışında kalan çocuklara da aynı tezahürde davranmış, onlara karşı ilgisiz olunmamasını istememiştir.

Bu konuyla ilgili Hz. Peygamber’in (sav) hayatında birçok örnek bulunmaktadır. Konuyla ilgili olarak Abdullah b. Âmir (ra) şöyle anlatıyor: “Bir gün Hz. Peygamber (sav), bizim eve gelmişti. O zamanlar henüz çocuktum ve oynamak için sokağa çıkmıştım. Annem, “Abdullah! Buraya gel! Bak sana ne vereceğim?” diyerek beni çağırdı. Bunun üzerine Efendimiz anneme şunu söyledi: “Eğer çocuğa bir şey

¹⁸⁸ Muhammed Nur Süveyd, **Peygamberimizin Sünnetinde Çocuk Eğitimi**, Çev; Zekeriya Güler, Konya: Uysal Yay., 1994, s. 154.

¹⁸⁹ Tirmizî, Hudud: 1423; Ebu Davud: Hudud, 4398; İbn Mace, Talak: 2041.

vermeseydin, senin hakkında ‘Bir yalan söyledi’ diye yazılacaktı”¹⁹⁰. Bu rivayet önemli bir hususa dikkat çekmektedir. Küçükler karşısındaki insanın bütün hal ve hareketlerini gözlemleyerek yapmaya çalıştıklarından onlara karşı hal ve hareketlerimize dikkat etmemiz gerekmektedir. Gözlemlediği insanın kolaylıkla yalan söylediğini görürse yalan söylemenin yanlış bir eylem olduğunun bilincine varamaz, kendisinde de kolaylıkla yalan söyleme eğilimi olabilir. Hz. Hasan da Hz. Peygamber’in (sav), kendisine şu tavsiyede bulunduğunu haber vermektedir: “Hasan! Beş vakit namazını aksatmadan kıl. Sana şüpheli gelen her şeyi terk et. İçinde şüphe uyandırmayan şeye yönel. Çünkü doğruluk insanın gönlüne huzur verir. Yalan ise huzursuzluk uyandırır”¹⁹¹.

Çocuk yetiştirmek gerek eğitim, gerekse fiziki açıdan uğraş gerektiren, zorlu bir süreçtir. Çünkü çocuğu yetiştirmek sadece yeme, içme, barınma ihtiyacını karşılayıp köşeye çekilmek demek değildir. Çocuk ahlaki yapısını kendiliğinden değil yetiştiği ortamda gözlemleyerek oluşturur. Çevresinde daima onun gibi olmak istediği kişileri arar. Her anne baba bir bakıma kendi imzasını oluşturur. Bunun tam tersi olduğu durumlar da olabilir. Aile ne kadar bilinçli, ilgili olursa olsun çocuk olumsuz bir ahlaka sahip olabilir; ama bu durum istisnalar arasında yer alır o yüzden aileye, anne babaya düşen görev, kendine ait yapması gereken sorumlulukları yerine getirmesidir. Çocuğunun yanlışlarını uygun bir dille ifade etmeli ve yanlış tutumunun yerine doğru olanı öğretmelidir.

Çoğu insan suskun bir çocuk yetiştirmenin daha iyi olduğunu düşündüğünden, çocuklara söz hakkı vermez. Çocuğun büyüğü karşısında ters şekilde konuşmaması güzeldir; fakat fikirlerini ifade etmekten çekinecek kadar susmayı öğretmek de çok yanlıştır. İleriki yaşlarda özgüven eksikliğine ve haklı olduğu halde kendini savunamamasına yol açabilir. Bu yüzden bu konuda da vasat (orta) olunması, büyüklerine saygısızlık yapmaması ama kendi düşüncesini de güzelce ifade edecek şekilde yetiştirilmesi gerekmektedir.

Çocuğun dini kişiliği aile üyelerinin ilgi, teşvik ve söylediklerini kendisinin de yapması ile gerçekleşir. Eğer çocuk, ailede dini bir ortamda yetişirse, dini kişiliğinin daha sağlam olma ihtimali yüksektir. Âlimler, doğan çocuğun ne tasdik, ne küfür üzere, ne

¹⁹⁰ Ebû Dâvud, Edeb 80; Ahmed, Müsned, III, 447; Karaköse, a.g.e., s. 31.

¹⁹¹ Tirmizi, Kıyamet 61.

hayır ve ne şer üzere olup, her iki tarafa da meyledecek şekilde yaratıldığını; iyi-kötü bütün ahlaka ve her çeşit ilme sadece kabiliyeti olduğunu ittifakla ifade etmişlerdir¹⁹².

Bu açıklamalardan sonra Hz. Peygamber'in (sav), çocuk eğitiminde hangi hususları öne çıkardığını düşünüldüğünde sırasıyla şunlar bahsedilebilir:

- İman esaslarının öğretimi
- İbadet eğitim-öğretimi
- Kur'an-ı Kerim öğretimi
- Temel alışkanlıkları kazandırma.
- Temel gelişimlerini dikkate alma¹⁹³

Hz. Peygamber'in (sav), çocukların ibadet eğitimi ve öğretiminde hassas davranmış, büyüdüklerinde ibadetleri isteyerek, içinden gelerek yapabilen insanlar olmaları için, küçük yaşlarda ilgilenip rehberlik etmiştir. Yanında hizmetinde olan Enes b. Malik: "Bana Peygamberimizin ilk tavsiyesi şu oldu: 'Sana sır olarak verdiğim şeyleri kimseye açıklama. Güvenilir bir kişi ol!' Bundan dolayı annem ve hanımları benden Peygamberimize ait gizli konuları sorduklarında kesinlikle bir şey söylemezdim. Hz. Peygamber'in (sav) bana diğer tavsiyeleri şöyle idi: 'Oğulcuğum abdestini tam ve güzelce al ki, ömrün uzun olsun. Koruyucu melekler de seni sevsin ve korusun. Enes! Gusül abdesti alırken güzelce yıkan. Saç diplerini iyice ıslat ve tenini de güzelce temizleyerek yıka. Şayet böyle yaparsan, yıkandığın yerden ayrılırken günah ve hatalardan da arınmış olarak çıkarsın. Oğulcuğum, elinden geldikçe abdestli ol. Çünkü kim abdestli olarak ölürse ona şehitlik sevabı verilir. Enes! Namaz kılarken, rükûa gidince ellerinle dizlerini sıkıca tut. Parmaklarını birbirinden ayır. Dirseklerini yanlarına yapıştırma. Oğulcuğum, rükûdan kalkınca her uzvun tam olarak yerine gelsin. Çünkü Allah, kıyamet gününde rükû ile secde arasında belini doğrultmayana merhamet etmeyecektir. Oğulcuğum secde edince de alnını ve ellerini yere tam olarak koy. Horozun yeri gagalaması gibi sen de secdeden çabuk kalkma. Secdede kollarını yere serme. Namazda sağa sola bakmaktan

¹⁹² İbrahim Canan, **Çocuk Terbiyesi**, İstanbul: Yeni Asya Yay, 1980, s. 22.

¹⁹³ İsmail Sağlam, "Hz. Peygamber'in Çocuk Eğitiminde Öne Çıkarttığı Hususlar", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. 11, Sayı. 2, Bursa, 2002, s. 170.

sakin. Oğulcuğum, namazını devamlı kılmaya özen göster... Eğer buna özen gösterirsen, melekler de senin için rahmet dileğinde bulunurlar. Müslümanların büyüklere hürmet, küçüklerine de sevgi göster...”¹⁹⁴ Bu rivayete bakıldığında Hz. Peygamber’in (sav), çocuk eğitimde dikkat ettiği hususlar öne çıkmıştır. İlk olarak sır saklamasını ve güvenilir olunmasını istemiştir. Küçükken böyle telkinde bulunması ilmin kutsal olması ve ileriye dönük insan yetiştirmesinden dolayıdır. Sonrasında abdest ve gusül üzerinde durmuştur. Temizlik vahyin ilk emirleri arasında olduğu düşünülürse ilk öğütleri arasında abdest ve guslün yer alması tabii karşılanacaktır. Ahlak ve temizlik hallolduktan sonra ibadete sıra gelmiş ve namazı güzelce kılmasını istemiştir. Son olarak küçüklere merhameti büyüklere saygıyı elden bırakmaması gerektiğini telkin etmiştir. Çocukların söylenileni yapması, verilen öğüdü önemsemesi için karşısındaki insandan etkilenmesi, onu sevmesi ve ona inanıp güvenmesi gerekir. Hz. Peygamber (sav), sadece Enes b. Malik (ra) üzerinde değil bütün çocuklar nazarında bunu başarmış ve bir ikinci aşama olan eğitime geçmiştir. Bütün öğretmenlere örnek olacak çok önemli bir ilkeyi yine Hz. Peygamber (sav) kendi nazarında göstermiş öğrencilerin derse adapte olup dinlemesi, onların duygu dünyasına girip verilen tavsiyelerin dikkate alınması için, sevmesi, güvenip inanması gerekmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber (sav), kendisine on yıl hizmet eden Enes b. Malik’i (ra), bir kez olsun dövmemiş ve azarlamamıştır.

On üç yaşına kadar Hz. Peygamber’in (sav) yanında kalan Abdullah b. Abbas’la aralarında geçen şu konuşma da dikkat çekicidir: “Bir gün Peygamberimiz devesine binmişti, ben de onun terkisindeydim. Bana şöyle buyurdu: ‘Abdullah! Öncelikle sana şunları söylemek isterim. Genişlik zamanında kendini Allah’a sevdik ki, O da seni sıkıntılı zamanında sevsin. Allah’ın emir ve yasaklarına önem ver ki, Allah da sana önem versin, seni gözet sin. Allah’ın hakkını gözet ki, O’nu yanı başında bulasın. Bir şey istediğin zaman Allah’tan iste. Yardım dilediğinde Allah’tan dile... Şunu bil ki bütün varlıklar elbirliği ile sana zarar vermek isteseler, Allah’ın takdir ettiğinden başkasını yapamazlar. Kaderi yazan kalemin işi bitmiş, yazılanlar ise kurumuştur. Bilmiş ol ki, Allah’ın yardımı ancak sabredenler içindir ve her zorlukla beraber mutlaka bir kolaylık vardır”¹⁹⁵. Bu

¹⁹⁴ Buhari, Vesâyâ 25; Ebu Davud, Edeb 1; Tirmizi, Birr 69, İlim 16; Heysemi, Mecmau’z-zevaid, I/271, IX/16; Darimî, es-Sünen, I/34; Müslim, Fedail, 54; Taberânî, el-Mu’ceu’sSagîr, II, 118; Deylemi, Müsned, II/377.

¹⁹⁵ Tirmizi, Kıyamet 60.

rivayetten anlaşıldığı üzere çocuklara ilk başta Allah'ı (cc) doğru bir şekilde tanıtmalı, sonrasında ise Allah sevgisini kalplerine nakşetmek gerekmektedir.

Aydınlanma Çağı filozofu John Locke; “İnsan beyni boş bir levhadır.” demiştir. Çocuk işlenmemiş, şekillendirilmemiş hammadde durumundadır. Henüz gözlem aşamasındayken istenilen şekli vermek mümkündür. Burada önemli olan bu boş levhanın nasıl doldurulduğudur; çocuklar bizim içimizde, bizimle birlikte yaşarlar, bizden gördüklerini belleklerine kaydeder ve yavaş yavaş boş levhayı doldururlar. Hz. Peygamber'in (sav), getirdiği dinin esaslarına göre ise hiç kimse dünyaya suçlu gelmemektedir. Ona göre: “Her doğan fitrat üzere (yani tertemiz ve günahsız) doğar. Sonra ana-babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar. Anne-babası Müslüman ise çocuk da Müslüman olur”¹⁹⁶ buyurmakta, aile ve yetiştirildiği ortamın çocuk üzerinde etkili olduğunu vurgulamıştır. Hadiste geçen Hristiyan, Yahudi ve Müslüman olmanın nasıl olduğunu düşünecek olursak; Ailenin kendi inanış biçimi, gelenek görenekleri ve eğitim sistemi ile yetiştirilip bu şekilde kişilik almaları şeklinde olması denilebilir. Çünkü yaratılış gereği, etkilenen bir evredelerdir, kendilerini etkileyen kültüre göre kolayca şekillenebilirler. Aile çocuk yetiştirmede çok önemli bir etkenken, maalesef günümüzde aileler, çocuklarının her ne kadar çok iyi olmasını istese de, bu yönde örnek teşkil etmediğinden yapılması gerekenler sadece çocuğa öğüt olarak aktarılıp, ebeveyn tam tersi şeklinde davrandığından çocukta istenen etki meydana gelmemektedir. Çocuklarını iyi bir birey, iyi bir Müslüman yetiştirmek isteyen ailelerin, nasihatten çok temsile dikkat etmeleri gerekmektedir. Zira Hz. Peygamber'in (sav) hayatına baktığımızda, bu konuya dikkat ettiğini ve ashabını da bu konuda uyardığı görülmektedir.

Her çocuk geleceğin mimarı ve inşasını oluşturur, bu yüzden onlarla ilgilenme şeklimiz ve davranışlarımız büyük önem arz eder. Aileye düşen görevlerden biri de peygamber sevgisini çocuklara aşılamaktır. Hadis de de “Çocuklarınızı şu üç haslet üzere yetiştirin; Hz. Peygamber (sav)'i sevmek, onun ev halkını, dost ve yakın arkadaşlarını sevmek ve Kur'an okumak...”¹⁹⁷ şeklinde belirtilmiştir.

¹⁹⁶ Müslim, Kader, 25.

¹⁹⁷ Münavi, Feyzül-Kadir, 1/225; Abdülbâsî Muhammet Seyid, **Çocuk Eğitiminde Peygamberimizin Metodu**, İstanbul: Beka Yayıncılık, 2017, s. 67.

Yine çocuk psikolojisi uzmanlarına göre sevgi “büyüme vitamini” olarak değerlendirilir¹⁹⁸. Aşırı sevgi gösterisi ve korumacı tavır nasıl zararlı ise yeterli sevgi göstermemek de yıkıcı etki oluşturarak kadar zararlıdır. Sevginin dozunu iyi ayarlamak gerekmektedir. Aşırı sevgi gösterisi yapılan bir çocuk her şeyi elde etmek isteyip bencil bir fitrata sahip olacakken, sevgi görmemiş bir çocuk özgüvensiz olup ileride çevresine de sevgi gösteremeyecek, sevgisini gösterirken zorlanacak ve içine dönük bir birey olacaktır. Günümüzde maalesef aileler çocuğa aşırı sevgi yüklemesi yapıp onların kendilerini tek ve özel hissetmelerine, bunun sonucunda kendinden başkasını düşünmeme eğilimine girmelerine neden olmaktadır. Bu noktada aileler çocuklarının eşsiz ve mükemmel olduklarını hissettirmeli ama Allah’ın yarattığı her varlığın da aynı şekilde değerli olduğunu vurgulamalıdır. Hz. Peygamber (sav), çocukları çok sevip, onların üzerine aşırı düşüp ilgilenirken, hata yaptıklarında da anında bu hatalarını söyleyip düzeltirmiş, saygısızlığa mahal vermemiştir. Ebu Seleme'nin oğlu Ömer (ra): “Ben Rasûllah’ın (sav) terbiyesi altında bir çocuk idim. Yemek yerken elim yemek kabının her tarafında dolaşırdı. Rasûlullah (sav) bana: ‘Ey oğul! (Yemeğe başlarken) Allah adını an, sağ elinle ve sana yakın olan taraftan ye!’ buyurdu. Bundan sonra ben, her zaman besmele ile sağ elimle ve önümden yedim”¹⁹⁹ demiştir. Görüldüğü gibi yanlış bir davranış olduğunda anında müdahale etmiş ve güzelce izah edip düzeltmiştir. Çocuk eğitimde gerekçesi izah edilmeden kızılmaması, haram, günah, denilmesi onları korkutup dinden soğutabilir; o yüzden bu hususa dikkat edilmesi gerekmektedir.

Toplumların geleceği çocukların eğitim derecesi ile doğru orantılıdır. Kutadgu Bilig yazarı, büyük Türk düşünürü Yusuf Has Hacib: “Çocuklarını eğitmeyen anne-babalar onları boş bir tarla gibi atmışlardır” demiştir²⁰⁰. İnsanın, kendi çocuklarıyla ilgilenmesi gerektiği gibi, toplumda yetim kalmış çocuklarla da ilgilenmesi dini bir gerekliliktir. Bu tür çocuklarla ilgilenilmez ve bu çocuklar sahipsiz bırakılırsa, yarın toplum için büyük bir problem oluşturacaklardır. Onun için Hz. Peygamber (sav), ısrarla yetimlerle ilgilenilmesini ve onlara sahip çıkılmasını söylemiştir. “Ben ve yetimi himaye eden kimse cennette şöylece beraber bulunacağız”²⁰¹; “Kendi yetimini veya başkasına ait bir yetimi himaye eden kimseyle ben, cennette şöyle yan yana bulunacağız.” deyip

¹⁹⁸ Beyza Bilgin, “Okul Öncesi Çağında Dinî Kavramlar”, Din Öğretimi Dergisi, sayı:8-9, Ank., 1986, s. 21.

¹⁹⁹ Buhârî, Sahîh, Et’ime, 2; Müslim, Sahîh, Eş’ibe, 107.

²⁰⁰ Fahri Kayadibi, **Din Eğitimi Dersleri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basım ve Yayınevi Müdürlüğü, 2007, s. 39.

²⁰¹ Buhârî, Talâk, 25, Edeb, 24. ; Ebû Dâvûd, Edeb, 123; Tirmizî, Birr, 14.

şehadet parmağı ile orta parmağını birleştirmiştir. “Bir kimse sırf Allah rızası için yetimin başını okşarsa, elinin dokunduğu her saç teline karşılık ona sevap vardır”²⁰² buyurmuştur. Şimdi düşünelim! Bir din ki topluma emanet edilen yetimle ilgilenme, eksiklerini giderme dışında saçını okşamayı dahi sevap kabul ediyor. Burada yalnız olan çocuğun, hem duygu dünyasının kötü etkilenmemesi gözetilmekte, hem de kötü bir çevre ile karşılaşp ileride suç sayılacak eylemleri gerçekleştirip kimsenin canını yakmama amaçlanmaktadır. Tam manası ile bir eğitimin olabilmesi için öncelikle çocuğun kötü ortam ve çevreden muhafazanın gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Hz. Peygamber (sav), savaş esnasında düşman tarafında bulunan çocukların öldürülmesini dahi yasaklamış²⁰³ onlara dokunulmamasını istemiştir. Onların masum olduklarını, ileride doğruyu bulabilmelerini ümit etmiştir. Tıpkı Taif’te taşlanıp gerisin geri dönüğünde üzgün, hayal kırıklığı içerisinde bir taşın üzerinde dinlenirken Cebrail’in (as) gelip istersen şu taşı onların başına indirip helak edebilirim. Rabbim onayını bekliyor, dediğinde verdiği cevap gibi. “Hayır, Onlar bilmiyorlar, bilselerdi yapmazlardı. İleride belki içlerinden biri iman eder.” deyip o an doğruyu yanlış tam olarak ayırt edemeyen çocukları ima etmiş ve helak olmalarını istememiştir. Nitekim düşündüğü gibi olmuş ileride içlerinden iman eden kişiler çıkmıştır.

Hz. Peygamber (sav) çocuklar arasında eşit muamele etmiş, birden fazla çocuk bulunan evde çocuklar arasında ebeveynlerinde ayırım yapmasını kesinlikle istememiştir. Birini üstün tutma ya da davranışlarında bunu gösterme diğerleri arasında kıskançlığa ve olumsuz tutuma sebebiyet verip, ailedeki eğitimi bitireceğinden bu hususta dikkatli olunmasını ön görmüştür. Nitekim Nu’mân b. Beşir’e (ra) babası, annesinin zoruyla bir köle hibe etmişti. Annesi Revaha, Hz. Peygamber’in (sav) bu duruma şahit olmasını ister ve Hz. Peygamber (sav) durumdan haberdar edilir. Hz. Peygamber (sav): “Nu’mân’a hediye verdiğin gibi, öbür çocuklarına da hediye verdin mi?” diye sorar. Beşir: “Hayır vermedim” der. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav): “Allah’tan korkun da çocuklarınız arasına adalet gösteriniz” buyurur. Beşir (ra), oradan döndükten sonra, diğer çocuklarına aynı hediye veremediği için o hediyesini de geri alır²⁰⁴. Hz. Peygamber (sav), burada köklü eğitimin verildiği ailedeki eğitimin, ayrımcılık yapıldığı düşüncesi ile kesintiye

²⁰² Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 250.

²⁰³ Buhârî, Cihâd, 147-148; Müslim, Cihâd, 137-140.

²⁰⁴ Buhari, Hibe, 13; Müslim, Hibat, 3; Ebu Davud, Buyu, 85; Tirmizi, Ahkâm, 30; Nesei, Nehl, 1; İbn Mace, Hibat, 1; Gözütok, **Hz. Peygamber’in (s.a.v) Hadislerinde Eğitim Metodu**, s. 71.

uğramasını, diğer çocuklarının içine şüphe düşmesini engellemek istemiştir. Hediye konusunda dahi aralarında eşit olunmasını, bir çocuğa hediye verip diğerlerine bir şey verilemiyorsa hiçbirine vermemenin daha uygun olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde çocukların haklarına saygı gösterilmesi ve üzerinde söz sahibi olunduğu için onu üzecek şekilde davranılmaması hususunda uyarmıştır. Sehl b. Sa'd (ra) şöyle anlatıyor: “Bir toplantıda Hz. Peygamber'e (sav), içecek bir şey getirdiler. Peygamberimizin sağ tarafında bir çocuk, sol tarafında ise yaşlılar oturuyordu. Peygamberimiz, getirilen şeyi biraz içtikten sonra, sağında bulunan çocuğa dönerek, ‘İzin verirsen önce yaşlılara vereyim, onlar içsin’ dedi. Çocuk bu teklifi kabul etmedi ve ‘Ey Allah'ın Elçisi! Senden artanı önce ben içmek isterim’ dedi”²⁰⁵. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav), çocuğu kırmayarak içeceği ona uzattı. Burada çocuğa sormadan ilk başta yaşlının hakkı deyip direkt O'na verebilirdi, ama normalde sağdan devam edildiği ve sağında çocuk olduğu için olgun bir birey gibi değer verip ilk başta ona sormuş; izin vermeyince de çocuğun hakkı olduğu için yaşlı adamdan önce O'na vermiştir. Çocuklara değer verilmeyip, çoğu zaman konuşmalarına izin verilmediği bir zaman da çocuğa bu kadar değer verilmesi, karşılaşılmamış bir örnektir.

Enes b. Mâlik (ra) şöyle anlatıyor: “Hz. Peygamber (sav) Medine'ye geldiğinde bir hizmetçisi yoktu. Üvey babam Ebû Talha elimden tuttu, beni Peygamberimize götürdü ve ona, “Ey Allah'ın Elçisi! Enes zeki bir çocuktur, sana hizmet etsin” dedi. Efendimiz sefere gittiği zaman da gitmediği zaman da 10 yıl süreyle ona hizmet ettim. Aslında her işim, onun benden beklediği şekilde değildi. Buna rağmen beni azarlamazdı ve ayıplamazdı. Bu süre içerisinde bana 'Öf!' bile demedi. Yaptığım bir şeyden dolayı 'Niye böyle yaptın?' demediği gibi yapmadığım bir şey sebebiyle 'Niye şöyle yapmadın?' da demedi²⁰⁶. Çocuklara hoşgörölü davranmış, kusurlarında azarlamamış, sadece yapması gerekeni hatırlatmıştır. İbadet esnasında dahi yaramazlık yapan, secdeye vardığında sırtına binen torunlarına bir şey dememiş; secdeyi uzun tutup inmelerini beklemiştir. Öyle ki bir defasında bundan dolayı secdeyi uzatınca ashap secdede vahiy indiğini zannetmiştir.

²⁰⁵ Buhârî, Müsakat 2, 11; Müslim, Eşribe 127.

²⁰⁶ Buhârî, Vesâyâ 26; Savm 53; Müslim, Fezâil 52,82; Karaköse, a.g.e.,s. 31,32.

Hız. Peygamber(sav), çocukları bineğinin önüne ve arkasına bindirdi. Üzerine idrar yapan çocuğa kızmamış, üzerini yıkamıştır²⁰⁷. Hız. Peygamber (sav), "Çocuğun küçüklüğündeki yaramazlığı, büyüdüğü zaman aklının çok olacağına alamettir"²⁰⁸ diyerek çocukların dövölmesine karşı çıkmış bu şekilde canlarının yakılmasını istememiştir. Kendisi hiçbir zaman bir çocuğa bir fiske dahi vurmamış ve vurulmaması için sahabelere öğütler vermiştir. İslam eğitiminde çocuğu dövmek, başvurulmaması gereken yöntemlerden biridir.

Ebû Mahzûre, Hız. Peygamber'in (sav) müezzinlerinden biri oluşunu şöyle anlatır: "Rasûllullah, Huneyn savaşından dönerken, biz de bir topluluk olarak Huneyn yolunda ilerliyorduk, yolda bizimle karşılaşmıştı. Müezzini O'nun yanında namaz için ezan okumaya başladı. Müezzinin sesini işitince, onun okumasıyla alay ederek kendi kendimize onun söylediklerini tekrar etmeye başladık. Rasûllullah, bizim sesimizi işitince bizi yanına çağırıldı. Huzuruna varınca: "Sesini duyduğum kimse hanginizdi?" diye sordu: Arkadaşlarım beni gösterdi, bunun üzerine Rasûllullah onları göndererek beni yanında alıkoydu. Sonra: "Kalk, ezan oku" buyurdu. Hemen ayağa kalktım ve bana ezanı öğretti. O kendisi (ezan lafızlarını) söyleyerek bana da "aynen söyle" buyurdu. Daha sonra ben ezanı bitirince, beni yanına çağırıldı ve içinde gümüş bulunan bir keseyi bana verdi. Sonra elini alınma koydu ve yüzümde iki kere dolaştırdı, sonra kollarımın üzerine, sonra karaciğerim üzerine indi, ardından karnımı mesh etti ve şöyle dua etti: 'Allah seni mübarek kılsın.' Bundan sonra ben: 'Ey Allah'ın Elçisi! Mekke'de ezan okumama izin ver' dedim. O: 'Tamam izin veriyorum' buyurdu. Artık O'na karşı duyduğum nefret, tamamen gitti ve hepsi sevgiye dönüştü"²⁰⁹.

Ebu Mes'ud el-Bedri (ra) de, konu ile ilgili bir hatırasını şöyle nakletmektedir: "Bir ara elimdeki bir kamçıyla bir hizmetçimi dövüyordum. Arkamda bir ses: 'İyi bil ki, Eba Mes'ud' diye seslendiğini duydum, kızgınlıktan kimin sesi olduğunu bilemedim. Yaklaştığında Hız. Peygamber (sav) olduğunu gördüm. Heybetinden elimden kamçım düştü. Bu durum üzerine Hız. Peygamber(sav): 'İyi bil Eba Mes'ud, Allah bu çocuk için (senin hakkından gelmeye) kadirdir.' dedi. Ben de: 'Seni hak peygamber olarak gönderen

²⁰⁷ Buhârî, Edeb, 21.

²⁰⁸ Münavî, Feyzü'l-Kadir, IV, s. 310; Vehbi Karakaş, **Nasıl Bir Din Eğitimi-Din Eğitiminde Peygamber Modeli**, İstanbul: Rağbet Yay, 2015, s. 89.

²⁰⁹ Nesâî, Ezan 5, İbni Mâce, Ezan 2; Güneş, a.g.e., s. 248,249.

Allah’a yemin olsun ki, ebediyyen hiçbir köleyi dövmeyeceğim' dedim"²¹⁰. Bu olayda köle bile olsa çocuğun dövülmesine çok sinirlendiği ve kızgın bir şekilde Ebu Mesud’a (ra) seslendiği bildirilmektedir. Bu kadar kızmasının sebebi, Batının uzun yıllar çocuk kavramını anlamayıp onlara bir yetişkin gibi davrandığı dönemlerden çok önce dahi Hz. Peygamber (sav) onların doğruyu yanlıştan tam olarak ayırt edemediğini, ikna edici, akıllarına yatacak şekilde açıklama yapılmadan anlamadıklarını bilmesidir.

Bir savaş öncesi düşman tarafını gören bir çocuğa ashap ısrarla kaç kişi olduğunu sormuş çocuk bir türlü konuşmamıştır. En sonunda Hz. Peygamber (sav) gelmiş ve günde kaç deve kestiklerini sormuştur. Çocuk bunun üzerine beş tane demiştir. Hz. Peygamber’de (sav) böylece kaç kişi olduklarını tahmin etmiştir. Hz. Peygamber (sav), çocuğun yüzlü sayıları bilmediğini anlamış onun cevaplayabileceği şekilde soruyu değiştirmiştir.

Çocuk yanlış yaptığında yaptığının yanlış olduğu söylenmeli ve neden yanlış olduğu anlatılmalıdır. Bir gün Hz. Peygamber’e (sav) sadaka olarak gelen hurmalarla Hasan ve Hüseyin (ra) oynarlarken, Hasan’ın ansızın bir hurmayı ağzına koyduğunu gören Hz. Peygamber (sav), çocuğa kaşlarını çatıp bakınca ve Hasan hemen hurmayı ağzından çıkardı. Sonra: “Sen Muhammed’in ehl-i beytinin sadaka malı yemediğini bilmez misin?” buyurdu²¹¹. Bu rivayette de olduğu gibi önce yanlışını söylemiş, sonra neden yanlış olduğunu açıklamıştır. Yanlış müdahale, aşırı tepki veya yanlış olduğu söylendikten sonra açıklama yapılmaması çocuğun zihninde soru işaretlerine sebebiyet verecek ve niçin yanlış yaptığını anlamamasına, bundan dolayı yapılan davranışın tekrar yapılmasına yol açacaktır, o yüzden yapılan müdahaleler yerinde olmalı ve güzelce açıklanmalıdır. Abbâd b. Şürahbîl (ra) şöyle anlatıyor: “Bir yıl kıtlık olmuştu. Amcalarım ile birlikte Medine’ye gittim. Medine’deki bahçelerden birine girip bir miktar ekin başağı topladım. Sonra başakları elimle ovup tanelerini çıkardım. Bir kısmını yedim, geri kalanını elbiseme doldurdum. Derken bahçe sahibi gelip beni yakaladı; hem dövdü hem de elbisemi elimden aldı. Hz. Peygamber’e (sav) başvurup adamı şikâyet ettim. Hz. Peygamber (sav), hemen ona haber salıp getirtti ve ‘Bunu niye dövdün?’ diye sordu.

²¹⁰ Müslim, Eyman ve Nuzur; 9; Ebu Davud, Ebed, 135, Tirmizi, Birr ve Silâ, 30; Taberanî, el-Mu’cemu’l-Kebir, c.17, s. 245, 246.

²¹¹ Buhari, Zekât, 57; Müslim, Zekat, 50; Ahmet b. Hanbel, c.3, s.124.

Bahçe sahibi, ‘Ey Allah’ın Elçisi! Çünkü o bahçeme girdi; Ekin başaklarını toplayıp tanelerini çıkarttı’ dedi. Bunun üzerine adama şunları söyledi: ‘Bak, ne yapması gerektiğini bilmeyen bu çocuğa doğruyu öğretmeliydin, öğretmedin! Haydi, ver ona elbisesini!’ Adam onun emri üzerine elbisemi verdiği gibi, bana bir ölçek de buğday verdi”²¹². Çocuğa doğruyu ifade etmediği için adamı tekzip etmiş ve haksız bulmuştur.

Rafî İbnu Amri’l-Gıfârî anlatıyor: “Henüz çocuk iken bir hurma ağacı taşlamıştım. Beni Hz. Peygamber (sav) götürdüler. Buyurdular ki: ‘Ey oğlan! (veya Ey oğulcuğum!) hurmayı niçin taşladın?’ Ben: ‘(Karnım açtı) yemek için’ deyince Hz. Peygamber (sav): ‘Yavrum, (bir daha acıkırsan) hurmayı taşlama, altına düşenlerden ye!’ buyurdu. Sonra başımı okşadı: ‘Allah’ım (bu yavrunun) karnını doyur!’ diye dua etti”²¹³. Çocuk hurmaları taşıdığı için hemen kızmamış, ilk başta nedenini araştırmış, nedenini öğrendiğinde bu fiili bir daha yapmaması için alternatif getirmiştir.

Birçok hadiste sadaka-i cariye kapsamına giren ve üç amelden biri olan hayırlı ve salih evlat yetiştirmenin, öldükten sonra da amel defterini kapatmayacağı ve sevap yazılmaya devam ettireceği ifade edilir²¹⁴.

Kur’anı Kerim’de, “Ey iman edenler! Kendinizi, çoluk çocuğunuzu, yakıtı insan ve taş olan ateşten koruyun...” buyrulmaktadır. Koruma eyleminin en önemli yolu, eğitim ve öğretimden geçmektedir. Terbiye, mikro planda çocuk şahsiyeti inşa faaliyeti, makro planda da yarın ki cemiyeti kurma ameliyesidir²¹⁵. Kuran-ı Kerim her zaman korku ve ümit arasında olmayı istemektedir. Çocuğu da bu şekilde yetiştirebilir, ne ebeveyn den aşırı korkup konuşamamak ne de aşırı müsamahalı gösterip saygısızlığa varacak şekilde davranmamak, bu ikisi arasında hem kendini güzelce ifade etmesine müsaade etmek hem de yanlış gördüğü davranışları, çekinerek yapmaması en güzeli olacaktır. Bu şekilde başarılı bir psikolojik yöntem uygulanması çocuğu yetiştirmede daha etkilidir.

H. Peygamber (sav), çocukları yetişkin insan gibi muhatap kabul eder, görmemezlikten gelmezdi. Çocukların sıkıntıları, üzüntüleri olduğunda onları bir başına

²¹² Ebû Dâvud, Cihad 85; Nesâî, Kudât 21; İbn Mâce, Ticaret 67.

²¹³ İbnu Mâce, Ticârât, 67; Ebû Dâvud, Cihad, 85

²¹⁴ Müslim, Vasiyye, 14; Ebû Dâvud, Vesâyâ, 14; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 261.

²¹⁵ Mustafa Baytar, **H. Peygamber’in Sünnetinde Terbiye**, İslâm’da İnsan Modeli ve H. Peygamber Örneği, DVY., Ank., 1995, s. 171.

bırakmamış, ilgilenmiş ve problem olarak gördükleri şeylere çözümler üretmiştir. Kuşunu çok seven bir çocuk ölümü nedeniyle çok üzülmüş Hz. Peygamber’de (sav) üzüntüsünü paylaşmak için kuşun taziyesine gidip onun önemsedliğini kendisinin de önemsedğini göstermiştir. Uhud Savaşı’nda babası vefat ettiği için yetim kalan Beşir b. Akrebe’nin bir köşede üzgün ve ağladığını görünce, niçin ağladığını sorar babasını kaybettiği için kendisini yalnız hissettiğini öğrenince; “Ağlama! Benim, baban; Âişe’nin de annen olmasını istemez misin?” der. Beşir b. Akrebe çok sevdiği Hz. Peygamber’in (sav) onu sahiplendiğini görünce sevinerek “evet” der ve gidip diğer çocuklara mutlu bir şekilde bunu anlatır²¹⁶.

Cemaatle namaz kılındığı zaman çocukların ağlama sesi geldiğinde anneye eziyet vermemek, çocuğun da ihtiyacının giderilmesi için namazı kısa tutar; sebebi sorulduğunda da bir çocuk ağlama sesi duydum derdi. Dikkat edildiğinde bu sebepten ötürü, ne annenin gelmemesini istemiş ne de çocukların getirilmemesini söylemiştir. Aksine herkesin bu havayı teneffüs edip faydalanmasını istemiştir.

Hz. Peygamber (sav), çocuklara karşı en merhametli olan idi. Hz. Peygamber’in (sav) evlatlığı Zeyd’in oğlu Üsame şöyle nakleder: “Allah’ın elçisi beni bir dizine, Hasan’ı öbür dizine oturturdu. Bizi göğsüne bastırarak şöyle derdi: Ey Rabbim! Bunlara rahmetinle muamele eyle. Çünkü ben de bunlara karşı merhametliyim”²¹⁷. Yine bir gün kucağındaki torunu için Hz. Peygamber (sav), “Ey Allah’ım, bunu sev, çünkü ben bunu çok seviyorum”²¹⁸ demiştir.

Hz. Peygamber (sav), bir gün torunu Hasan’ı öperken Akra b. Habis adlı kişi bunu yadırgayarak şöyle demişti: "Benim on tane çocuğum var ama hiç birini öpmedim". Hz. Peygamber (sav), ona doğru baktı ve şöyle dedi: "Merhamet etmeye merhamet olunmaz"²¹⁹.

Âişe (ra) şöyle anlatıyor: "Bir bedevî Hz. Peygamber’in (sav) huzuruna geldi ve ona, 'Ey Allah’ın Elçisi! Siz çocukları öper misiniz? Biz çocuklarımızı öpüp okşamayız'

²¹⁶ Buhârî, et-Târîhu’l-Kebîr, Haydarabat, 1941, II, 78; Sancaklı, a.g.e., s. 23.

²¹⁷ Buhârî, Edeb, 22.

²¹⁸ Buhârî, el-Edebu’l-Müfred, s. 45, 85.

²¹⁹ Buhârî, Edeb 18; Müslim, Fezail 65; Mustafa Öcal, “Çocuk Terbiyesi ve Peygamberimizin Eğitim Metodu”, Diyanet Dergisi, Cilt. 25, Sayı. 4, İstanbul, 1989, s. 242.

dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav), 'Allah senin gönlünden şefkat ve merhamet duygusunu çıkarıp almışsa ben ne yapabilirim ki!'" dedi²²⁰.

Ebû Büreyde şöyle anlatmaktadır: "Hz. Peygamber (sav) bize hutbe vermekte iken Hasan ve Hüseyin üzerlerinde kırmızı bir gömlekle düşe kalka geldiler. Hz. Peygamber (sav) minberden indi, onları kucağına aldı ve minbere tekrar çıktı, önüne oturttu ve şöyle buyurdu: "Allah'ım ne doğru söylemiş, "Mallarınız ve çocuklarınız ancak bir imtihan vasıtasıdır." Şu iki çocuğun durumlarına baktım yürüyorlar tökezleyip düşüyorlar, dayanamadım konuşmamı keserek onları kaldırdım"²²¹. Hadisler, Hz. Peygamber'in (sav) bütün çocukları, kendi çocuk ve torunları gibi içten ve derin bir sevgi ile sevdiğini göstermektedir. Kendisi çocuk eğitimine o kadar çok önem vermiştir ki, hutbe gibi hayatının vazgeçilmez bir unsurunu yarıda bırakmıştır. Çocuklara olan sevgisini açıktan, herkesin önünde izhar etmekten çekinmemiş; çocukların sevgiye ne kadar muhtaç olduğunu göstermiş, kökleşmiş kalıp yargıları, onlara örnek olarak bir bir atmıştır. Çocuklara dokunmak, öpmek, sarılmak duygusal olarak onları iyi hissettirip güvende olmasını sağladığından, fiziksel temasa önem vermiş ve iletişimde bunu sıkça kullanmıştır.

Çocuk eğitiminde dikkat edilmesi gereken bir diğer hususta uyku düzenidir. Hz. Peygamber'in (sav), gerektiğinde çocukların gündüz uykularını almaları akşam yatarken, sabah kalkınca ağız ve diş temizliklerinin yapılması²²² gibi konular üzerinde durduğu ilgili hadislerden anlaşılmaktadır. Çocuğun bedenen ve ruhen dinlenebilmesi bu uyku düzenine bağlıdır. Günümüzde pedagoglar da çocuğun uykusunu güzelce almasının gelişimi için çok önemli olduğunu vurgular. Yatma vakti geldiğinde dua edilip uyuması çocuğun daha huzurlu uyumasına katkı sağlayacaktır.

Hz. Peygamber'in (sav), çocuklar için uygulamalarına bakıldığında, onlar için hayır duaya önem verip, iyi bir Müslüman olmaları için sıkça dua etmiştir. Kötü söz söyleyip beddua, azar, lanet gibi kelimeleri kullanmayı ise yasaklamıştır. Hz. Enes (ra), Resûl-i Ekrem'in kimseye sövmediğini, müstehcen söz sarf etmediğini, lanette bulunmadığını beyan eder ve devamında: "Birimize îtabda bulunacağı vakit: 'Ona da ne

²²⁰Buhârî, Edeb 18; Müslim, Fezail 64.

²²¹ Tirmizi, Menâkıb 9; Güneş, a.g.e., s. 241.

²²² İbn Mace, Siyam, 22; Müslim, Fedail, 13; Nesai, Kıyam-ül Leyl 10; Feydül Kadir 5/190; Sağlam, a.g.e., s. 182.

oldu, Allah ıslah edesice!’ derdi” der. Hatta düşmanlarına bile pek nadir hallerde ve şahsi olmayan, dinî sâiklerle bedduaya yer vermiş, bazı müşrik kabilelere lanet etmesi için başvuranlara: “Ben lanet edici olarak gönderilmedim, rahmet olarak gönderildim” diyerek taleplerini reddederdi. Sadece insana değil, hayvanlara ve mallara da bedduayı yasaklanmıştır. Rivayet edildiğine göre bir adam, Abdullah İbnu Mübarek’e gelerek çocuğunun yaramazlığından şikâyet eder. İbnu Mübarek: “Hiç çocuğuna beddua ettin mi?” der. Adamcağız, “Evet” cevabını verince, İbnu Mübarek: “Öyleyse çocuğunu kendin bozmuşsun.” karşılığını verir²²³.

Hiz. Peygamber’in (sav) çocuklarla şakalaşıp, onlara espri tarzında söylemleri de olmuştur. Hiz. Enes’e “Zü’l-Üzüneyn” (iki kulaklı) dediği rivayetler arasındadır.

Evde çocukların eğitim ve öğretimi aile reisine aittir. Ancak, bu bazen baba ve bazen de annenin uhdesinde kalmaktadır. Ama her halükârda anne ve baba bu işi üstlenmek zorundadırlar²²⁴. Çünkü anne ve babanın çocuk üzerinde ki etkisi farklıdır. Bazen babanın yaptıramadığını anne, annenin yaptıramadığını baba yaptırabilir. O yüzden anne ve babanın sorumluluğu birinin üzerine bırakması değil, birlikte hareket etmeleri daha doğru olacaktır.

İslam’dan önce kız çocuklarının bir utanç kaynağı olduğu, dünyaya geldiği zaman bir gelenek halini alarak diri diri toprağa gömüldüğü, Arapların istisnalar hariç çoğunun, kız çocuklarına karşı kötü davrandığı bilinmektedir. İslam bu düşüncelere karşı çıkmış ve kökleşmiş zihniyeti değiştirmeye çalışmıştır. Hiz. Ömer, İslâm'dan önce kadına değer vermediklerini açıkça ifade eder. Bu anlayışı, “Onlardan biri kız ile müjdelendiği zaman, öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir. Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu aşağılık duygusu içinde kalarak yanında tutacak mı yoksa toprağa mı gömecek? Bakın ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür” ayetinden de çıkarabiliriz. Kur’ân Arapların bu anlayışının yanlışlığını ortaya koymuştur²²⁵.

Hiz. Peygamber (sav) kız çocuklarının hor görüldüğü bu dönemde, kız çocuklarına ihtimam gösterip, güzelce yetiştirenleri övmüş; diğer dünyada mükâfatlarını kat kat

²²³ İbrahim Canan, **Resulullah’a Göre Aile ve Okulda Çocuk Terbiyesi**, İstanbul: Cihan Yay, 1997, s. 165,166.

²²⁴ Gözütok, **Hiz. Peygamber’in (s.a.v) Hadislerinde Eğitim Metodu**, s. 67.

²²⁵ el-En’âm, 6/139, 140, ez-Zuhruf, 43/16,17.

fazlasıyla alacağını duyurmuştur. "Her kim iki kız çocuğunu yetişkinlik çağına gelinceye kadar büyütüp terbiye ederse, kıyamet günü o kimseyle ben, şöyle yan yana bulunacağım." hadisi ve "Her kim üç kız çocuğunu himaye edip büyütür, güzelce terbiye eder, evlendirir, onlara lütuf ve iyiliklerini devam ettirirse, o kimse cennetlidir"²²⁶, "Kimin üç kızı olur da onlara sabrederse ve varlığından onlara giydirse, o kızlar ona, ateşten koruyucu bir perde olurlar"²²⁷ hadisleri buna örnektir. El-Belazurî, ilk müslümanlardan olan Sa'd b. Ebî Vakkas'ın, kızına yazı öğrettiğini kaydeder²²⁸.

İslam'da kız-erkek ayrımına yer verilmemiş; çocuklar arasında öpücüğe varıncaya kadar eşit olunması gerektiği emredilmiştir. Cahiliye toplumundan yeni çıkan ashop için alışageldikleri alışkanlıkları değiştirmenin kolay olmayacağını bilen Hz. Peygamber (sav), ilk başta kendisi örnek olmuş ve nasıl davranılması gerektiğini göstermiştir.

Hz. Aişe validemiz diyor ki: Kızı Fatıma geldiğinde Allah Rasulü onu ayağa kalkarak karşılar oturduğu mindere oturturlardı. Hz. Fatıma da babası geldiğinde ayağa kalkar, elini öper minderini onun altına verirdi²²⁹. Bazı zamanlar başını okşar, alnından öperdi. Vefat edeceği zaman da bu haberi ilk haberi kızına vermiş ve teselli etmiştir.

Çocuk eğitiminde dikkat edilmesi gereken hususları toparlayacak olursak, çocuklarını iyi birer Müslüman kişilik olarak yetiştirmek isteyen ebeveynler, "Onlara karşı merhametli olmaları gerekmektedir. Eşit muamele edip, ayrımcılığa yer vermemeli, kesinlikle yalan söylememelidirler. Kızılıp, dövülmemeli; yanlış olan davranış söylenmeli ve neden yanlış olduğu da açıklanmalıdır. Seviyelerine uygun konuşulmalı. Uyku düzenine, ağız ve diş temizliğine, beden temizliğine dikkat edilmelidir. Onların önem verdiği şeyleri bizimde önemseyip, sıkıntıları üzüntüleri olduğunda, gidermek için çözümler üretilmelidir. Sevgimizi açıkça göstermeli; bunu yaparken, ifrad ve tefride kaçmadan vasat olunmalıdır. Allah (cc) ve Peygamber (sav) sevgisi güzelce aşılmalıdır. İmanın ve İslam'ın şartları öğretilmeli, namaz ibadetine küçüklükten alıştırılmalıdır. Her zaman için onlara hayır duada bulunulmalıdır.

²²⁶ Müslim, Birr, 149. Ayrıca bk. Tirmizi, Birr, 13; Ebu Davud, Edeb, 121; Ahmed b. Hanbel; Müsned; III, 97.

²²⁷ Buhârî, el-Edebü'l-Müfred 'terc. Fikri Yavuz', I, s. 88.

²²⁸ El-Belazurî, Futuhu'l-Buldân, Mısır 1932, s. 458 Çev: Mustafa Fayda, Ankara 1987, s. 692-693; Vecdi Akyüz, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm**, İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınevi, 2007, s. 116.

²²⁹ Tirmizî, Menakıb, 61.

3.3. Ferdi Eğitim

Bir insanın ilgisi, yaşantısı, alışkanlıkları, yetenekleri, bilgi düzeyi, üslubu, yaşadığı ortam ve dini yaşantısı hakkında ne kadar çok bilgi sahibi olursak o kişi üzerindeki etki kabiliyetimiz o minvalde artacaktır. Her insan, farklı fıtratta yaratılmıştır. Bunun neticesinde insanların duygu, düşünce, anlatılanı anlama ve özümsemesi de farklılık arz etmektedir. İnsan, ceset ve ruhtan müteşekkil iki yönlü bir varlıktır. Onun fıtratında çeşitli duygular, muhtelif hisler ve bir takım ruhi özellikler vardır. "Psikolojik unsurlar" denilen bu motifler insan düşünce ve fikriyatına, inanç ve yaşayışına te'sir ettiği, kişinin hayatında mühim te'sirlere yol²³⁰ açtığı bilinmektedir.

İnsanlara, onların anlayabileceği şekilde hitap etmek için bireysel farklılıklarını bilmeli ve ona göre davranılmalıdır. Hz. Peygamber (sav) de, insanlarla diyalogunda muhatabının psikolojik unsurlarını, ferdi farklılığını bilerek ona göre hareket etmiş, konuşma ve davranışlarını ona göre şekillendirmiştir. Hz. Peygamber (sav), aynı şekilde ders verirken en güzel üslubu, muhatabının anlayış ve zekâsına en uygun konuyu seçer ve konunun anlaşılması için izahata çokça yer verirdi²³¹. Bıkkınlık ve isteksizlik oluşturmamasın diye sürekli vaaz etmez, insanların istekli olduğu ve hazır bulunduğu anları beklerdi. Hz. Peygamber (sav), ahabın ilgi ve alakalarına göre konuşmak dışında, onlarda gördüğü yanlışları tek tek düzeltmiş, toplum içinde dikkat edilmesi gereken kural ve davranışları, kişisel bakımda dikkat edilmesi gerekenleri yeri geldikçe öğretmiştir.

Abdullah b. Ömer (ra), Hz. Peygamber (sav) zamanında, genel olarak eğitim alanında nasıl bir yol takip ettikleri hakkında bize bir fikir vermektedir. Abdullah b. Ömer şunları nakletmektedir: "Biz dönemimizde kısa bir an yaşadık. Bizden biri, imanı Kur'an'dan önceye alırdı. Hz. Peygamber'e (sav) bir sûre nazil olduğunda, hemen helalini, haramını, emirlerini, sakındırdıklarını, bugün sizin de öğrendiğiniz gibi nerede durulması gerektiğini öğrenirdik. Oysa günümüzde sizden biri Kur'an'ı, imandan önceye alıyor, Fatiha suresinden sonuna kadar okuyor, fakat emirlerini ve sakındırdıklarını,

²³⁰ Önkal, a.g.e., s. 245.

²³¹ Abdulfettah Ebu Çudde, **er-Resulu'l-Mu'allim ve Esalibuhu Fî't-Ta'lim**, Halep: Mektebetu'l-Matbaati'l-İslâmî, 1996, s. 63, 64.

nerede durması gerektiğini anlamıyor”²³². Bu hadisten de anlaşılmaktadır ki Hz. Peygamber (sav) bir ayet nazil olduğunda hemen etrafındaki ashabına bunu açıklar, anlaşılmayan hususları tekrar ele alır ve ayette değinilen konularda yapılması ya da yapılmaması gereken fiilleri söylerdi. Sonrasında ashab bunu hayatında uygulardı. İnen ayetler, genel bir şekilde değerlendirilip geçilmemiş tek tek ashaptan uygulanması da beklenmiştir.

Bir Mekki hadiste Hz. Peygamber (sav) Abdullah İbni Mesud’un (ra) sorduğu “amellerin hangisi daha sevimlidir?” sorusuna, “vaktinde kılınan namaz” cevabını verir. “Sonra hangisidir?” sorusuna, “anne-babaya iyilik”; tekrar “sonra hangisidir?” sorusuna, “Allah yolunda cihad” cevabını²³³ vermektedir. Hz. Peygamber’in (sav), Abdullah b. Mesud’un sorusuna karşılık verdiği cevaplar kişinin namaz kılması yine devamında aileye iyi olması ve fiili Allah yolunda faaliyet göstermesi şeklinde olmuştur. Bu istenilenlere bakıldığında hepsi de ilk olarak kişinin kendi yapması gereken fiillerdir. O zaman, Allah’ın istediği emir ve yasaklar doğrultusunda hareket ederken öncelikle ferdi olarak üzerimize düşeni yapmamız gerekmektedir. Kadınlar Allah Râsulü’ne (sav) kendileri için cihadı sorduklarında: “Sizin cihadınız kabul edilmiş bir hacdır”²³⁴ buyurmuş herkesten gücü nispetinde amel beklemiştir.

Ferdi farklılığa dikkat etmeyi en iyi icra eden Hz. Peygamber (sav) olmuş; O sorulan aynı sorulara karşı, soran insanın ihtiyacına binaen farklı cevaplar vermiştir. Mesela İslâm’ın faziletli ameli hakkında soru soran iki kişiden birine yemek yedirmek ve selamı yaymak, diğerine ise büyük ihtimalle onda gördüğü eksiklik sebebiyle el ve dil selameti ile cevap vermiştir²³⁵.

Birçok insan, Allah Rasûlü’ne (sav) kendilerini cennete yaklaştıran cehennemden uzaklaştıracak şeyleri veya buna benzer sorular soruyor; O da soru sahiplerine değişik tavsiyelerde bulunuyordu.

²³² Beyhakî, Sünenü’l-Kübra, Salat, 739, c.3, s.170-171; Gözütok, **H. Peygamber Döneminde Eğitim ve Öğretim**, s.182.

²³³ Buhari, Mivakitu’s-Salat, 5; Müslim, İman, 36; Tirmizi, Salat, 13; Birr, 2; Darekutni, c.1, s.246; Gözütok, **H. Peygamber’in (s.a.v) Hadislerinde Eğitim Metodu**, s. 59.

²³⁴ Buhârî, İman, 18; cihad, 1; Tirmizî, Fedâilu'l-Cihad, 22.

²³⁵ Kettânî, Terâtîb II, 321-322; Önkâl, a.g.e., s. 251.

Birisine cevap olarak: “Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan ibadet eder, namazını kılar, zekâtı verir, akrabanın hukukunu gözetirsin.” buyurmuş, bir diğerine: “Nerede olursan ol, Allah'tan kork, işlediğin bir kötülüğün peşinden hemen iyilik yap ki, onu temizlesin, insanlara da güzel ahlakla muamele et.” tavsiyesinde bulunmuştur. Bir diğerine ise: “Allah'a iman ettim, de ve sonra dosdoğru ol.” emrini vermiş. Bir diğer nasihat isteyenine de: “Kızma” diye tembihte bulunmuştur. Sahih-i Buhârî'de zikredildiğine göre, Ebu Musa el-Eş'arî şöyle demiştir: Hz. Peygamber'e (sav); "Ya Râsulallah! İslâm'da hangi amel daha faziletlidir?" diye sorduklarında, "Müslümanların elinden ve dilinden selâmette olduğu kimsenin hâlidir." buyurmuştur²³⁶. Hz. Peygamber (sav), bu şekilde öğüt isteyenlerin durum ve ihtiyacına göre sorularını cevaplıyor ve ahlaken daha güzel olmaları için uğraşıyordu.

Hz. Peygamber (sav), bedevilerin zor şartlarda yaşadığını bildiğinden çölde yaşayan bir insan gelip yapması gereken ibadetleri sorduğunda O'na sadece İslam'ın şartlarını anlatmış ve bunları yapmasını istemiştir. Bedevi sadece bunları yapacağını bunların dışında başka bir şey yapmayacağını dile getirmiş; Hz. Peygamber(sav) de bu sahabenin arkasından eğer dediklerini yaparsa cennetlik olduğunu bildirmiştir. Bedevilere bu şekilde davranırken, şehirde yaşayan Ensar ve Muhâcirler'den kimseye böyle müsamahalı davranmamıştır. Herkesin güç ve imkânları dâhilinde, elinden gelenini istemiştir.

Yine aynı şekilde bir sahabeye davrandığı şekilde diğer sahabeye davranmamış tabiatlarını göz önünde bulundurmuştur. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer (ra) huzuruna girdiklerinde diz altını örtmez ve elbisesini düzeltmezken, hayâ mâdeni Hz. Osman (ra) içeri girince halini değiştirip, diz altını örtüyor ve; “Meleklerin hayâ ettiği bir insandan ben hayâ etmeyeyim mi?” buyurarak onu hem takdir, hem de tavsif ediyordu. Durumu anlayan Hz. Âişe (ra) validemiz: “Ya Resûlallah görüyorum ki, Ebu Bekir ve Ömer'den çekinmezken, Osman içeri girince haliniz değişti, hikmeti nedir?” diye sorduğunda Hz. Peygamber (sav): “Gerçekten Osman hayâ sahibi bir insandır. Ben o haldeyken kendisine izin verdiğimde hacetini bana anlatamayacağından korktum.”²³⁷ buyurmuştur.

²³⁶El Kardâvî, a.g.e., s. 191-193.

²³⁷ Buhârî, Fedâilu's-Sahabe, 27.

Hassan b. Sâbit'i Kureyş şairlerine karşı, şiir silahı ile karşılık vermekle görevlendirirken; Hâlid b. Velid ve Amr b. Âs'ı harp seriyyelerinin başına getiriyordu. Ebu Zerr (ra) kendisini vali olarak atamasını isteyince, Hz. Peygamber (sav) onun tabiatındaki incelik ve titizliği bildiği için kendisine bu vazifeyi vermemiştir²³⁸.

Hz. Peygamber (sav), bir defasında Zat-ı Selasil seriyesinde, Amr İbni As (ra)'ı kumandan tayin etmişti. Amr, bu gazadan başarıyla dönünce, Hz. Peygamber'in (sav) huzuruna girer ve: "Ya Resulallah! Ashap içinde size en sevimli kimdir?" diye sorar. Hz. Peygamber (sav): "Aişe'dir" buyurur. Amr, istediğin cevabı alamayınca bu defa: "Erkeklerden kimdir?" diye sorusunu yineler. Bu kez de: "Aişe'nin babası." cevabını alır. Amr, "Sonra kimdir?" diye sormaya devam edince, "Ömer b. Hattab" cevabıyla karşılaşır. Her sorusuna karşılık başka başka isimlerle karşılık bulur. Nihayet Amr: "Beni en sona bırakır korkusu ile artık sustum ve başkalarını sormadım"²³⁹ itirafında bulunur. Amr b. As (ra), gazadan başarı ile dönünce Hz. Peygamber'in (sav) kendisini takdir edeceğini, iltifatlarda bulunacağını düşünmüş bu beklentisinden dolayı ona en sevimli gelen insanı sormuştur. Hz. Peygamber (sav) onun yapısını bildiğinden her sorduğunda Amr b. As'ın ismini bilerek vermez en sonunda sahabe istemediği bir cevapla karşılaşmamak için daha fazla sormamayı tercih eder.

Bahreyn'den çok miktarda haraç mal gelmişti. Hz. Peygamber (sav), onu taksim ettikten sonra şöyle buyurdu: "Vallahi ben, aldırmadığım kimseyi atıyye verdiğim kimseden daha fazla sevip dururken, (yine) birine atıyye verip (sevdiğime) hiç aldırmadığım olur. Lâkin bir takım kimseler, kalplerinde hırs ve sabırsızlık gördüğüm için (kendilerine mal) verdim. Bazı kimseleri de Allah-u Teâla'nın kalplerinde yarattığı (gönül) zenginliği ve hayra havale ederek mahrum bırakırım. Amr b. Tağlip de bunlardan biridir." buyurdu. Amr (ra) diyor ki: "Vallahi, Resulullah'ın (sav) bu sözüne karşılık bütün dünyaya malik olmayı gönlüm istemez"²⁴⁰. Hz. Peygamber (sav), Amr b. Tağlip'in yapısını bildiği için ona iltifatlarda bulunup pay vermemiştir. Bir şey vermediği halde sahabe onun için sarf edilen sözler karşısında gayet memnun olmuş, verilecek malın

²³⁸El Kardâvî, a.g.e.,s. 92.

²³⁹Buhârî, Fedâilü's-Sahabe, 5, Meğazi, 63; Müslim, Fedâilü's-Sahabe, I; Tirmizî, Menakıb, 63.

²⁴⁰Buhari, Cuma, 29, Ferdu'l-Humus, 28, Tevhid, 48; Ahmed b. Hanbel, c. 5, s.69; Gözütok, **Hz. Peygamber Döneminde Eğitim ve Öğretim**, s. 188.

kendisini bu sözler kadar memnun etmeyeceğini dile getirmiştir. Her yerde olduğu gibi Hz. Peygamber (sav), burada da ferdi farklılığa dikkat etmiş ve ona göre davranmıştır.

Hz. Peygamber (sav), güzel sözlü olmayı öğütler ve insanlara karşı sert olunmamasını isterdi.

Muaviye b. Hakem es-Sülemî'den dinleyelim: "Hz. Peygamber (sav)'a geldim ve bazı İslâmî emirler öğrendim. Öğrendiğim hususlardan biri de, hapşırın biri hamdettiğinde, ona "Yerhamukellahu" dememdi. Bir ara, Hz. Peygamber (sav) ile beraber namazda iken biri hapşırdı ve hamd etti. Ben de: "Yerhamukellahu" derken sesimi de yükselttim. Oradakiler bana kızgın kızgın baktılar. Ben de: "Size ne oluyor ki, bana öyle sinirli (bir şekilde) bakıyorsunuz?" dedim. "Sübhane'llah" dediler. Hz. Peygamber (sav) namazı bitirince, "Kim o konuşan?" buyurdu. "Şu Arabî." denildi. Beni çağırdı ve bana: "Namaz Allah'ı zikretmek ve Kur'ân okumak içindir. Namazda olduğun zaman (bütün) işin bu olsun." buyurdu. Kesinlikle ne önce ve ne de sonra Hz. Peygamber'den (sav) daha güzel bir öğretmen görmedim²⁴¹ ifadelerini kullanmıştır.

Uhud savaşı sırasında Ayneyn tepesindeki okçular, öncesinde Hz. Peygamber'in (sav), yerlerini ne olursa olsun bırakmamaları tembihini göz ardı etmiş ve savaşın ortalarında yerlerini terk edip meydana inmişlerdi. Bundan dolayı avantaj birden müşriklere geçmiş ve karşı atağa başlamışlar Müslümanlardan birçok sahabeyi şehit etmişlerdi. Savaş bitiminde Hz. Peygamber (sav), hata yapan sahabelere nesert davranmış ne de azarlamıştır. Bu olay üzerine "Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile..."²⁴² ayeti nazil olmuştur.

Hz. Peygamber (sav) kendisinden ilim talep edilince geri çevirmemiş, sonraya da bırakmamıştır.

Ebû Rifâa (ra) şöyle anlatıyor: Bir gün Hz. Peygamber (sav) hutbe okurken, yanına vardım ve "Ey Allah'ın elçisi! Dinini bilmeyen bir garip olarak huzuruna geldim. Dinimizi sorup öğrenmek istiyorum." dedim. Hz. Peygamber (sav) bana dönüp baktı. Hutbeyi kesip yanıma geldi. Aklımda kaldığına göre, ona ayakları demirden bir sandalye

²⁴¹ Müslim, Salat, ; Ebu Davud, Salaat, 181; Neseî, Sehv, 20; Taberanî, el-Mu'cemu'l-Kenir, c. 18, s. 401.

²⁴² Ali İmran, 2/159.

getirdiler. Ona oturdu ve Allah'ın kendisine öğrettiği bazı şeyleri bana öğretmeye başladı. Sonra tekrar hutbesine dönüp konuşmasını tamamladı²⁴³. Herkese hitap ediyorken dinini öğrenmek isteyen biri gelince şuan olmaz uygun zamanı bekle dememiş, vaazına ara vermiş özel olarak o kişiyle ilgilenmiştir. Bu hadis Hz. Peygamber'in, (sav) ferdi eğitime ne kadar önem verdiğini bize göstermektedir.

Ebû Hureyre (ra) şöyle anlatıyor: Bir gün Hz. Peygamber (sav), “Şu söyleyeceğim sözleri benden kim öğrenip uygulamak ister veya onları uygulayacak bir kimseye öğretmek ister?” diye sordu. “Ben isterim Ey Allah'ın Elçisi!” diye atıldım. Elimi tuttu ve bana şu beş şeyi bir bir saydı: “Haramlardan uzak dur ki insanların en fazla ibadet edeni olasın. Allah'ın sana verdiği razı ol ki insanların en zengini olasın. Komşuna iyilik etki iyi mümin olasın. Kendin için istediğini başkaları için de iste ki iyi Müslüman olasın. Çok gülme, çok gülmek kalbi öldürür”²⁴⁴. İlmî istemeyenlere değil, içlerinden istekli olan sahabelere öğretmiştir.

Hız. Peygamber (sav), ahabın ahlaki yapısını inşa etmenin yanında kişisel temizlikleri ile de ilgilenmiş; beden temizliğini de önem vermiştir.

Ebû Nuaym bu hususta İbn Abbas'tan şu tahrirde bulunuyor: Sahabiler Hz. Peygamber'in (sav) yanına geliyorlar, misvak kullanmıyorlardı. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: “Yanıma giriyor, misvak kullanmıyorsunuz; Eğer (bunu istemekle) ümmetime zorluk çıkarmış olmasaydım, kendilerine namazı farz kıldığım gibi misvak kullanmayı da onlara farz kılardım”²⁴⁵ buyurmuştur.

Ebu Eyyüp el-Ensârî rivayetinde: Bir adam Hz. Peygamber'e (sav) gelip ona göğün haberini sordu. Allah Resûlü şöyle buyurdu: “Tırnakların kuşların tırnakları gibi, içinde pislik ve kir olarak koyup bana göğün haberini mi soruyorsun?”²⁴⁶ diyerek soran adamı bu şekilde ikaz mahiyetinde uyarılmış tırnaklar uzadığı zaman kesilmesini istemiştir.

²⁴³ Müslim, Cum'a 60; Nesâî, Zînet 122; Karaköse, a.g.e., s. 23.

²⁴⁴ Tirmizî, Zühd 2; Ahmed, Müsned, II, 310; Karaköse, a.g.e., s. 23.

²⁴⁵ Kenzü'l-ummâl, IX, 318 (nr. 26210); Mecmau'z-zevâid, II, 97; El-Kettâni, a.g.e., s. 403.

²⁴⁶ el-Câmi li-ahlâki'r-râvî, I, 374 (nr. 861); Mecmau'z-zevâid, V, 167-168; Kenzü'l-ummâl, VI, 659 (nr. 17259, 17260; El-Kettâni, a.g.e., s. 403.

İbn Abbas'ın rivayet ettiği bir başka hadiste: Cebrâil, Hz. Peygamber'e (sav) gelmede gecikti ve bu durum dile getirildi. Bunun üzerine Hz. Peygamber(sav) şöyle buyurdu: "Bana gelmede nasıl gecikmesin, siz çevremdesiniz, misvak kullanmıyor, tırnaklarınızı kesmiyor, bıyıklarınızı kısaltmıyor ve parmak mafsallarınızı temizlemiyorsunuz"²⁴⁷ demiş. Tırnak kesimine, uzadığında bıyıkları kısaltmaya ve mafsallar kirlendiğinde temizlenmesini istemiştir. Bu hadisten meleklerin güzel ve temiz yerlere geldiği gibi, beden de temiz olan insanların yanına geldiği anlaşılmaktadır.

Hz. Âişe'den rivayet edilen bir hadiste: "İnsanlar Medine'nin Avâli kesiminden cumaya toz toprak içinde geliyorlar, vücutlarına toz ve ter siniyor, kokuyorlardı. Bir defasında Hz. Peygamber (sav), benim yanımdayken onlardan biri huzuruna geldi. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: Bari bugün için yıkansanız"²⁴⁸ buyurarak, ter ve kötü koku hissedildiğinde etrafa da rahatsızlık vermemek adına yıkılmasını istemiştir.

Câbir'den rivayet edilen hadiste: "Hz. Peygamber (sav), saç başı dağınık bir adam gördü ve şöyle buyurdu: 'Şu kimse saçını tarayacak bir şey bulamamış mıdır?'"²⁴⁹.

Yine Câbir'in rivayet ettiği başka bir hadiste: Ebû Katâde'nin kulak yumuşaklarına inen çok saç vardı. Hz. Peygamber'e (sav) bunu sordu, O da şöyle buyurdu: "Onu yağla ve iyi bak"²⁵⁰. Bu iki hadisten anlaşılacağı gibi Hz. Peygamber (sav) saç bakımına dikkat edilmesini istemiş ve dağınık olduğunda mutlaka taranmasını istemiştir.

İbn Ömer'den rivayet edilen hadiste: Bir adam Hz. Peygamber'in (sav) yanında geçirdi. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: "Yanımızda geçirme"²⁵¹. Toplum içinde bulunduğu zaman etrafındaki insanları rahatsız etmemek adına Hz. Peygamber (sav) geçirtinin tutulmasını istemiştir.

Hz. Peygamber'in (sav), ferdi eğitim uygulamalarına bakıldığında, erkek kadın diye bir ayrıma gitmediği kadınlarında ferdi eğitimden aynı oranda faydalandığı görülmektedir.

²⁴⁷ Mecmau'z-zevâid, V, 167; Kenzü'l-ummâl, VI, 659; El-Kettâni, a.g.e., s. 404. (Mafsal: Birbirine eklenmiş, bağlanmış parçaların her yönde dönmesini sağlayan bağlantı ögesine denir. Parmaklardaki orta ve dip boğumlara denir.)

²⁴⁸ Buhârî, Cuma 15; El-Kettâni, a.g.e., s. 404.

²⁴⁹ Ebû Dâvud, Libâs 14; Nesâî, Zinet 60; el-Müstedrek, IV, 186; El-Kettâni, a.g.e., s. 404.

²⁵⁰ Mecmau'z-zevâid, V, 164. Ayrıca bkz. Nesâî, Zinet 60; El-Kettâni, a.g.e., s. 404.

²⁵¹ Kenzü'l-ummâl, XV, 260; El-Kettâni, a.g.e., s. 404.

Esma binti Umeys (r.anha)'e zorluk anında yapacağı duayı öğretmesi²⁵², Hz. Peygamber'e (sav) gelerek "Ben bir kadını artık ağırlaştım, otururken yapabileceğim bir şey öğret bana." diyen Ümmü Hani binti Ebi Talib'e (ra) bu halde yapabileceği menasiki öğretmesi²⁵³, Ümmü Süleym'e namazda okuyacağı duaları öğretmesi²⁵⁴, buna bir delil niteliğindedir.

3.4. Kadın Eğitimi

Geçmişten beri kadın, en çok konuşulan ve tartışılan konu olarak tarihteki yeriniher daim muhafaza etmiştir. Kadın, hakları hep sorgulanan, konum olarak erkeklerden daha düşük görülen, yaşama hakkı bile zaman zaman yok sayılan bir varlık olarak tarihi kayıtlara geçmiştir. Diğer dinler ve mitlerde kadın düşleri süsleyen bir hayal perisi ve melek konumunda tasvir edilirken, ne gariptir ki, hayallerde en üstte tutulan kadın, gerçek hayatta kendine yer bulamamıştır. Cahiliye Devri de bu dar görüşlerle dolu olmuş, kadına hiçbir söz hakkı vermemiştir. Kadın, kendine sunulan kısıtlı yaşam alanında varlığını sürdürmeye çalışmış, haksızlıklar karşısında sesini çıkaramamıştır. Cahiliye Devri tamamen karanlık bir çağ olup, kadın bir eşya muamelesi görmüş, köle gibi alınıp satılmıştır. Bunun yanı sıra kız çocukları fazladan bir yük olarak addedilmiş; kız çocuğu olan bunu bir utanç kaynağı sayıp, annesinden ayrılarak toprağa diri diri gömülmüştür. Kadın kendi evladı için bile söz sahibi olamamış, diri diri gömülmesine karşı gelememiştir. Kuran-ı Kerim bu durumu şöyle dile getirmektedir: "Onlardan biri, kız ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir! Kendisine verilen kötü müjde(!) yüzünden halktan gizlenir. Şimdi onu, aşağılanmış olarak yanında tutacak mı, yoksa toprağa mı gömecek? Bak, ne kötü hüküm veriyorlar!"²⁵⁵ Hz. Peygamber (sav), kadının yok sayıldığı bu dönemde O'na insani ve hukuki bütün haklarını hatırlatmış, hak ettiği değeri vermiştir. O kadar ki, kime iyilik etmesi gerektiğini soran bir sahabelisine, üç

²⁵² Ahmed b. Hanbel, c. 7, s. 513 (c. 6, s. 369).

²⁵³ Ahmed b. Hanbel, c. 7, s. 577(c. 6, s. 425).

²⁵⁴Hâkim, Müstedrek, c. 1, s. 462; Şakir Gözütok, **İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi**, Ankara: Fevri Yayınları, 2002, s. 160.

²⁵⁵ Nahl, 16/58-59. Diyanet İşleri Meali (Kızları hor görme tutumu, burada, onların Allah'a karşı cehalet, küstahlık ve akılsızlıkta ne kadar aşırı gittiklerini göstermek üzere anılmıştır. Bu cehalet ve küstahlık nedeniyle onlar, kız çocuğuna sahip olmayı kendileri için aşağılık bir durum olarak kabul etmelerine rağmen Allah'a kızlar isnad etmekte tereddüt etmemişlerdir. Bunun yanı sıra bu isnad, onların koştuıkları şirk nedeniyle Allah'a ne kadar az bir değer verdiklerini de göstermektedir. Bu nedenle onlar, her şeyden müstağni ve yüce olan Allah'a böyle saçma ve komik şeyler isnad etmekten sakınmamışlardır.)

kez “Annene, annene, annene!” emrini vurgulayıp, daha sonra da babasına ve komşusuna iyilik etmesini buyurmuştur. “Cennet annelerin ayakları altındadır!”²⁵⁶ hadisiyle de kadını olabilecek en üst konuma yükseltmiştir. Dünyada kadınların, genel olarak yakın zamanlarda sahip olduğu hakların birçoğunu, Kur'an ve Hz. Peygamber'in (sav) sünnetinde asırlar öncesinde sahip olmuşlardır.

Kadın, yaratılış olarak kırılgan, duygusal, narin bir yapıya sahip olduğu halde en çok horlanan, dışlanan zulme ve haksızlığa uğrayan varlık olmuştur. İslam ise bu uygulamanın tam tersine kadının değerli olduğunu ve saygı duyulması gereken bir insan olduğu görüşünü benimsemiş ve bu görüşün yayılması için çaba sarf etmiştir. Kuran-ı Kerim de 'Nisa', 'Kadınlar' isimli ikinci uzun sure nazil olmuş, Hz. İsa'nın validesine hürmeten, müstakil bir sure 'Meryem' ismini almıştır. Bunun dışında insana hitap eden tüm ayetler, erkek veya kadın diye ifade edilmedikçe, hem erkek hem de kadınları kapsamaktadır. İslam nazil olduğunda kadın için ortaya konulan hak ve esasları gören Hz. Ömer, bu değişimi şu ifadelerle ortaya koymaktadır: “İslam öncesinde bizler, kadınlara hiç değer vermezdik. Ne zaman ki İslam geldi, Allah onlardan söz ettiği zaman artık onların da bir takım haklara sahip olduklarını anladık”²⁵⁷. Bu sözler o zaman ki ortamda kadın için hâkim olan menfi düşünceleri açıkça ortaya koymaktadır.

Arapların alışık olduklarının tersine Hz. Peygamber (sav), kadın erkek ayrımı yapmamış aksine kadınlara ayrı bir önem vermiş, görüşlerini dinlemiş, onların yaratılıştan gelen kırılgan ve duygusal özelliklerini göz önünde bulundurmuştur. Benzetmelerin daha çok baba üzerinden yapıldığı bir zamanda, her fırsatta anne hakkı üzerinde durmuş onlara karşı anlayışlı olunmasını istemiştir. Asr-ı Saadet devrinde, cahiliyenin kadınlara karşı aleyhte olan bakış açısı tamamen silinmeye çalışılmış, kadın haklarının ihlal edilmemesine önem verilmiş, kültüre yerleşmiş olan düşüncelerin kadın lehine değiştirilmesine gayret sarf edilmiştir. Bunun en önemli göstergelerinden biri de kadınlarında artık kendini rahatça ifade edebilme hürriyetine kavuşması olmuştur. Kadınlar fikirlerini ifade edebilme dışında sosyal ve hukuki alanda da kendine genişçe yer bulmuş, kendini temsil edebilmiştir. Hz. Peygamber (sav): “Kadınlara ancak kerîm

²⁵⁶ Müslim, Birr: 8; Süleyman Ateş, **Kadın Hakları**, İstanbul: Bayrak Yay, 1996, s. 63.

²⁵⁷ Buhârî, 1400: Libas, 31., Tefsir, 66; Müslim 1426: Talak, 32; Mehmet Dağ, Hıfzırrahman R. Öymen, **İslâm Eğitim Tarihi**, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1974, s. 180.

olanlar ikrâm ederler (değerli olanlar değer verirler) onlara kötülük edenler ise leîm (kötü) kişilerdir”²⁵⁸ buyurmuş kadınlara iyi davranılmasını emretmiştir.

Kadın, hayatın ilk mektebidir. “Kadınlar, erkeklerle birlikte bir bütünü tamamlayan diğer yarıdır”²⁵⁹. İnsan neslini sürdüren iki temel ögeden biridir. İlk yetiştirme okulunun hocası, nesillerin mürebbiyesidir. Kadın insan toplumunun başlangıç noktasıdır. Kadın deyince akla gelen ve gözle görülen gerçek budur. Eğer kadın olmasaydı, yeryüzünde insan diye bir varlık da olmaz²⁶⁰, nesil devam edemezdi. İlk peygamber Hz. Adem’e (as), ilk inanan Hz. Havva, son Peygamber Hz. Muhammed’e (sav) de vahiy geldikten sonra ilk inanan insanın Hz. Hatice (ra) olması, bir nevi dinin kadınla destek bulduğu ve güçlendiğini göstermektedir. Mekke dönemi tebliğ faaliyetlerinde Hz. Hatice, eşine maddi-manevi destek olmuş servetinin büyük bir bölümü yemek ziyafetlerinde eritmiştir. Hz. Peygamber (sav), Hz. Hatice için şöyle derdi: “Yemin ederim ki Allah Tealâ bana ondan hayırlı bir zevce vermemiştir: İnsanlar bana inanmazken o iman etmiş, herkes beni tekzip ederken o tasdik etmiş ve insanlar beni mahrum bırakırken o bana malı ile yardımda bulunmuştur”²⁶¹. Ammar b. Yasir’in annesi Sümeyye, Mekke’de Müslümanlığı ilk kabul edenlerden olmuş, bu yüzden dayanılmaz işkencelere maruz kalarak şehit olmuştur. Böylelikle İslam’ın ilk şehidi bir kadın olmuş, kutlu davada öncü konumuna yükselmiştir.

Hz. Peygamber (sav), eğitim konusunda hiçbir zaman ayrımcılık yapmamış; erkeklerin ilimden yararlandığı gibi kadınların da faydalanmasını istemiştir. Kuran-ı Kerim’in ilk emri olan Alâk suresinde “Oku!”²⁶² ayeti nazil olmuş ve bu ayette erkek kadın diye bir ayrıma gitmemiştir. Okuyan ve Allah’ın emir ve yasaklarını öğrenen, kendini geliştiren bir bayan evine, ailesine daha sevimli olur, vazifelerini daha istekli yerine getirir. Hz. Peygamber (sav), tebliğ faaliyetlerine yakın akrabasından başladığı

²⁵⁸ İbn Mâce, Edeb, 3; Ebû Dâvûd, Edeb, 6, Rikak 22, İ’tisam, 3; Müslim, Akdiye, 11.

²⁵⁹ Ebû Dâvûd, Tahâret, 94; Huriye Martı, **Hakları ve Saygınlığıyla İslâm'da Kadın**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019, s. 73.

²⁶⁰ Şehid bint-ül Hûda, **Peygamber ve Kadın**, Çev: Ubeydullah Dalar, İstanbul: Seçkin Yay, 1986, s. 67.

²⁶¹ El-İsabe, c. 4, s. 275; Bekir Topaloğlu, **İslâm'da Kadın**, İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1977, s. 248.

²⁶² “Yaratan Rabbi’nin adıyla oku! O, insanı bir aşılanmış yumurtadan yaratmıştır. O, keremine nihayet olmayan, kalemle yazmayı öğreten ve insana bilmediğini belleten Rabbi’nin adıyla oku!” el-Alak, 99/1-5.

gibi, eğitim ve öğretime de kendi hanımından başlamış, ilk eşi Hz. Hatice'ye abdest almayı ve namaz kılmayı öğretmiştir²⁶³.

Erkeklerle olduğu gibi kadınlara da aynı şekilde eşit davranmaya dikkat eden Hz. Peygamber (sav), kadınlara fitne gözüyle bakıldığı bir zamanda ibadetlerini yapma maksatlı, mescide gelmelerinin kesinlikle yasaklanmamasını istemiş; erkeklerle aynı çatı altında ibadet yapılmasında bir mahzur görmemiştir. O zaman ki mescidin birçok işlevi içinde barındırdığı hususu göz önüne alınırsa, mescide gelmenin engellenmesi aynı zamanda sosyal hayatı da kısıtlayacağı anlamına gelmekteydi. Hz. Peygamber'in (sav) getirdiği yeni düzende kadın, erkeklerle birlikte hayatın ve toplumun içinde kendine yer bulmuştur. Abdullah b. Ömer: "Resûlullah, 'Geceleyin hanımlarınız sizlerden mescide gitmek için izin isterlerse onlara izin veriniz' buyurdu"²⁶⁴ demiş, geç bir saat dahi olsa kadınların mescit için kısıtlanmasını istememiştir. Atike binti Zeyd b. Amr'ın mescide gitme arzusu, Hz. Peygamber devri kadınlarının mescide gitme isteklerinin gücünü gösteren güzel bir örnektir. Hz. Ömer, Atike'ye evlilik teklifi eder. Atike, mescide gitmesini engellenmemesi ve dövmemesi şartlarını kabul ederse onunla evleneceğini söyler. Hz. Ömer bu şartları istemeyerek kabul eder ve Atike ile evlenir. Namazlarını mescitte cemaatle kılmaya devam eden Atike, kocası Hz. Ömer hilafetinin sonunda mescitte vurulurken bile orada²⁶⁵ bulunduğu rivayet edilir.

Hz. Peygamber (sav), mescitte farz namaz bittiği zaman kadınların mescitten ayrılmaları için biraz bekler; önce kadınlar, sonra Hz. Peygamber (sav) ve daha sonra da erkekler mescitten ayrılırdı. Eğer Hz. Peygamber namazdan sonra konuşacaksa kadınların da onu dinlemek için mescitte bekledikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Fatima binti Kays, Hz. Peygamber'in (sav) bir gün namazdan sonra neler yaptığını ve neler konuştuğunu rivayet eder²⁶⁶.

Hind binti Useyd el-Ensârî, Amre binti Abdırrahman ve Ummu Hişam binti el-Haris b. Numan el-Ensariyye, minberden insanlara Cuma günü hutbe irad ederken Hz.

²⁶³ İbn Hişam, es-Sire, I,126; el-Belazuri, Ensab, I,112; Rıza Savaş, **Hiz. Muhammed (sav) Devrinde Kadın**, İstanbul: Ravza Yay, 1992, s. 110.

²⁶⁴ Buhârî, 2,492; Müslim, 2,32; Abdülhalim Ebû Şakka, **İslâm Kadın Ansiklopedisi-2**, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2007, s. 50.

²⁶⁵ İbnSa'd, et-Tabakat, VIII, 267; İbnü'l-Esir, Usdu'l-Ğabe, VII, 185; Savaş, **Hiz. Muhammed (sav) Devrinde Kadın**, s. 111.

²⁶⁶ Ebu Davud, Sunen, IV, 500; Savaş, **Hiz. Muhammed (sav) Devrinde Kadın**, s. 113.

Peygamber'in (sav) ağzından Kaf suresini öğrendiklerini söylerler. Hind binti Useyd el-Ensari bu sureyi dinleye dinleye ezberlemiştir²⁶⁷. Bir kadın ravi, Hz. Peygamber'in (sav) hanımlarından olan Safiyye binti Huyey'in Cuma namazını cemaatle kıldığını söyler²⁶⁸. İbn Abbas anlatıyor: “Annem Ümmü Fazl binti Hâris, bir defa beni ‘Mürselat’ı okurken işitti de: ‘Yavrucuğum! Vallahi bu sureyi okumanla bana hatırlattın! Bu sûre Resûlullah'ın son defa akşam namazında okuduğu sûredir.’ dedi”²⁶⁹. Bütün bu rivayetler Asrı Saadette kadınların istediği zaman mescide gidip namaz kıldıkları ve Hz. Peygamber'in (sav) vaazlarını dinlediği, Kuran-ı ezberleyecek sıklıkta gittiklerini göstermektedir.

Hız. Peygamber (sav), mescitte vaaz verirken çoğu zaman erkekler arasında ayakta durarak eğitim öğretim yapar, kadınlarında faydalanması için bazen erkeklerle kadın arasındaki saflarda, bazen de direkt kadınların arasında ayakta durarak hitabetini sürdürürdü²⁷⁰. Hız. Peygamber'i (sav) daha rahat görebilmek için mescide bir minber yaptırma fikri bir kadın tarafından teklif edilir ve Hız. Peygamber (sav) bu teklifi kabul²⁷¹ ederek mescide minber yaptırır. Daha sonra gelen her bir halife minberin yüksekliğini bir basamak arttırmıştır.

Hız. Peygamber'in (sav) sağlığında, Mescid-i Nebevi'nin 3 kapısı bulunmakta idi. Buraya kadınların çokça devam etmeleri nedeniyle Hız. Peygamber (sav): “Keşke şu kapıyı kadınlara ayırsaydık”²⁷² buyurmuş bir kapıyı onlara ayırmanın daha güzel olacağını ifade etmiştir. Hız. Peygamber'in (sav) bu ifadelerinden, mescide gerek ibadet ve gerekse İslâm'ın esaslarını öğrenmek için kadınların çokça geldiğini ve bu durumun onlara ayrı bir kapıyı tahsis ettirmeyi gerektirecek kadar sıkça gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Zirâ daha sonra bu rağbetin artması üzerine Hız. Ömer (ra), hilafeti döneminde söz konusu kapıyı sadece kadınların girişine ayırarak, erkeklerin buradan mescide girmesini yasaklamıştı²⁷³. Günümüzde bu kapıya “Babu'n-Nisâ” denilmektedir.

²⁶⁷ İbn Hanbel, Musned, VI, 436; Muslim, Sahih, II, 595; İbnu'l-Esir, Usdu'l-Gabe, VII, 406; İbn Kayyim, Zadu'l-Mead, I, 425.

²⁶⁸ İbn Sa'd, et-Tabakat, VIII, 491; İbnu'l-Cevzi, Ahkamu'n-Nisa, 5.

²⁶⁹ Buhârî, Sahih, V, 137; Müslim, 2, 40; Ebû Şakka, a.g.e., s. 52; Savaş, **Hız. Muhammed (sav) Devrinde Kadın**, s. 127.

²⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 3, s. 416; Taberani, el-Mu'cemu'l-Kebir, c. 24, s. 16; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 4, s. 590.

²⁷¹ Rıza Savaş, **İslâm'ın Işığında Kadın**, Ankara: TDV Yay, 1998, s. 102.

²⁷² Ebu Davud, Salat, 17, 54; İbn Sa'd, Tabakatu'l-Kübrâ, c. 1, s. 240.

Hız. Peygamber (sav), kadınların mescide giderken koku sürmemesini istemiştir. Bûsr b. Saîd anlatıyor: “Zeyneb es-Sakafîyye şöyle der: ‘Hz. Peygamber (sav), kadınlara hitaben ‘Sizden biriniz yatsı namazına gittiğinde o gece koku sürünmesin’ buyurdu”²⁷⁴.

Bir diğerk dikkat edilmesi gereken husus, erkeklerle kadın saflarının birbirinden ayrılmasıdır. Fatıma binti Kays anlatıyor: “Haydin toplayıcı namaza!’ diye cemaat arasına nida olundu. Camiye giden insanlar arasında ben de gittim. Kadınların ön safında idim. Bu saf erkeklerin son safının arkasındaydı”²⁷⁵.

Kadın ve erkek arasındaki rollere bakıldığında zaman, çocukla daha fazla ilgilenip zaman geçiren kadınlardır. Bu yüzden çocukların eğitimi çoğu yönden anneye bakmaktadır. Kadın iyi bir eğitim alırsa aynı şekilde çocuğunu da bu eğitimle yetiştirecektir. Bu sebeple çocuğun doğru güzel bir eğitim alabilmesi için annenin iyi bir tahsil görmesi, ilmi açıdan kendini geliştirmesi, en azından ahlak kurallarına hâkim olması gereklidir. Acaba günümüzün kadınların, ilim, vaaz, nasihat ve namazda okunan Kur'an'ı dinlemeye, Hz. Peygamber (sav) zamanında mescidine serbestçe giden kadın sahâbilerden daha mı az ihtiyaçları vardır ki olabildiğince bu imkânlardan kısıtlanmıştır.

Hız. Peygamber (sav), her konu da olduğu gibi ilmi konuda da ayırım yapmayarak “İlim talep etmek her müslümana farzdır”²⁷⁶ demiş. İlim öğrenmeyi kadın erkek herkesin vazifesi olarak görmüştür. “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”²⁷⁷ ayeti de herkese hitap etmiş ilmin kimde olursa onun daha değerli olduğunu vurgulamıştır. Hz. Peygamber (sav), sahabelere öğrendiklerini ailelerine, yanında bulunan kadınlara öğretmelerini ve bundan da sevap kazanacaklarını buyurmuş, böylece ev yoğunluğundan dolayı ilmi bilgidan mahrum kalan kadınların bu vesile ile ilimden faydalanmasını, bilgi sahibi olmasını istemiştir. Sahabeden Sa'd b. Ebi Vakkas (r.a.) 'ın kızı Aişe de babasından okuma ve yazma öğrenmiştir²⁷⁸.

Hız. Peygamber'in (sav), kadınların eğitim ve öğretimi için özel öğretmenler görevlendirdiği de anlaşılmaktadır. Mekke devrinde, Hz. Ömer'in kız kardeşi Fatıma

²⁷³ Ebu Davud, Salat, 17; Şakir Gözütok, **Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, s. 411.

²⁷⁴ Müslim, 2, 33; Ebû Şakka, a.g.e., s. 68.

²⁷⁵ Müslim, 8, 205; Ebû Şakka, a.g.e., s. 68.

²⁷⁶ İbn Mace, Mukaddime, 17; Taberani, el-Mu'cemu'l-Kebir, c. 10, s. 195.

²⁷⁷ Zümer, 39/9.

²⁷⁸ El Belazuri, a.g.e., s. 658.

(Ümmü Cemil) binti el-Hattab kocası ile beraber İslam'a girer. Hz. Peygamber (sav), bu aileye özel öğretmen olarak Habbab b. el-Eret'i görevlendirir. İbn Hişam, bu görevlendirmenin, Fatıma'nın eğitim ve öğretimi için yapıldığını açıkça söyler²⁷⁹.

Bir defasında Hz. Peygamber'in (sav) hanımı Ümmü Seleme, evinde saçlarını bir kadına tanıtırken, Hz. Peygamber'in (sav) minberden: "Ey insanlar..." diye hitap etmeye başladığını duyunca, saçını tarayan kadına: "Bırak, sonra tararsın" der. Kadın: "O, erkekleri çağırıyor, kadınları çağırmıyor" dediğinde Ümmü Seleme'nin "ben de insanım" diye cevap vermesi ve Hz. Peygamber'in (sav), konuşmasını dinlemeye gitmesi²⁸⁰, kadınlarında namaz saati dışında mescide gidip ilmi sohbetlerden faydalandığını göstermektedir.

Hadis rivayet eden kadınlardan birkaçı şunlardır: Ümmü Habibe binti Ebî Süfyân, Ümmü Abd, Esmâ binti Ebî Bekir, Sevde binti Zem'a, Fâtıma binti Kays, Dürre binti Ebî Leheb, Safiyye binti Abdilmuttalib, Zeynep binti Cahş, Meymune binti Hâris, Ümmü Harâm binti Milhân (Hz. Peygamber'in akrabalarından ve Ubâde ibnu's-Sâmit'in zevcesi olan Ümmü Harâm binti Milhân, Kıbrıs'ta vefat edip Larnaka diyarında medfundur. Kıbrıs müslümanları tarafından O'nun türbesi büyük hürmetle hala ziyaret edilmektedir. "Hâlâ Sultan"), Ümmü Ferve ve diğerleri²⁸¹.

Hz. Peygamber (sav) devrinde kadınlar, kendi yetenek ve ilgi alanlarına göre sosyal hayatta kendine yer bulmuş, özelliklerini icra etmiştir. Kadınlarının eğitime, meslek sahibi olmalarına, çalışıp kazanç elde etmelerine Hz. Peygamber (sav) destek olmuş, herhangi bir yasak uygulamamıştır. Eş-Şifâ' binti Abdillâh el-Adeviyye, İslâmiyette ilk kadın yazı öğretmeni olmuştur. Hz. Peygamber'in (sav) isteği üzerine eş Hz. Hafsa'ya da yazıyı öğretmiştir. O, akıllı ve yetenekli bir hanım olan Şifa'yı bazen ziyaret eder ve kaylûle uykusunu bu evde dinlenerek geçirirdi. Daha sonra (Hz. Ömer zamanında) bugünkü polis ve belediye zabıtalарının ortak görevini üstlenen Hisbe

²⁷⁹ İbn Hişam, **Siretü'n Nebeviyye**, Çev: Abdülvehhab Öztürk, İstanbul: Kahraman yay, 2013, c. I, s.367-368.

²⁸⁰ Müslim, Fedail, 9; Ahmed b. Hanbel, 1995, 422.

²⁸¹ Halife İbn Hayyât, Kitâbü't-Tabakât, Dımaşk, 1968, II, s. 859-884; Tayyip Okiç, **İslâmiyette Kadın Öğretimi**, İstanbul, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay, 1984, s. 24.

Teşkilatı'nda görev yaptığı bilinmektedir²⁸². Hz. Fâtımâ (ra) vâlidemiz, Hz. Ebûbekir'in (ra) kızı Hz. Esmâ (ra) ve Ümmi'd-Derdâ (ra), fetvâ vermekle şöhret bulmuşlardı²⁸³.

Esmâ binti Ebi Bekir, rüya tabiri konusunda uzman olan babasından öğrendiği bilgileri, yukarıda kendisinden bahsettiğimiz Said b. el-Museyyeb'e öğretir²⁸⁴.

Hendek Savaşında yaralanmış olan Sa'd b. Eslem, cerrah bir kadın olan Rufeyde'nin çadırında tedavi görmüştü, Sa'd kızı Kuaybe de Hayber Savaşı'nda mescitte kurulan çadırda yaralıları tedavi etmiştir. Sa'd b. Muaz, Uhud Savaşı'nda yaralandığında ölünceye kadar Ku'aybe'nin yanında sözü geçen çadırda tedavi görmüştür²⁸⁵.

Hz. Peygamber (sav), her savaşta yanında eşlerinden birini götürmüştür. Savaşa iştirak eden kadınlar su taşıma, yemek yapma, yaralılara bakma gibi görevleri yerine getirmiştir. Ümmü Atiyye isimli kadın sahabe: "Hz. Peygamber (sav) ile 7 harbe katıldım. Savaşa katılanları geriden takip eder, onlara yemek yapar, yaralıları tedavi eder ve hastalara hizmet ederdim" buyurmuştur. Basra'ya gelip yerleşen bu kadından, Enes b. Mâlik, Muhammed b. Sirin ve Hafsa binti Sirin gibi önemli simaların hadis aldıkları kaydedilmektedir²⁸⁶.

Sehl b. Sa'd şöyle demiştir: Hz. Peygamber (sav), başındaki miğfer kırılıp yüzü kanadığı ve küçük azı dişleri kırıldığında Ali (ra) kalkarıyla su getiriyordu. Fâtıma (ra), kanın sudan fazla aktığını görünce bir hasır parçasına yöneldi. Onu yaktı ve Hz. Peygamber'in (sav) yarasının üzerine yapıştırdı. Bunun üzerine kan durdu²⁸⁷.

Hunsa binti Amr, şair bir kadındı. Hz. Peygamber (sav) onun şiirlerini istinap ederdi ve şiirleri Hz. Peygamber'in (sav) hoşuna giderdi. Kavmi ile birlikte gelip iman

²⁸² İbn Hanbel, Musned, VI, 372; Ebu Davud, Sunen, IV, 215; İbn Abdilber, el-İstiab, IV, 333; İbn Hacer, el-İstiab, IV, 333-341; Şevkânî, Neylu'l-Evtar, IX, 103; Taberanî, el-Mu'cemu'l-Kebir, c. 24, s. 311; İbn Abdilberr. İstiab, c. 4, s. 1863; Ebu Nu'aym el-İsbehanî, Ma'rifetu's-Sahabe, c. 6, s. 3369; Zekeriyâ Güler, **Kırk Hadiste Kadın ve Aile**, İstanbul: Uysal Yay, 2004, s. 23-24.

²⁸³ Osman Ersan, **İslâmî Açıdan Kadın Değeri ve Hakları**, İstanbul: Erkam Yay, 1997, s. 51.

²⁸⁴ İbn Sa'd, et-Tabakât, V, 124; İbn Asâkir, Terâcimu'n-Nisâ, 21; Savaş, **H. Muhammed (sav) Devrinde Kadın**, s. 157.

²⁸⁵ Kettani, et-Teratib, II, 113; İsabe, IV; İbn Esir Usdu'l-Ğabe, c. 7, s. 111; İbn Abdilberr, el-İsti'ab, s. 905; İbn Hacer el-Askalanî, el-İsabe, c. 14, s. 162; Ateş, a.g.e., s. 75; Gözütok, **Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi**, s. 398; Şakir Gözütok, **Kadınlara da Farzdır**, İstanbul: Ensar Yay, 2017, s. 40.

²⁸⁶ İbn Mâce, Cihâ, 37; Abdurrezzâk, el-Musannaf, III, 403; Buhârî, Sahih, II, 74; İbn Abdilber, el-İstiab, IV, 452; Savaş, **H. Muhammed (sav) Devrinde Kadın**, s. 157.

²⁸⁷ Buhârî, Tıb, 27; Özkes, a.g.e., s. 103.

etti. Hz. Peygamber'e (sav) şiir okuduğun da ona eliyle devam etmesi için işaret ederek “haydi Ya Hunas” derdi²⁸⁸.

Farika binti Ebi Salt, çoğu zaman Hz. Peygamber'in (sav) yanına gelir; içinde iman ve ahiret ile ilgili kıssalardan oluşan şiirlerini okurdu²⁸⁹.

ÜmmüAtiyye el-Ensariyye, önde gelen kadın sahabedendir, o da bu dönemde ölen kadınların cenazelerini yıkardı²⁹⁰.

Kadınlara da dini eğitim verecek öğretmenlere ihtiyaç vardı. Esma binti Yezid b. Sekin el-Ensarî, bunlardan biriydi ve kadınlara hitap ederdi²⁹¹.

Hz. Peygamber'in (sav) azatlı kölesi Bereket, Hz. Hatice'den olan çocuklarının terbiyesine bakar, onları eğitirdi. Dolayısıyla İslami dönemde ilk karşılaştığımız kadın eğitimcilerden biri de bu kadındır²⁹².

Hz. Ebu Bekir'in terbiyesi altında yetişen Ümmü Sa'd binti Sa'd b. er-Rebi isimli bir kadın öğretmen, torunu ile beraber başka çocuklara da Kur'an öğretmek onların eğitim ve öğretimini yürütmüştür²⁹³.

Ümmü Derda el-Kübrâ diye bilinen Ebu Derda'nın ilk eşi Hayra binti Ebi Hadrâd, Hz. Peygamber (sav) döneminde, kadınların önde gelenlerindendi. İbadetler konusunda en ileri görüşlü olanıydı. Pek çok tabiin kendisinden ilim alıp rivayet etmişlerdir²⁹⁴.

²⁸⁸ İbn Esir Ali b. Muhammed b. Abdulkerim el-Cezeri, **Usdu'l-Ğabe fi Ma'rifeti's-Sahabe**, Thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcud, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, c. 7, s. 90; İbn Hacer el-Askalanî, el-İsabe, c. 13, s. 328-334; Gözütok, **Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi**, s. 396; Gözütok, **Kadınlara da Farzdır**, s. 37-38.

²⁸⁹ İbn Hacer el-Askalanî, el-İsabe, c. 14, s. 84; Gözütok, **Kadınlara da Farzdır**, s. 38.

²⁹⁰ İbn Esir Usdu'l-Ğabe, c. 7, s. 356; Gözütok, **Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi**, s. 400; Gözütok, **Kadınlara da Farzdır**, s. 41.

²⁹¹ İbn Hacer el-Askalanî, el-İsabe, 153; Şakir Gözütok, “Resulullah (sav) Döneminde İlköğretim Kurumları ve İşlevleri”, Dini Araştırmalar Dergisi, Cilt. 1, Sayı. 2, Ankara, 1998, s. 183.

²⁹² İbn Esir, Usdu'l-Ğabe, c. 7, s. 90; İbn Hacer el-Askalanî, el-İsabe, c. 13, s. 216; Gözütok, **Kadınlara da Farzdır**, s. 42; Şakir Gözütok, “Resulullah Döneminde Kadın ve Kadın Eğitimi”, Dini Araştırmalar, Cilt. 19, Sayı. 49, Ankara, 2016, s. 184.

²⁹³ İbnu'l-Esir, Usdu'l-Ğabe, VII, 338; Vecdi Akyüz, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm**, İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınevi, 2007, s. 131.

²⁹⁴ Ebu Ömer Yüsuf b. Abdullah İbn Abdülber En-Nemeri El-Kurtubi; **el-İsti'ab**, Çev: Ali Yardım, Beyrut: 2010, s.951; Gözütok, **Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi**, s. 402; Dağ ve Hıfzırrahman, a.g.e., s. 163.

Hız. Peygamber (sav), kadının kadınlara imamlığına da izin vermiştir. Sahâbe kadınlardan Kamâme kızı Sa'de'nin imamlık yaptığı bilinmektedir²⁹⁵. Âişe (ra) de kadınlara imamlık yapmış ve onlarla birlikte ön safta aynı hizada durmuştur. Hız. Peygamber'in (sav) diğer eşi Ümmü Seleme (ra) de kadınlara imamlık görevinde bulunanlardandır. Hız. Peygamber'in (sav), Ümmü Varaka isimli kadını kendi ailesine imamlık yapmakla görevlendirdiği ve bu görevini Hız. Ömer döneminde ölünceye kadar yürüttüğü bilinmektedir²⁹⁶. Aynı zamanda Ümmü Varaka binti, Abdullah el-Ensarî, Hız. Peygamber'in (sav) sağlığında, Kur'ân'ı baştan sona ezberleyen tek kadın sahabedir.

Bu hadislere bakıldığında, Hız. Peygamber (sav) zamanında kadınlar şiir, neseb ilmi, tıp, rüya yorumlama, ticaret, öğretmenlik vb. gibi alanlarda söz sahibi olmuş; kendilerini yetiştirebilmiş ve herhangi bir engelleme ile karşılaşmamışlardır. Bir gün kadınlar yaptıkları ibadetlerin kabul edilip edilmediği endişesiyle Hız. Peygamber'e (sav) başvurarak Kur'an'da, neden yaptıkları iyiliklerden bahsedilmediğini sorarlar. Kadınların bu söylemi üzerine onların iyiliklerini sayan ve bu iyiliklerin kabul edildiğini ifade eden Ahzap süresinin: “Şüphesiz müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkekler, Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya, işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır”²⁹⁷ ayeti nazil olur.

Kadınlar da erkekler gibi, dini tebliğ etme vazifesini yüklenmiş, ellerinden geldikçe İslam'ı yaymaya çalışmışlardır. El-Buhari'nin kaydettiği üzere bir sefer esnasında ailesine su götüren bir kadın Hız. Peygamber'le (sav) tanışır. Hız. Peygamber (sav), bu kadınla konuşur ve ikramda bulunur. Kavmine döndüğü zaman onlara başından geçenleri anlatan kadın, onların İslam'a girmelerine vesile olur²⁹⁸. İslam'a giren cariyeler de hür kadınlardan geri kalmayarak, tebliğ faaliyetlerine katılırlar. Nitekim Selman el-

²⁹⁵ İbniAbdilberr, el-İstiab, IV, 328; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-gabe, VII, 141; İbn Hacer el Askalani, el-İsabe, c.13, s. 511; Özkes, a.g.e.,s. 88; Gözütok, **Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi**, s. 402.

²⁹⁶ Ahmed, Müsned, VI, 405; EbûDâvûd, Salât, 62; Özkes, a.g.e., s. 88; Gözütok, **Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi**, s. 404.

²⁹⁷ Ahzap, 33/35, Diyanet İşleri meali.

²⁹⁸ El-Buhari, Sahih, Teyemmum, 6, I, 89-90.

Farisi'den önce Müslüman olan İranlı bir cariye, onu Hz. Peygamber'e (sav) getirerek İslam'a girmesini sağlar²⁹⁹.

Kocası ölen Medineli Ummu Suleym binti Milhan'a henüz Müslüman olmamış olan Ebu Talha evlenme teklifi eder. Ummu Suleym, ona yolunu yanlış olduğunu, taptığı ilahların insanlara fayda ve zarar veremeyeceklerini ve eğer İslam'a girerse ondan mihr dahi almayacağını söyler. Bu sözlerden etkilenen Ebu Talha bir müddet sonra İslam'a girer ve Ummu Suleym'le evlenir³⁰⁰.

Allah-u Teâla Mülk suresinde: "O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır"³⁰¹, Ali İmran suresinde: "Rableri onlara şu karşılığı verdi: 'Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden, hiçbir çalışanın amelinin zayi etmeyeceğim'"³⁰². Nisa suresinde: "Erkek veya kadın, kim mümin olur da güzel amellerden işlerse, işte onlar cennete girerler. Zerre kadar da haksızlığa uğratılmazlar"³⁰³ buyurmuştur. Bu ayetlere bakıldığında insanların kadın veya erkek oluşlarına göre değil; işleri en iyi yapana göre ayrılacağı ve ona göre mükâfat alacağı bildirmiştir. Yine Al-i İmran suresinde: "Sizden, iyiye çağıran, doğruluğu emreden ve fenalıktan men eden bir cemaat olsun. İşte başarıya erişenler yalnız onlardır"³⁰⁴ buyrulmuştur. İslam'ın en büyük emri olan iyiliği yayma, kötülükten men etme görevi hem kadınlara hem erkeklere verilmiş, ortak vazife olarak görülmüştür. Vahiy geldikten sonra Hz. Peygamber (sav), ilk başta erkek ve kadınlara gelen ayeti okur, daha sonra vahiy kâtiplerine yazdırır. Mekke döneminin sonlarında Medine halkının Hz. Peygamber (sav) ile yaptıkları siyasî ve dinî içerikli gizli antlaşmalarda kadınlar da hazır

²⁹⁹ İbnu'l-Esir, Usdu'l-Ğabe, VII, 25; İbn Hacer, el-İsabe, IV, 233.

³⁰⁰ İbn Sa'd, et-Tabakat, VIII, 426-427; Ebu Nuaym, Hilyetu'l-Evliya, II, 59; Savaş, **H. Muhammed (sav) Devrinde Kadın**, s. 108-109.

³⁰¹ Mülk, 67/2, Diyanet İşleri Meali. Tefsiri: O, hanginizin daha hayırlı ameller yapacağını denemek maksadıyla ölümü ve hayatı yarattı. "Bu kısa cümle pek çok gerçeğe işaret etmektedir. Birincisi, ölüm ve hayat Allah'tandır. Ve hiç kimse bir başkasına hayat veremez, ölüm de getiremez. İkincisi, kendisine iyilik ve kötülük yapabilme kudreti verilen insanın yaradılışı maksatsız değildir, bilakis Allah onu imtihan etmek maksadıyla yaratmıştır. Bu hayat insana bir imtihan süresidir ve ölüm bu sürenin sona ermesi demektir. Üçüncüsü, Yaratıcı'nın bu süreyi (fırsatı) insana vermesinin nedeni, onun iyi mi, kötü mü olduğu dünyada fiilen ispatlansın dıyedir. Dördüncüsü, hangi davranışın iyi, hangi davranışın kötü olduğunu belirtmek yetkisi ancak Yaratıcı'ya, yani imtihanı yapan Zat'ın indinde hangi amellerin makbul olduğunu bilmesi gerekir. Beşincisi, bu imtihanın kendiliğinden çıkan sonuca göre, herkes yaptığı davranışın karşılığını (ceza ve mükâfat) mutlaka görecektir. Çünkü bu karşılık olmasaydı, bu imtihanın bir anlamı olmazdı.

³⁰² Âl-i İmran 3/195, Elmalılı Hamdi Yazır Meali, Tefsiri: Yani, "Benim gözümde hepiniz insansınız ve ben herkesi aynı adalet ve yargılama standardına tâbi tutarım. Erkekler unutmasınlar ki, kadınlar da kendileri gibi insandır. Ben kadın-erkek, efendi-köle, siyah-beyaz, yüksek ve aşağı tabaka arasında hiçbir ayırım yapmam."

³⁰³ En-Nisa 4/124, Elmalılı Hamdi Yazır Meali.

³⁰⁴ Al-i İmran, 3/104, Diyanet İşleri Meali.

bulunmuş, Hz. Peygamber (sav), erkeklerden ayrı olarak kadınlardan da Akabe biatı ve Rıdvan biatında bey'at almıştır. Bu olay vazifenin ortaklığını en güzel şekilde ifade eder.

Hz. Peygamber (sav) zamanına bakıldığında kadınların, cami, Kâbe ziyareti, hac ibadeti, cenaze merasimi, savaş meydanı, bayram alanları, ilim meclislerinden rahatça faydalandığı görülmektedir. Ümmü Atiyye (ra) şöyle anlatıyor: “Hz. Peygamber (sav), bize Ramazan ve Kurban Bayram namazlarına iştirak için, evlenme çağına gelmiş kızları, evine kapanmış son derece iffetli genç bâkireleri ve hayızlı kadınları da dışarı çıkarmamızı emretti. Hayızlıların da katılmaları, Müslümanların cemaatlerini görmeleri, topluca yapılan duada hazır bulunmaları içindi. Onlar, namaz kılınan yerin biraz dışında dururlar, namaza iştirak etmezlerdi. Dedim ki 'Ey Allah'ın Elçisi! Birimizin cilbâbı (dış elbisesi) olmazsa, namaz yerine gelmemesinde bir beis var mı?' Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: 'Bir din kardeşi ona kendi cilbâblarından birini emaneten giydirsin. Böylece o kadın da hayır meclislerinde ve müminlerin duasında hazır bulunsun’”³⁰⁵.

Hz. Aişe, cihada çıkmak için Hz. Peygamber'den (sav) izin isteyince, kadınların cihadının haccetmek olduğunu söylemiş, veda haccında hanımların hepsini yanında götürmüştür³⁰⁶.

Hz. Peygamber (sav), kadınların ilim öğrenebilmesi için soru sorulmasını teşvik etmiş, onlardan gelen soruları tek tek cevaplamıştır. Ümmü Kesir binti Yezid el-Ensariye (ra) anlatıyor: “Ben ve kız kardeşim Hz. Peygamber'in (sav) yanına girdik ve 'Ya Resulallah, kız kardeşim sana bir soru sormak istiyor, fakat utanıyor' dedim. Hz. Peygamber (sav): 'Sorsun, zira ilim talep etmek farzdır' buyurdu’”³⁰⁷.

Hz. Âişe şöyle der: Ensar kadınları ne iyi kadınlardır, sıkılganlıkları dinlerini öğrenmelerine mani olmazdı³⁰⁸. Bu iki hadisten anlaşılacağı üzere bazı özel hususların dahi ilim öğrenmeye engel olmaması gerektiği, konunun açıklığa kavuşturulması için sorulmanın en doğrusu olduğudur.

³⁰⁵ Buhârî, Hayz 23, Salat 2, İydeyn 20; Müslim, İydeyn 10; Karaköse, a.g.e., s. 42; Ateş, a.g.e., s. 82; Raşid el Gannuşî, **Kur'an ve Yaşam Arasında Kadın**, Trc: Muhammed Çoşkun, İstanbul: Mana yay, 2011, s. 101.

³⁰⁶ El-Buhari, Sahih III,220; İbn Hanbel, Musned, VI,71; İbn Sa'd, el-Tabakat, II,173,VIII,206-207; Savaş, **H. Muhammed (sav) Devrinde Kadın**, s. 117.

³⁰⁷ el-Askalanî, a.g.e., s. 456; Gözütok, **Kadınlara da Farzdır**, s. 49.

³⁰⁸ Buhari, İlim, 50; Müslim, Hayz, 13; Ebu Davud, Taharet, 122; İbnMace, Taharet ve Sunenuha, 124; Gözütok, **Kadınlara da Farzdır**, s. 49; Topaloğlu, a.g.e., s. 249.

Hız. Peygamber'in (sav), zaman zaman sahabilerinin evlerine gittiği ve ev hanımlarının yanlış davranışlarını gördüğü zaman bunları düzelttiği anlaşılmaktadır. Bir gün Hz. Peygamber (sav), evlerinde olduğu sırada Leyla binti Ebi Hasme'nin, oğlunu, hurma vereceği va'diyle yanına çağırırken yalan söylediği anlaşılr. Hz. Peygamber (sav), ona hareketinin yanlışlığını söyler ve onun aleyhine yalan söyleme günahı yazılacağını bildirir³⁰⁹.

Hız. Peygamber (sav), kendi evini bir eğitim ve öğretim kurumu olarak hem kadınlara hem de erkeklere Ahzab Suresi'nin elli üçüncü âyetinin Medine'de nüzulüne kadar kullanmış, bu âyetin nüzulünden sonra erkeklerden ziyade kadınlar, Hz. Peygamber'in (sav) eşlerinden dini bilgileri almak için hücre-i saadetlerine gelmeye devam etmişlerdir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (sav) evi, kadın sahabeler için sürekli bir eğitim ve öğretim işlevini görmüş, bu durum Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra da, Hz. Aişe'nin (ra) hücresinde aynı şekilde devam etmiştir³¹⁰.

Hız. Peygamber'in (sav) hanımları, sorulan soru ve verilen cevaplara birinci dereceden şahit oldukları için bilgilerini arttırmış, müminlerin anneleri olarak hürmet görüp kadınların eğitim ve öğretimi ile de ilgilenmişlerdir. Evlerine gelen genç kızlara bildiklerini öğretmiş, yanlarına gelip cevap bulamadıkları bir konuda Hz. Peygamber'in (sav) uygulamaları hakkında soru soran kadınları aydınlatmışlardır.

Aleyhisselâtu vesselâm, mü'min erkeklere, kadınlarına karşı iyi davranmalarını, onları, yanlarında bulunan Allah'ın bir emaneti bilmelerini tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber (sav), hayatının son anlarında bile kadın haklarının gözetilmesi endişesi içerisinde şu sözleri emir buyurmuştur: "Sizi iki zayıf (insan)'ın hakları hususunda zorluyorum: Yetimler ve kadınlar"³¹¹.

Hız. Peygamber (sav) zamanında kadınlar, ilmi sahada kendilerine danışılacak kadar söz sahibi olmuşlardır. Bu kadın sahabelerin sayısı hayli fazla olmakla birlikte bu çalışmada birkaçına değinilecektir.

³⁰⁹ İbn Hanbel, Musned, III,447; İbnu'l-Esir, Usdu'l-Ğabe, VII,256; Savaş, **Hız. Muhammed (sav) Devrinde Kadın**, s. 133.

³¹⁰ Gözütok, **Kadınlara da Farzdır**, s. 52.

³¹¹ Canan, **Hız. Peygamberimizin Tebliğ Metodları-1**, s. 236; Hakim, Müstedrek, c. 1, s. 131; İbn Mace, Edeb, 6; Gözütok, **Kadınlara da Farzdır**, s. 61; Gözütok, **İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi**, s. 210; Topaloğlu, a.g.e., s. 281.

3.4.1. Hz. Aişe (ra)

Kadın sahabeler denildiğinde ahlak, din, ilim sahasında ismi en önde anılması gereken insanlardan biri Hz. Aişe (ra)'dır. Hz. Aişe (ra), Hz. Peygamber'in (sav) en yakın arkadaşı sıddık lakabına sahip Hz. Ebubekir'in (ra) kızı Hz. Muhammed'in (sav) eşidir. Medine'de evliliklerinden, Hz. Peygamber (sav) vefat edene kadar birlikte olmuşlardır. Hz. Aişe (ra), bir ayet nazil olduğunda o ayetin anlamını, ne demek istediğini, verdiği mesajları derinlemesine kavramaya çalışıp emir ve yasaklarını uygulamaya koyulurdu. Anlamadığı bir konu olduğunda rahatlıkla Hz. Peygamber'e (sav) sorardı. Az sayıda okuma yazma bilen kadınlardan biridir. Hz. Peygamber (sav) ile olan gece gündüz beraberliği, diğer sahabelerin şahit olmadığı birçok meseleleri öğrenmesine vesile olmuştur. Bu vesile ile Hz. Aişe, fıkıh, hadis, tefsir alanında söz sahibi olacak kadar ilerlemiş soru işareti olarak kalmış birçok önemli meselenin aydınlatılmasını sağlamıştır. Hz. Peygamber (sav): "İçlerinde peygamberlerin hanımları da olmak üzere ümmetin bütün kadınlarının ilmi toplansa, Aişe'nin ilmi onların ilminden fazla gelir" buyurmuştur³¹².

Halife Ömer, sabah ve ikindi namazlarından sonra güneşin doğuş ve batışına kadar namaz kılınmaz diyordu. Hz. Âişe, Ömer'i bu konuda kuruntu üretmekle itham etmiş ve şöyle demiştir: "Yasak olan, güneşin tam doğuşu ve tam batışı sırasında namaz kılmaktır. Çünkü bunda güneşe tapanlara benzeme söz konusu olur. Bunu, sabah ve ikindi namazlarının arkasından namaz kılınmaz şekline getirmek yanlıştır"³¹³ düzeltmede bulunmuştur.

Hadislerden birinde, "uğursuzluğun at ve ev ile kadında olduğunu" belirten sözler, Hz. Peygamber'e (sav) isnat edilerek rivayet edilmiştir. Hz. Aişe, isyan edercesine bu sözleri üzerine şunları söylemiştir: "Hz. Muhammed'e Kur'an'ı indiren (Allah'a) yemin ederim ki, bunu Hz. Muhammed (sav) asla söylememiştir. Hz. Peygamber (sav) sadece

³¹² Taberanî, el-Mu'cemu'l-Kebir, c. 23, s. 182; Gözütok, **Ana Hatlarıyla İslam Eğitim Tarihi**, s. 404; Dağ ve Hıfzırrahman, a.g.e., s. 185.

³¹³ Yaşar Nuri Öztürk, **Asr-ı Saadetin Büyük Kadınları**, İstanbul, Yeni Boyut yayınevi, 1990, s. 68.

“bunları cahiliye ehli uğursuzluk sayardı” demiş³¹⁴ kadınlara isnat edilen akıllarının da kabul etmediği bu yanlış ifadeyi düzeltmiştir.

Hız. Aişe, bazen hiç kimsenin düşünmediği sorular yönelterek Hız. Peygamber’den (sav) ayetlerin tefsirini öğrenirdi. Nitekim: “Yerin başka bir yerle, göklerin de başka göklerle değiştirildiği gün...”³¹⁵ ayeti hakkında “Bu sırada insalar nerededir?” diye sorunca Hız. Peygamber (sav): “Bunu senden önce ümmetinden hiç kimse sormadı. İnsanlar, o gün sırat üzerindedir.” diye cevaplar³¹⁶.

Hız. Aişe, fıkıh, tefsir, tarih alanındaki hâkimiyetinin ardından hadis alanında en büyük muhaddislerden birisidir. Kuvvetli hafıza ve yüksek seviyedeki hukuk bilgisi ile Hız. Peygamber’den (sav) rivayet ettiği toplam 2210 hadis ile en çok hadis rivayet eden yedi sahabe nin dördüncüsüdür. Kendisinden de hadis nakledenlerin sayısı 200’den fazladır. Öğrencilerinden en az dörtte biri kadınlardan oluşmuştur³¹⁷.

Arap dili ve şiirini de iyi bilirdi. Başta Hassan b. Sâbit ve Abdullah b. Revâha olmak üzere büyük sahabe şiirlerini Hız. Aişe’ye gösterir ve O’nun yorumlarını beklerlerdi³¹⁸.

Hız. Aişe’nin tıp alanındaki ilmi, sahabe arasında hayretle karşılanıyordu. Urve şöyle derdi: “Tıbbı, fıkıh ve şiiri Hız. Aişe’den daha iyi bilen birini görmedim.”, “Ey Mü’minlerin annesi senin anlayışına şaşırmıyorum; Hız. Peygamber (sav) hanımı ve Ebu Bekir’in kızıdır, diyorum. Senin Arap tarihi ve şiiri hakkındaki bilgine de şaşırmıyorum, Ebu Bekir’in kızıdır; zirâ O, bu konuda en çok ilim sahibi olan insanlardan biridir diyorum. Fakat senin tıp hakkındaki bilgine şaşıyorum. Onu nereden ve nasıl aldın?” diye sorar. Hız. Aişe, Urve’nin omuzlarına elini vurarak: “Hız. Peygamber (sav), ömrünün sonuna doğru hastalanmıştı. O’nun huzuruna her taraftan Arap elçileri geliyordu, O’na

³¹⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. 7, s. 343.

³¹⁵ İbrahim, 3/14.

³¹⁶ İbn Hanbel, Musned, VI,101,218; Muslim, Sahih, IV,1856; Savaş, a.g.e., s. 129.

³¹⁷ Bedruddin ez-Zerkeşi, **Hız. Aişe’nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler**, Trc. (Bünyamin Erul), Ankara; Kitabiyat Yay, 2002, s. 33; Öztürk, a.g.e., s. 70; Gözütok, “Resulullah Döneminde Kadın ve Kadın Eğitimi”, s. 191.

³¹⁸ Öztürk, a.g.e., s. 70.

bazı şeyler tarif ediyorlardı ve ben de onları ilaç yapıp veriyordum, bu şekilde öğrendim.” diye cevap verir³¹⁹.

Hız. Aîşe'nin Medine deki evi ilim yuvası olmuş her yerden gelen insanlar vaazından nasihatinden faydalanmıştır. Talebelerinden biri ve özel sekreteri olan Âişe binti Talha şöyle diyor: “Herkes her yandan Hız. Âişe'yi görmeye gelirdi. Onun yardımcısı olduğum için ben de çok saygı görürdüm. Âişe'ye soru sormaya gelenler, memleketlerine döndükten sonra hediyeler gönderir, mektuplar yazarlardı. Hız. Âişe, bunlara hemen karşılık vermemi bana emretmişti”³²⁰.

Hız. Peygamber'in (sav) vefatından sonra dört halife zamanında Hız. Osman'ın şehit edilmesinin ardından ortaya çıkan kaosu engelleyebilmek için sahabelerden bir grubun önderliğinde Cemel Vakası olarak anılan olayda, duruma müdahale etmiştir. Kendisini bu harekette sevk edenin ne olduğu sorulduğunda, Hız. Aîşe Kur'an'ın 4. Nisa Suresinin 114 ayetini okumuş; Allah'ın ve Peygamberin küçük büyük, erkek kadın herkese emrettiği ıslah işi için harekete geçtiğini söylemiştir³²¹.

3.4.2. Hız. Fatıma (ra)

Hız. Fatıma (ra), Hız. Peygamber'in (sav) benden bir parça diye tanıttığı, vefat etmeden önce hayatta kalan tek çocuğudur. Hız. Peygamber (sav) ile aynı çatı altında olduğundan vahyin ilk muhatapları arasında yer alma şerefine nail olmuştur. Hız. Peygamber'in (sav), eşsiz merhamet ve rahmetinden Hız. Fatıma fazlasıyla payını almıştır. Hız. Peygamber (sav) katındaki değerini bilen sahabiler, özel istekleri için çoğu zaman Hız. Fatıma'ya başvurmuşlar, O'nu aracı yapmışlardır.

O, Hız. Peygamber'in (sav) yanında yetişmiş ilim huzmesinden olabildiğince faydalanmıştır. Arap dili ve belagati üzerinde hâkimdi. Güçlü şairler arasında sayılırdı.

³¹⁹ Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, IX, 245. Heysemî, "Bu hadisi Taberânî rivayet etmiştir ve isnadı hasendir." demiştir; M. Yusuf Kandehlevî, **Hayatu's-Sahâbe**, Trc. Ayhan Çakıroğlu, İstanbul: Beka Yayınları, 2011, s. 468; Ahmed b. Hanbel, 1995, 99; Hakim 1990, 319; Taberânî, 1985, 183; Dağ ve Hıfzırrahman, a.g.e., s. 184-185.

³²⁰ Öztürk, a.g.e., s. 71.

³²¹ Nisa, 4/114, Diyanet İşleri Meali; "Bir sadaka vermeyi, yahut iyilik yapmayı, yahut da insanların arasını düzeltmeyi emredenleri hariç, onların aralarındaki gizli konuşmaların çoğunda hiçbir hayır yoktur. Kim bunları sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yaparsa, biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz."; Beyza Bilgin, **İslam'da Kadının Rolü Türkiye'de Kadın**, Ankara: Sinemis Yay, 2005, s. 86-87.

Fâtıma'nın Hz. Peygamber (sav) yanındaki büyük mevkiinin, bazen O'nun yerine tam bir vekâletle davranma şeklinde belirdiğini şu olay bize gösteriyor: Benî Kurayza seferine katılmadığı için kendini suçlayan sahâbî Ebû Lübâbe, bu suçunun kefâreti olarak kendisini Medine mescidinin bir direğine bağladı ve: “Cenâbı Peygamber beni, kendi elleriyle buradan çözmedikçe böyle kalacağım” diye yemin etti. Aradan bir hafta gibi bir zaman geçti... Ebû Lübâbe aç ve susuz... Nihayet kendini kaybedip bayıldı. Durumu öğrenen Fâtıma gidip onu ayılttı ve çözmek istedi. Ebû Lübâbe buna itiraz ederek Hz. Peygamber (sav) dışında hiç kimsenin yararlı olamayacağını söyledi. Haber kendisine ulaşınca Allah Resulü, Hz. Fatıma'nın elini kendi eli gibi gösteren şu beyanıyla, Ebû Lübâbe'ye müjdeyi ulaştırdı: “Fatıma benden bir parçadır.” Ve Ebû Lübâbe bu beyân üzerine yemininin hedefine ulaştığını ve artık kendisini Hz. Peygamber'in (sav) çözmüş sayılacağını belirtti ve çekmekte olduğu cezaya son verdi³²².

Hz. Peygamber (sav), bu güzide kızından bir şey saklamaz sırlarını rahatlıkla Hz. Fatıma'ya anlatırdı. Münafıkların kimliklerini en iyi bilen birkaç kişiden biri de Hz. Fâtıma idi³²³. O'nun bu özel konumu Hz. Peygamber'den (sav) sonraki meselelerde Hz. Fatıma'yı danışma mercisi yapmıştır.

Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra, Hz. Fâtıma eşi Hz. Ali'nin halife olması için Ensar meclislerini dolaşarak destek istemiştir³²⁴. Bu olay kimse tarafından yadırganmamış, kadın kendine tanınan bu rahatlıkla yaşam alanını genişletmiştir.

3.4.3. Hz. Ümmül Fadl (ra)

Müslüman olan ikinci kadın sahabedir. Asıl ismi Lübâde'dir. Hz. Peygamber'in (sav) hem baldızı hem yengesidir. Hz. Peygamber'in (sav) amcası Abbas'ın hanımı ve yine Hz. Peygamber'in (sav) hanımlarından Hz. Meymûne validenin kız kardeşidir³²⁵. Bu

³²² Taberi, Tarih, 2, 584; Öztürk, a.g.e., s. 189.

³²³ Hakîm et-Tirmizî, Nevadir, 47; Öztürk, a.g.e., s. 187.

³²⁴ Ali Osman Ateş, **Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın**, İstanbul: Beyan Yay, 2000, s. 22.

³²⁵ Öztürk, a.g.e., s. 208.

vesile ile çok hürmet ve saygı görmüştür. Erken Müslüman olması, Hz. Abbas'ı etkilemiş ve onunda Müslüman olmasına vesile olmuştur. İslam'ın yayılmasında eşiyle birlikte hizmetlerde bulunmuştur.

3.4.4. Hz. Ümmü Seleme (ra)

Ümmü Seleme (ra), İslâm'a ilk yıllarda girmiş, kocasının ölümünden sonra Hz. Peygamber (sav) ile evlenmiştir. Zekâsı ve öğrenme arzusu ile dini konularda önde gelen sahabelerden olmuş; danışma mercisi olan kadın sahabeler arasına girmiştir. Anlayamadığı hususlarda Hz. Peygamber'e (sav) sorular yöneltmiş, zihninde soru işareti olan hususların aydınlanmasını sağlamış, öğrendiği bilgileri diğer insanlarla paylaşmıştır.

Ümmü Seleme (ra), hadis rivayet etmede Hz. Aişe'den sonra ikinci sırada yer alır³²⁶.

Ümmü Seleme'nin erkek öğrencileri arasında, daha sonra Medine'nin büyük âlimlerinden biri olacak olan Sâid b. el-Museyyeb, Ümmü Seleme'nin yeğeni (kız kardeşi Kureybe'nin oğlu) Abdullah b. Abdirrahman b. Ebi Bekir, Ümmü Seleme'nin kardeşi Âmir, fıkıh ve hadis konusunda güvenilir bir âlim olduğu nakledilen Ebu Seleme b. Abdirrahman b. Avf, zamanında Medine'lilerin imamı (kâri) Ebû Meymûne ve çok hadis bildiği ve güvenilir bir insan olduğu ifade edilen Abdullah b. Rafî gibi önemli simalar yer almaktadır³²⁷.

3.4.5. Hz. Guzeyye (ra)

İlk Müslümanlardan olma şerefine nail olan kadın sahabelerden biri de Hz. Guzeyye (ra)'dır. Devs kabilesine mensuptu. Şerik adlı bir çocuğu dünyaya geldikten sonra künyesi Ümmü Şerik olmuştur³²⁸. Dini tebliğ etmeyi kendine vazife görmüş,

³²⁶ Savaş, a.g.e., s. 148.

³²⁷ Savaş, a.g.e., s. 150.

³²⁸ Öztürk, a.g.e., s. 226.

İslâm'ı yaymak için büyük gayretlerde bulunmuştur. Faaliyetleri sonucu Mekkeli kadınların Müslüman olmasını sağlamıştır.

İslam'ın yeni yeni tanındığı zamanda Mekke de giriştiği tebliğ faaliyetleri kısa süre sonra Mekkeli müşriklerinin dikkatini çekmiş ve müşrikler onu engellemenin yollarını aramaya koyulmuştur. Putperest bir ticaret kervanı ile onu sürgüne göndermeye karar vermişler ve Yemen'e doğru sürülmüştür. Guzeyye başından geçen bu sürgünü şöyle anlatmaktadır: “Kervancılar, beni bir deveye bindirdiler. Ne yiyecek veriyorlardı, ne de su. Bu şekilde, üç gün yol aldık. Ben kendimi kaybetmiştim. Bir konaklama yerinde, beni kenara atmış, ölüme terk etmişler. Ben, yüzüme akan soğuk bir suyun okşayışı ile uyandım. Baktım, ellerim arkadan bağlı, yüzüme ağzıma akan sudan, kana kana içtim. Mola süresi bittiğinde, onlar yola çıkmadan, benim ne olduğumu bir kez daha görmek istemişler. Geldiler, baktılar ki ben ayılmış ve zindeleşmişim. Hayretle, şöyle söylendiler: ‘Demek ipleri çözüp, bizim suları çalmış.’ Ben dedim ki: ‘Hayır, öyle bir şey yok, durum şu, şu şekilde olmuştur.’ İnanmadılar, koşup sularına baktılar. Suları yerli yerindeydi. Bu hali görünce, şöyle haykırdılar: ‘Yemin ederiz ki, senin inancın, bizim inancımızdan üstün ve hayırlı...’ Ve o anda hepsi birden Müslüman oldular ve hazırlayarak, tekrar Mekke'ye Hz. Peygamber'in (sav) yanına gönderdiler...”³²⁹ Böylece eskiden olduğu gibi Hz. Peygamber'in (sav) ilim meclisinde bulunmaya ve dini tebliğ etmeye devam etmiştir.

Hz. Peygamber (sav) zamanında kadınların bulduğu rahat ortam, ilmi faydalanma, maalesef zamanla geriye doğru gitmiş ve bir daha eskisi gibi kendilerini rahat ortamda bulamamışlardır. Abdullah ibni Ömer (ra) bu konuda: “Biz, Hz. Peygamber (sav) zamanında hakkımızda vahiy inmesinden korktuğumuz için kadınlara söz söylemekten, haklarını çiğnemekten ve onlara sert davranmaktan sakınırdık. Fakat Hz. Peygamber (sav) vefat edince, biz de onlara çok (kötü) söz söyler olduk ve onlara karşı kusurumuz arttı”³³⁰. Maalesef bu üzücü durum eğitim-öğretimde de kendini bariz olarak göstermiş, mescitlere gelmelerinin yasaklanmasına kadar ileri gidilmiştir. Hz. Peygamber'in (sav) hedeflediği değişim, kendisinden sonra Arap toplumunda yerleşmiş olan değer yargıları ve kültüre takılı kalmış, hedeflenen sosyal alanda kadın ve erkeğin kendini ifade etmesi yarım kalmıştır. İmam Ahmed b. Hanbel, Hz. Peygamber (sav) zamanında kadınların

³²⁹ Öztürk, a.g.e., s. 228.

³³⁰ Buhârî, Nikâh, 81.

rahatlıkla erkeklerle birlikte aynı mescitte oturduklarını, hicri üçüncü asrın ortalarında ise kadının bir parmağını göstermesinin bile fitne sayıldığını nakletmektedir³³¹. Bu fitne düşüncesinden korunma yöntemi olarak kadınlar mescitlerden uzaklaştırmış, evlere tıklmış, okuma yazma yasaklanmıştır.

Din, kadın erkek ayrımı yapmayarak sorumluluk açısından iki bireyi de eşit tutar. Aksi takdirde ilmin ibadetten üstün tutulmasının, sadece toplumun bir kısmı için geçerli olması düşünülemez. Sonraki dönemlerde karşılaşılan olumsuzluklar ve kadınlara yönelik olan kısıtlamalar, İslami bir temele değil kişisel düşüncelere ve geleneklere dayanmıştır. Yalnız kadınları sosyal hayattan kısıtlayıp mescitten men etmenin muhasebesi yapılmamış aileyi teşkil eden, çocuğu yetiştiren, toplumun diğer yarısını temsil eden kadınların eğitimsiz kalınca, bunun sonucunda ne gibi zararlar ortaya çıkacağı, cehalete düşen kadınlarının nasıl evlat yetiştireceği hesap edilmemiştir.

Mescit meselesinde Hz. Aişe (ra) aşağıdaki sözleri delil gösterilerek yasaklanmaya dayanak bulunmaya çalışılmıştır. “Şayet Hz. Peygamber (sav), kadınların ortaya koydukları (bazı şeyleri) görmüş olsaydı, İsrail oğullarının kadınlarını mescitlerden men ettiği gibi onları men ederdi”³³². Hâlbuki aynı hadiste açık olarak mescitlerden men etmenin Yahudi geleneği olduğu, İslamiyet’te böyle bir şey olmadığını dile getirmiştir.

Hz. Peygamber (sav) zamanına bakıldığında, olumsuz durumlar yaşanmasına rağmen Hz. Peygamber’in (sav) mescide gelmeyi kesinlikle yasaklamadığı görülmektedir.

Abdullah ibni Abbas’ın (ra) buna misal olacak rivayeti şöyledir: Bir gün sahabe Hz. Peygamber’in (sav) arkasında namaz kılmaya hazırlanırken, çok güzel bir kadın da Hz. Peygamber’in (sav) arkasındaki saflarda namaza durmuştu. Sahabeden bazıları, o kadınla yüz yüze gelip görmemek için ön saflara doğru ilerlerken, bazıları da onu koltuk altlarından seyretmek için arka saflarda namaza durdu. Bunun üzerine Cenabı Hakk, “And olsun biz, sizden öne geçenleri de biliriz, geri kalanları da”³³³ mealindeki ayetleri

³³¹ Şakir Gözütok, “İslâm Tarihinde Kadın Öğretimi ile İlgili Bazı Yaklaşımlar”, Y. Y. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı. 2, 2001, s. 284.

³³² Buhari, Sıfâtü’s-Salat, 79; Ebu Davud, Salat, 54.

³³³ Hicr, 15/24, Diyanet İşleri Meali.

indirmişti³³⁴. Buna rağmen Hz. Peygamber (sav), fitne oluyor diyerek kadınların mescide gelmesine engel olmamıştır.

Başka bir rivayet daha elim ve üzücüdür. Sabah namazına giden bir kadın sahabe, bir kişi tarafından tecavüze uğramış ve Hz. Peygamber'e (sav) bu olay intikal etmiş³³⁵ olmasına rağmen Hz. Peygamber (sav), ilim öğrenilen mescide gelinmesine engel olmamıştır. Hatta yukarıda bahsedildiği gibi kadınların hayızlı hallerinde bile hutbelerden faydalanmasını istemiştir.

Bu örnekler bakıldığında mescit meselesinde Hz. Peygamber (sav), zamanında da fitneye sebep olacak durumlar gerçekleştiği, buna rağmen genel faydası düşünülerek yasaklanmadığı görülmektedir.

İlim insanı daha terbiyeli, ahlaklı ve bilinçli yapar. Düşünülenin aksine kadınlara öğretildiğinde fitneye sürüklemeyiz. Kaldı ki öğrenilen şeyler aynıysa nasıl kadında fitneye sebebiyet veriyorken erkeklerde vermiyor ya da fitne neden tek taraflıymış gibi lanse ediliyor. Din edebi, ahlakı baş tacı yapıyorken, gayri ahlaki davranışın, kendi farz saydığı bir haktan ortaya çıkmasını kabul etmez. Günümüzde ortaya çıkan elim tablo, ilmin öğrenilmesinden değil ahlaki eğitimin verilmemesi, disiplin ve nizamın olmaması, bazı öğretmen konumundaki muallimlerin yapılması, uyulması gereken etik ilkelerden bahsederken kendilerinin bunları uygulamamasından geçmektedir.

3.5.Yetişkin Eğitimi

Hz. Peygamber'in (sav) eğitimde hedef aldığı grup çoğunlukla yetişkinler olmuştur. Etrafında kümelenen ashap orta kuşak olmuş, Hz. Peygamber (sav) de bunların üzerine yoğunlaşmıştır. Önemli vazifeleri, zor görevleri vermekten çekinmemiş, vazifesini alan sahabe de görevini hakkıyla yerine getirmiştir. Aşhab-ı Suffe'de ders gören insanlar yine yetişkinlerden oluşuyordu. Hz. Peygamber'in (sav) hitap ettiği ve Kur'an'a muhatap olan toplum, belirli bir sınıf veya toplumun özel bir kesimi değil, toplumun tamamı ve yetişkinlerdir. Yetişkinlerden maksat, ergenlik (büluğ) dönemine

³³⁴ Tirmizi, Tefsir, 15; İbn Mace, İkametu's-Salat, 68; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c.1, s. 502; Nesei, İmame, 62.

³³⁵ Tirmizi, Hudud, 22; Taberanî, el-Mu'cemu'l-Kebir, c. 22, s. 16; Ebu Davud, Hudud, 7.

erişen insanlardır. Zira Kur'an ve Hz. Peygamber (sav), bülüğ dönemine ulaşmayan çocukları tebliğ faaliyetinin dışında bırakmıyorsa da, onları teklif ve ilzamin dışında tutmuştur³³⁶. Daha sonra çocukların eğitimi için onların seviyelerine uygun kütüphaneler kurulmuş, çocuklar burada öğrenim görmüşlerdir.

Hz. Peygamber'in (sav) yetişkinlere davranışı, onlara karşı nasıl bir yol izlediğini birkaç örnekle ele alalım. (Hz. Peygamber'in (sav) eğitim ve öğretimdeki metodu bölümünde bu konu derinlemesine incelendiğinden burada çok üstünde durulmayacaktır.)

Bir gün Gatafan kabilesinden bazı kişiler, Medine'nin etrafında develerinden iki tanesini kaybetmişlerdi. Bu sırada Gıfâr kabilesinden iki kişi aynı yerde su için kuyuya inmişlerdi. Develerini kaybedenler, bu kişileri develeri çalmakla suçladılar. Durum Hz. Peygamber'e (sav) arz edilince, Hz. Peygamber (sav) onlardan birini hapsetti. Diğerine de develeri aramasını söyledi. Adam gitti ve çok geçmeden develerle beraber döndü. Sonra Hz. Peygamber (sav) mahpus olana: “Benim hakkımda Allah'tan af dile” dedi. O da: “Allah seni affetsin ey Allah'ın Peygamberi” dedi. Hz. Peygamber (sav): “Allah seni de affetsin ve kendi yolunda şehit kılsın” buyurdu. Bu adam Yemâme harbinde şehit olmuştur³³⁷. Adamın suçsuzluğunun ortaya çıkması üzerine, kısa bir müddet dahi kısıtlı kalması Hz. Peygamber'i (sav) rahatsız etmiş ve kendini kötü hissetmesine sebebiyet vermişti. Özür dilemenin yanında, yaptığından dolayı Allah'tan kendisi için af dilemesini istemiştir. O sahabe karşısında kibirli davranmamış, kendini haklı görüp yaptığını meşrulaştırmamıştır. Devletin başında tek başvurulacak merci olmasına rağmen o kişiden yaptığından dolayı af dilemiştir.

Zeyd b. Sâbit (ra) şöyle anlatıyor: Hz. Peygamber (sav) Medine'ye hicret ettiklerinde beni onun huzuruna götürerek, “Ey Allah'ın Elçisi! Bu delikanlı Neccar oğulları kabilesinden olup indirilen Kur'an'ın on yedi suresini ezberlemiştir” dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz bana Kur'an okuttu ve bundan çok hoşlandı. Bana, “Ey Zeyd! Benim için Yahudilerin yazısını (İbrâniceyi) öğren. Çünkü bu dilde mektup yazdırmam gerektiğinde onlara güvenmiyorum” buyurdular. Derhal bu dil üzerinde çalışmaya başladım ve daha ayın yarısı olmadan onu güzelce öğrendim. Bundan sonra

³³⁶ Mehmet Şanver, **Kur'an' da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi**, İstanbul: Pınar yayınları, 2015, s. 17.

³³⁷ Abdurrezzak, el- Musannef, c.X, s.216; Dodurgalı, a.g.e., s. 158.

Hız. Peygamber (sav) onlara mektup göndermek istediğinde bana yazdırıyor ve onlardan gelen mektupları da bana okutuyordu³³⁸. Zeyd b. Sabit'in dile karşı olan yeteneğini keşfetmiş ve ona dil öğrenme vazifesi verip kendisine bu konuda rehberlik etmesini istemiştir.

Hız. Ali (ra) şöyle anlatıyor: Hız. Peygamber (sav) beni Yemen'e kadı olarak gönderiyordu. Dedim ki, "Ey Allah'ın Elçisi! Sen beni gönderiyorsun ama ben daha gencim. Davaları hükme bağlayacağım, ama hüküm vermeyi henüz tam olarak bilmiyorum; kadılık hakkında tecrübem yok." Bunun üzerine Hız. Peygamber (sav) eliyle göğsüme vurdu ve şöyle buyurdu: "Allah senin kalbine hidayet verecek, dilini hakta sabit kılacaktır. Önüne iki hasım geldiği zaman birincisini dinledikten sonra, ikincisini de aynı şekilde dinlemeden sakın hüküm verme! İsabetli hüküm vermen için en doğru yöntem budur." O günden sonra hep kadılık yaptım ve verdiğim hiçbir hükümde tereddüt etmedim³³⁹. Yine az önceki hadiste olduğu gibi Hız. Peygamber (sav), Hız. Ali'deki idarecilik kabiliyetini fark etmiş ve ona bu vazifeyi vermiştir.

Ebû Mahzûre (ra) şöyle anlatıyor: Hız. Peygamber (sav), Huneyn Savaşı'ndan dönmekteydi. Ben, hepsi Mekkeli olan on kişilik bir gençler grubuyla beraberdim. Huneyn yolunda Hız. Peygamber (sav) ile karşılaştık. O dönemde kendisi, insanlar için de hoşlanmadığım birisiydi. Müezzin namaz için ezan okumaya başladı. Bizde bir köşeye çekildik ve alay ederek müezzinin söylediklerini tekrar ettik. Hız. Peygamber (sav), bizleri duymuştu. Ezan bittikten sonra, "Şu gençleri bana getirin" buyurmuş. Gönderdiği adamlar bizi onun huzuruna götürdüler. Hız. Peygamber (sav) her birimize ezan okuttu. Sesim gür ve güzel olduğundan, içimizden beni beğendi. İçinde bir miktar gümüş para bulunan bir kese verdi. Alnımı, kâkülümü sıvazladı. Sonra da bizzat kendisi bana ezanın okunuşunu öğretti ve "Artık sen git, Mekkelilere namaz vakitlerinde ezan oku. Mübarek olsun!" dedi. İşte o anda Hız. Peygamber'e (sav) karşı duyduğum hoşnutsuzluktan bende eser kalmamış, gönlüm ona karşı sevgi ile dolup taşmıştı. Mekke valisi Attâb b. Esîd'e geldim ve onun valiliği süresince Mekke'de müezzinlik yaptım. Rivayet edilir ki Ebû Mahzûre bundan sonra kâkülünü ne tıraş etti, ne de ayırdı. Çünkü Hız. Peygamber (sav),

³³⁸ Ahmed, Müsned, V, 186; İbn Kesir, Siret, IV, 680. Ayrıca bkz. Buhari, Ahkam 40; Ebu Davud, İlim 2; Karaköse, a.g.e., s. 35.

³³⁹ Ebû Dâvud, Akdıye 6; İbn Mâce, Ahkâm 1; Karaköse, a.g.e., s. 39.

(mübarek eliyle) orayı sıvazlamıştı ³⁴⁰ . Hz. Peygamber (sav), Ebu Mahzûre ve arkadaşlarının davranışı karşısında kızmamış, sert davranmamış ama önemli olan nokta, görmezden de gelmemiştir. Yanlarına çağırıp alay ettikleri ezanı güzelce okutmuş sonrasında takdir etmiş ve bu yolla gönüllerini kazanmaya çalışmıştır. Sevgi dilini kullanmış, onları rencide edip gururlarını kırmak yerine hoşgörölü davranmayı tercih etmiştir. Bunun sonucunda kendisinin seilmeyip su-i zan beslendiği bir yerden, ömür boyu kendisine hürmet edip sevecek sahabeler çıkarmıştır. Gençlere söz hakkı vermeyip, sorunlarının görmezden gelindiği, bir hata yaptığında bağırarak ya da cezayla bastırıldığı ve en acısı dijital medyanın önüne atıldığı bu çağda bu örnek bize büyük ders vermektedir.

Enes b. Mâlik (ra) şöyle anlatıyor: Ensar'dan bir genç vardı. Hz. Peygamber (sav) ile beraber vakit namazlarını cemaatle kılar, bununla birlikte ahlak dışı söz ve davranışlarda (hayâsızlık ve hırsızlıkta) da bulunurdu. Onun bu durumundan Hz. Peygamber'e (sav) bahsedilince, o şöyle dedi: “Şüphesiz ki kıldığı namaz, pek yakında onu bu kötü işlerinden alıkoyacaktır.” Hakikaten, çok geçmeden o genç tevbe etti; sözü edilen huy ve davranışlarından vazgeçti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav), “Ben size dememiş miydim?” dedi³⁴¹ . İnsan için bulunduğu ortam çok önemlidir. Göre göre o ortamdaki huyların bilinçaltına işleyip zamanla hayatında yer edinmesi kaçınılmazdır. Hz. Peygamber (sav) de bu sahabe için cemaatle namaza geldiği zamanki atmosferi yakalamasını, bu vesile ile kötü huylarını terk etmesini beklemiş ve beklediği gibi de olmuştur.

3.6. Toplum Eğitimi

İnsan, anlaşılması kolay, bir o kadar da zor bir fıtratta yaratılmıştır. Daha çok duygusal hareket eden, anlık düşünceleri değişen bir yapıda olduğu için, en iyi tanıdığımız bir insan dahi sonradan tahmin etmediğimiz bir şekilde davranabilir. Bu yüzden insan eğitimi de zor, yorucu, bazen yıpratıcı ve uzun zaman gerektiren bir faaliyettir. Çokça duyulan ve ders kitaplarında yer alan bir Çin atasözünde “Ekin ekmek

³⁴⁰ Ahmed, Müsned, III, 408-409; Nesâî, Ezan 5-6, İbn Mâce, Ezan 2; Darekutnî, Sünen, I, 235; Karaköse, a.g.e., s. 35-36.

³⁴¹ Ahmed, Müsned, II, 447; Heysemî, Mecmeu'z-zevâid, II, 531; Kurtubî, el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an, Ankebût Suresi 45. ayetin tefsiri; Karaköse, a.g.e., s. 36.

için bir yılı, ağaç dikmek için on yılı, insan yetiştirmek için yüz yılı planla” denilmiştir. Atasözünde insan eğitiminin ne kadar uzun bir süreye ihtiyaç duyduğunu bununla birlikte sabırla emek vermek gerektiğinden bahsetmiştir. Yine eserin uzun süre devam etmesi ve kalıcılığı isteniyorsa yapılacak yatırım, özelde insan eğitimi genelde toplum eğitiminden geçmektedir. Değer ve kültürün bozulmadan nesilden nesile aktarılabilmesi için bu değerlerin taşıyıcısı olan çocuk ve yetişkinlerin içinde bulunduğu toplumun düzgün olması gerekmektedir. Eğer taşıyıcı durumunda olan gençler, çevrede örnek alacakları norm ve değerler bulamaz ya da bu değerler kazandırılmazsa onlarda, yeni değerler öğrenecekleri toplum arayışına girerler. Bu değerleri de izledikleri film ve videolardan edinmeleri kaçınılmaz olacaktır! Bunun sonucunda ise içinde yetiştikleri toplum ile çatışan bir yeni nesil ortaya çıkacak sözünü çocuğuna dinletemeyen anne babalar meydana gelecektir. Bu feci sonucun ortaya çıkmaması için, içinde yaşadığımız toplumun değer yargılarının güzelce uygulanması ve toplumda bulunan kişilere benimsetilmesi gerekmektedir.

Toplumlar ortak değerler etrafında birleşip birlikte hareket ettiği sürece daha mutlu ve huzurlu olurlar. Çünkü insan aile, sokak ve toplumsal çevresiyle; geçmişteki ve şimdiki yaşantılarıyla; beden, zihin, duygu ve ahlak gelişimi ile bir bütündür³⁴². Dinimiz de yaşadığımız toplumda, insanlarla sıkı bir kardeşlik bağına önem vermiştir. Kuran-ı Kerim’de Allah (cc), sıla-i rahimi sık sık hatırlatmış bu bağı keseninde günah kazanacağını söylemiştir. Hz. Peygamber (sav), toplumda birlikte hareket edip yanlışların el birliği ile düzeltilmesinin önemini şu örnekle dile getirmiştir. Hz. Peygamber (sav), bir gemide kura çeken iki gruptan birinin güvertede diğerinin ise ambar kısmını seçmeleri neticesinde, ambardakilerin su almak için gemiyi delmeye kalkışmalarını misal getirmekte ve şöyle buyurmaktadır: “Şimdi yukarıdakiler, aşağıdakileri istekleriyle bıraksalardı, hepsi birden helak olurlardı. Fakat onların (cinayetskâr) ellerini tutsalardı hem kendileri kurtulur ve hem de onları kurtarırlardı”³⁴³. Eğer yapılan yanlışlar bizimle ilgili değil denilip hep beraber düzeltilmezse herkesi olumsuz yönde etkileyip yok edecektir. Sonrasında bu vahim tablodan şikâyetçi olmak işe yaramayacak, vakit varken müdahale edilip düzeltilmezse sonuçlarına hep beraber katlanılacaktır.

³⁴² Muallâ Selçuk, **Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yay, 1990, s. 25.

³⁴³ Buhârî, Şirket, 6; Tirmizi, Fiten, 13; Ahmet b. Hanbel, c.5, s. 334.

Hız. Peygamber'in (sav) toplum eğitime bakıldığında, Allah'ın buyurduğu emir ve yasaklar doğrultusunda hareket etmiş ve bize de bu şekilde yol göstermiştir. Ümmü Seleme (ra) validemiz şöyle nakleder: “(Taif Muhasarası esnasında) Hız. Peygamber (sav) yanıma geldi. O sırada yanımda (kardeşim Abdullah İbni Ümeyye ile kölesi) Muhannes bulunuyordu. Bir de işittim ki, Muhannes, kardeşim Abdullah'a (hayasızca) şöyle diyordu: “Ey Abdullah, doğru söyle! Allah size yarın Taif fethini müyesser kılsa, sana gereken Gaylan'nın (şişman) kızını yakalamaktır. O kız ki, (şişmanlıktan karnı) dört büküm karşılar, sekiz bükümle de arkaya döner.” Bunun üzerine Hız. Peygamber (sav): “Bu (adam) bir daha yanınıza girmesin” buyurdu³⁴⁴. Hız. Peygamber (sav) uygunsuz konuşmaları ile çevresinde bulunan insanların ahlakına zarar verebilecek birini fark etmiş ve bu insanın bir daha yanlarında bulunmasına müsaade etmemiştir. Konuşmalarından kimsenin etkilenip düşüncelerinde bir bozulma olmasını istememiş, ortamdaki olumsuz durumu izole etmiştir. Bu hadisten etkili bir eğitim elde edebilmek için bulunulan çevreden haberdar olunması ve ortamın iyi organize edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

İnsan yapısına bakıldığında sosyal bir varlık olduğu görülmektedir. Bunun neticesinde bulunduğu ortamı etkiler ve bulunduğu ortamdan da etkilenecek yapıdadır. O yüzden bireye yapılan eğitim, bir bakıma toplum eğitimini oluşturur. Hız. Peygamber (sav), kendisinden bazı bilgiler elde eden kimselere, öğrendiklerini ailelerine öğretmenleri için görev vermiş onları da aydınlatmalarını istemiştir. Yine Hız. Peygamber (sav): “Ancak iki kimseye gıpta edilir. Birisi, Allah Teâlâ'nın kendisine verdiği malı Hak yolunda harcayan, diğeri de, Allah Teâlâ'nın kendisine verdiği ilimle hükmedip onu başkalarına öğreten kimse”³⁴⁵ buyurmuştur. Ebu Hureyre (ra): Hız. Peygamber (sav) buyurdu ki: “Sadakaların en faziletlisi, bir kimsenin ilim öğrenip sonra onu Müslüman kardeşlerine öğretmesidir”³⁴⁶ hadisini rivayet etmiştir. Bu hadislerden sadece bilmek değil, bildiğimizi çevremizdeki insanlara anlatmakla da mesul olduğumuz anlaşılmaktadır. Çünkü soysal yapımız güzel olanı öğrenip uygulayabilecekken aynı şekilde kötü olan davranışları da öğrenip uygulayabilecek bir kabiliyettedir. Bu nedenle Hız. Peygamber (sav) olumsuz davranışlara yer vermeden olumlu olanların öğrenilip yayılmasını amaçlamıştır. Günümüze bakıldığında ders okutulan okullar gibi çeşitli

³⁴⁴ Buhari, Meğazi, 56, Nikah, 113, Libas, 62; Müslim, Selam, 13; Ebu Davud, Libas, 36; Ahmed b. Hanbel, c. 7, s.413.

³⁴⁵ et-Tâc, I, 68; El Kardâvî, a.g.e., s. 158.

³⁴⁶ İbn Mâce, Mukaddime, 20; El Kardâvî, a.g.e., s. 159.

eğitim kurumları, toplum eğitiminin temelini teşkil eder. Bu kurumlar bireyin kendi sorumluluklarının yanında, topluma karşı olan sorumluluklarının da bilincine varmalarını, toplumun bütünleşmesi ve önceki kuşak ile sonraki kuşak arasındaki bağın oluşmasını sağlar. Buradaki asıl amaç toplumsal değer ve yargıların doğru bir şekilde öğretilmesidir. Eğitimin olmaması ya da aktarılamaması halinde ortak kültür yok olmaya maruz kalacak ve toplum ahlaki dejenerasyona uğrayacaktır.

Hız. Peygamber (sav), eğitimi sadece belli bir zümreye has görmemiş, günümüz tabiriyle eğitimde fırsat eşitliğini sağlamaya çalışmıştır. Hız. Peygamber (sav): “Ev reisi, evdeki kişilerin eğitiminden sorumludur; o (günün şartlarına göre) evinde cariyesi bulunuyorsa, onun da eğitiminden sorumludur. Bu durumda, o kişi iki sevaba nail olacaktır”³⁴⁷ buyurmuştur. Burada hürlerden ayrı olarak özgürlüğü kısıtlanmış olan insanların eğitimine Hız. Peygamber (sav) de önem vermiş ve buna dikkat eden insanların daha fazla sevap kazanacağını dile getirmiştir. Hız. Peygamber (sav), eğitimin her kesime ulaşmasını amaçlamış, kimseyi diğerinden ayırmayarak toplumu eğitmeyi hedeflemiştir.

Hız. Peygamber’in (sav) hayatına baktığımız zaman toplumu eğitime sürecini başarılı bir şekilde yönettiği olumsuz gelenek ve göreneklerin yerine doğru olanları yerleştirdiği görülür. Sadece 23 yıl gibi kısa bir sürede dünyaya yayılacak olan toplumsal bir değişim gerçekleşmiş, bu dönem toplumsal refah ve huzurun en üst seviyede yaşandığı bir zaman dilimi olmuş ve Asr-ı Saadet (mutluluk dönemi) ismiyle anılmıştır. Şüphesiz bu gayretinin altında ümmetini çok sevmesi yer almıştır. Bu gerçek Kuran-ı Kerim’de şu ayetle dile getirilmiştir: “Andolsun ki, size kendinizden gayet izzetli bir peygamber geldi; zorlanmanız ona ağır geliyor, üstünüze çokça titriyor; mü’minlere karşı çok şefkatli, çok merhametlidir”³⁴⁸.

Toplumun istenen değer yargılarına sahip olması için dikkat edilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır bunlardan ilki ve en önemlisi; doğru olan amel söylenecekken bunu yapmayan veya yanlış yapan insanın tenkit edilip, alenen hatasının söyleyip rencide etmemektir. Buna en güzel misal içkiye müptela olmuş bir sahabinin meşhur kıssasıdır.

³⁴⁷ Buharî, İlim, 31, Enbya, 48, İtk, 14, 16; Müslim, İman, 80; Ebu Davud, Nikâh, 5; Neseî, Nikâh, 65; İbn Mace, Nikâh, 42; Darimî, Nikâh, 46; Gözütok, **İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi**, s. 190.

³⁴⁸ Tevbe, 9/128.

Bu zat, defalarca içki cezasından dayak yediği halde içkiyi bırakamamıştı. Hatta bir gün onun bu çirkin işi yapmasına dayanamayan sahabilerden birisi: “Allah ona lanet etsin, şunda ne buluyor acaba?” demiş, onun yaptığından daha ileri giderek, bir mü'mine lanet okumuştur. İşte o zaman Muhammedî rahmet ve peygamber şefkati tecellî ediyor ve âlemlere rahmet Allah Râsulü (sav): “Kardeşinize karşı şeytana yardım etmeyin” diğer bir rivâyette de: “Ona lânet okuma, Şüphesiz o, Allah ve Rasûlü'nü sever”³⁴⁹ buyuruyorlardı.

Diğer bir dikkat edilmesi gereken husus, başkalarına öğüt verecek insanın söylediklerini ilk başta kendi hayatında tatbik etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde söyledikleri hoş bir sözden başka bir şey olmayacaktır. Hz. Peygamber (sav) buyurmuştur ki: “İnsanlara hayrı öğretip kendisini unutan kimsenin hâli; etrafına ışık verip kendisini yakan muma benzer”³⁵⁰. Hz. Peygamber (sav), insanlara güzel davranılmasını ve incitecek zarar verecek bütün davranışlardan kaçınılmasını istemiştir. Hz. Peygamber (sav), ordusuyla sefere giderken yolda yeni doğum yapmış köpek ve yavrularını gördü. Onlar rahatsız olmasın diye, onların başına nöbetçi dikti. Ordusunun yolunu değiştirdi³⁵¹. Merhametin sadece insanlara değil yaratılan bütün canlılara gösterilmesini istemiş ve bunu hayatına tatbik etmiştir. Bu örneği gören, şahit olan sahabilerin bundan sonra değil insan ve hayvana zarar vermek bitkilere dahi zarar verme ihtimali kalır mı?

Üçüncü dikkat edilmesi gereken husus kendini büyük görmemek, karşıdaki ile iğneleyici şekilde konuşmamaya dikkat etmektir. Hz. Peygamber (sav), insanları küçük görmeyi, kibirlilik işareti olarak kabul etmiş ve hoş karşılamamıştır. Diğer taraftan, kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimsenin cennete giremeyeceğini bildirmiştir.

Bu sözü duyan birisi, "Ayakkabılarımın ve elbiselerimin güzel olması hoşuma gidiyor.,." diyerek bunun kibir olup olmayacağını sorar. O zaman Hz. Peygamber (sav) şöyle bir açıklama yapar: "Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir, hakkı kabul etmemek ve insanları küçük görmektir"³⁵² buyurmuştur. Kureyşin önde gelenleri Hz. Peygamber'in (sav) huzuruna geldiklerinde, etrafında bulunan fakir kimselerin gitmesini ve sadece

³⁴⁹ Buhârî, Hudud, 5; Ahmed b. Hanbel I, 438; El Kardâvî, a.g.e., s. 177.

³⁵⁰ Münâvî, Feyzu'l-Kadir, V, 514.

³⁵¹ Vehbi Karakaş, **Nasıl Bir Din Eğitimi Din Eğitiminde Peygamber Modeli**, İstanbul: Rağbet Yay, 2015, s. 100.

³⁵² Tirmizi, Bir, 61

kendileriyle ilgilenmesini istemişlerdir, onların bu isteğinin altında kendilerini diğer insanlardan üstün tutmaları yer almaktaydı.

Yine insanlara yanlış yaptığı fiiller söyleneceği zaman kırmamaya dikkat edilmesi gerekir. Hz. Peygamber (sav) cuma, bayram ve sair zamanlarda yaptığı hutbelerde sahabenin yanlış davranışını söyleyeceği zaman isim kullanmaktan kaçınır; genel konuşur ve yapılan davranışın yanlışlığından bahsederdi. Böyle yapmasındaki amaç sahabenin rencide olmasını engellemek ve onu İslam’a karşı soğutmamaktır. Hz. Peygamber’in (sav) sünnetinden öğrendiğimiz eğitimin temel prensip ve edeblerinden birisi de; talebenin aklına ve kalbine en güzel hitap eden, göz ve kulağına en fazla etki eden yolları tercih etmektir³⁵³.

Bir olumsuz neticeye işaret etmek üzere Hz. Peygamber (sav): “Şüphesiz ki siz, sizden önceki milletlerin yoluna karışı karışına, arşını arşınına tıpatıp uyacaksınız. (O kadar ki) şayet o topluluklar, (daracık) keler deliğine girseler, siz de muhakkak (onlara uyacak) oraya gir(meye çalış)acaksınız.” buyurduğunda, “Ya Resulullah, bunlar Yahudiler ve Hristiyanlar mı?” diye sorulur, “Onlardan başka kim olacak” cevabını vermiştir³⁵⁴. Hz. Peygamber (sav), bu hadiste toplum eğitime önem vermeyip nesillerin dışarının etkisine maruz bırakılırsa, meydana gelecek vahim tablodan bahsetmiştir.

Toplum, aynı değer yargıları etrafında birleşip birlikte hareket ettiği müddetçe aynı duyguları paylaşılabilir. Hz. Peygamber (sav) de inandığı değer yargılarını, ona iman etmiş olan ashabına öğretmiş ve bu değer yargılarının canlı tutulmasını istemiştir. Bir misal teşkil etmesi açısından şu hadisi nakledebiliriz. Hz. Peygamber (sav): “Bu (kurban bayramı) gününde, evvela namaz kılar ve sonra döner kurban keseriz. Kim böyle yaparsa sünnetimize uymuş olur; kim de önce kurban keser (ve sonra namaz kılar)sa, o(nun) kestiği (kurban) sadece ailesine takdim ettiği bir et parçasıdır ve nüsük (ibadet) ile hiç alakası yoktur”³⁵⁵ buyurmaktadır. Aynı değer yargıları paylaşılıp birlik ve beraberlik olduğu müddetçe ibadet sevabı alınacaktır.

³⁵³El Kardâvî, a.g.e., s. 208.

³⁵⁴Buhari, Enbiya, 50, İ’tisam, 14; Müslim, İlim, 3; İbn Mace, Fiten, 17; Taberanî, el-Mu’cemu’l-Kebir, c.6, s.186.

³⁵⁵Buhari, Adahi, 1, 8, 11; Müslim, Adahi, 1; Nesei, Dehaya, 17; Gözütok, **H. Peygamber’in (s.a.v) Hadislerinde Eğitim Metodu**, s. 80.

İnsanları doğru sözlü yapmak ve onların şerrinden korunmak için, her kişinin başına polis ya da bekçi dikilebilir mi? Şüphesiz ki hayır! Bu gerçek göstermektedir ki; insanları bir nizam içinde yaşatmak için, kanunla birlikte bir başka güce daha ihtiyaç vardır. Bu güç şüphesiz ki ahlâktır³⁵⁶. Din, samimiyeti kaybetmedikten sonra doğru uygulandığında toplumda meydana gelen ve gelebilecek problemleri çözebilecek kabiliyettir. Zira dinin bizden istediklerine bakıldığında, ideal dünya düzenini amaçladığı görülecektir. Günümüzde ahlaki yozlaşmanın sadece Türkiye’de değil dünyada bu kadar fazlalaşmasının nedenleri arasında dinin yanlış telakki edilmesi, doğru anlatılmaması ve hafife alınması yer almaktadır. Oysaki din, toplumda huzur ve mutluluktan başka bir şey amaçlamamaktadır. Burada bize düşen görev İslamiyet’in bizden istediklerini doğru öğrenip, yanlış bilinenleri etrafımızdaki insanlara güzelce anlatmaktır. Yoksa gemideki su misali bir gün artarak devam eden ahlaki yozlaşma ve dinin hafife alınması önce çevremizdekileri, sonra bizi yutacaktır.

³⁵⁶ Özbek, a.g.e., s. 103.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sonuç itibari ile Asr-ı Saadet'te Eğitim'in ele alındığı bu çalışma ile Hz. Muhammed'in (sav) yaşadığı zaman diliminde eğitim adına yaptıkları ve bunların geri dönüşleri incelenerek üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde Hz. Muhammed'in (sav) nasıl bir çevrede dünyaya geldiği, bu ortamın ahlaken nasıl olduğu, eğitime bakış açıları ele alınıp, Hz. Muhammed'in (sav) bu ortama karşı bakışı ve yerleşmiş menfi kalıp yargılara karşı davranışı incelendi. Devamında ilerlemenin vazgeçilmez bir parçası olarak, eğitim adına hangi metot ve yöntemlere başvurduğu tespit edilerek, bu metotlar insani özellikler, fitri özellikler ve materyaller bakımından metotlar adıyla üç kısma ayrıldı. İkinci bölümde Mekke'de sahip olduğu imkânlar ve eğitim adına yaptıkları; oluşturduğu eğitim kurumları ile Medine'de sahip olduğu imkânlar, eğitim adına yaptıkları ve oluşturduğu eğitim kurumları ele alındı. Son bölümde ise detaya inilerek tek tek Hz. Muhammed'in (sav) aile eğitimi, çocuk eğitimi, kadın eğitimi, toplum eğitimi, ferdi eğitim ile yetişkin eğitimi adına yaptıkları incelenerek, her bir grupta dikkat ettiği konular üzerinde eğinilerek tezin ana taslağı oluşturuldu.

Eğitim, bazı dönemler az, bazı dönemler çok önemsenmesi ile gündemindeki yerini her zaman korumuştur. Eğitim-öğretimin önemsenip etkili sonuçlar alındığı dönemlere bakıp günümüzle mukayese yapılmasına ihtiyaç duyulduğundan araştırma, eğitim öğretimin en çok önemsenip uygulandığı bir zaman dilimi olan Asr-ı Saadet'e ışık tutmayı amaçlamıştır. Hz. Muhammed (sav), çocuk ve kadınların söz hakkının olmadığı, kız çocuklarından utanç duyulduğu için diri diri gömüldüğü, bunun da gayet doğal karşılandığı bir ortamda, içinde bulunduğu bütün menfi şartlara rağmen etrafındaki zulüm, ahlaksızlık ve haksızlığı on senesi tamamen olumsuz bir ortamla birlikte, yirmi üç sene gibi kısa bir kesitte bertaraf etmeyi başarmıştır. Hz. Peygamber (sav), insanları inanan inanmayan diye ayırıp ona göre hareket etmemiş, bütün insanları kuşatıcı bir şekilde misyonunu yürütmüştür. Sonuçta, öyle bir insan modeli karşımıza çıkarmıştır ki asırlar sonrasında bile imrenilerek bahsedilen onların yakaladığı ahlaki düzeyi yakalamaya çalışan bir toplum örneği önümüze gelmiştir. Bu insanlardan bazıları daha

dünyada iken cennetle müjdelenmiş ama hiçbir gurur emaresine kapılmayıp, hala eski yaptıkları ibadetlere devam ederek üzerine ne ekleyebiliriz diye Hz. Peygamber'i (sav), dört gözle takip etmişlerdir. Bu toplumun elde ettiği yüksek ahlak ve sağlam iradedden dolayı yaşadıkları zaman dilimine “Asr-ı Saadet” (mutluluk dönemi) ismi layık görülmüştür. Günümüzdeki eğitim öğretim imkânlarına, sistemleşmiş eğitim ve öğretim tekniklerine sahip olmadan; Hz. Peygamber'in (sav), her basiret sahibi lider gibi eğitime, insan terbiyesine, eğitim- öğretim müesseselerine önem vererek ve en zorlu şartlarda bile eğitimden vazgeçmeyip ilmi yayıp cehaletten kurtulmaya çalışarak başarılı olmuştur. Kendisine vahyolunan Kuran-ı Kerim'in 780 yerinde bilmek anlamına gelen ‘ilim’ adının geçmesi bile eğitimin ne kadar önemsendiğini göstermesi bakımından yeterlidir.

İslam eğitimine bakıldığında ilk eğitime başlanan yerler evler olmuştur. Hz. Peygamber (sav), vahiy yoluyla inen ayetleri sahabelere bu evlerde okumuş; ders, vaaz ve nasihat şeklinde öğrenimleri devam etmiştir. Hz. Peygamber (sav), Mekke'de rahat ortam bulamadığından eğitim adına çok bir şey yapamamış, Medine'de rahat bir ortama kavuşunca ilk iş olarak daha iyi eğitim verilebilecek bir mekân olan mescit inşasına başlamıştır. Bu mescidin yapımı bitince ismi “Mescid-i Nebevi” olmuş ve ibadetler dışında Müslümanlara ilim merkezi olarak hizmet görevi üstlenmiştir. Kısa bir süre sonra artan ihtiyaç neticesinde, mescidin devamında kütüphaneler açılmış; çocukların eğitimi buradan devam etmiştir. İlim halkası genişledikçe yenilikler gelmiş ilim halkalarının başına öğretmenler atanmaya başlanmış. Hz. Peygamber (sav) de buraların birebir takibini sürdürmüştür. Hz. Peygamber (sav), Mekke'de başlayan cehaletle mücadelesine Medine'de devam etmiştir. Mescit bu iş için bir hareket merkezi görevi üstlenmiş, neredeyse bütün işlerini de buradan yürütmüştür. Bu kadar önemli misyon yüklediği mescitten uzak kalmak istememiş, evini mescidin köşesine odacıklar şeklinde yaptırmış, bu vesile ile mescitle irtibatını anında sağlama imkanına sahip olmuştur.

Eğitimde dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husus eğitimin verilmesinden çok eğitimi kimin verdiği'dir. Eğitimi veren kişinin anlattıklarına ilk olarak kendisinin inanması benimsemesi ve uygulaması gerekir. Aksi takdirde verilen eğitimin, dinleyen, alıcı konumunda olan insanlar için sözlü bir anlatımdan ileri gitmesi mümkün değildir. Hz. Peygamber (sav) ashabına söylediği her şeyi kendi hayatında birebir uygulamış, bunu gören ashab da kendi yaşayış ve davranışlarına dikkat etmiştir. Hz. Peygamber (sav),

söylediği uyguladığı şeylerin insan fitratına ağır gelmemesine dikkat eder; bu yüzden ümmetine ağır gelmesin, onlara farz olmasın diye bazı ibadetleri tek başına kendisi yaptığı olurdu. Hz. Peygamber'in (sav) bu kadar başarılı olmasının perde arkasındaki bir neden de budur.

Bir binayı yapmada mimarın, topraktan iyi ürün elde etmede ziraatçının, teşhis ve tedavide doktorun nasıl bir metodu varsa, insanlara bilgi ve tecrübelerin aktarılmasında da eğitimcinin, aynı şekilde metodu vardır. Hz. Peygamber (sav) de insanlara İslam'ı anlatırken gelişigüzel değil belli bir metot ve yol izlemiştir. Planlı hareket etmesi neticesinde, okuma yazma bilmeyen bir toplumdan ilme son derece önem veren, saygı duyan, kadınların bile rahatça okuma yazma öğrendiği bir topluma geçilmiştir. Hz. Peygamber'in (sav) uyguladığı eğitim ve öğretim tekniklerine bakıldığında, günümüzde kullanılan birçok yöntemi ve teknikleri kullandığı görülmektedir.

Sonuç olarak yapılan araştırmada, Hz. Muhammed'in (sav) çok zorlu bir ortamda dünyaya geldiği, kendisine peygamberlik görevi verildikten sonra bütün zorluklara rağmen hedefinden, idealinden vazgeçmediği görülür. Hz. Peygamber (sav) amacına ulaşmak için eğitimi, cehaletten kurtuluşun yolu olarak görmüş; vazifesinin başından beri ilimle alakalı her şeyi önemsemiştir. Eğitimi kötülüklerden uzaklaştıran bir kalkan olarak kullanmış bunu plansız bir şekilde değil, belli bir metot ve yöntemlerle insanlara uygulamıştır. Bu düşüncesi ve uygulaması kısa bir süre sonra meyvesini vermiş; ilk başta, içinde bulunduğu bütün menfi düzen ve uygulamalar son bulmuş, aynı insanlardan farklı bir toplum modeli inşa etmiştir. Kendi çıkar ve istekleri ön planda olan insanlardan, kendi ihtiyacına rağmen başkasının ihtiyacını düşünen bir nesil meydana getirmiştir. Bizler asırlar sonrasında bile bu düzeye ulaşamadığımızdan bu sahabelerden övgüyle bahseder, asırlar öncesinde yakalanan bu ivmeyi yakalamaya çalışırız. Günümüzde, eğitimde bütün imkânlarla sahip olunduğu halde nesiller arası kopuşlar ve ahlaki deformasyonlar fazlalaşmış kültür ve gelenekten uzak bir toplum gitgide fazlalaşmıştır. Bu olumsuz durumun ortadan kalkması için önlem almaya ihtiyaç vardır. Bunun için Hz. Peygamber'in (sav) başarılı olduğu yöntem ve tekniklere bakılmalı, değerlendirmelerde bulunup uygulanmalıdır. Aksi takdirde, bu şekilde devam ederse; yozlaşma, önü alınamaz seviyeye gelecek ve ne yapılırsa yapılsın istenen sonuç elde edilemeyecektir.

KAYNAKÇA

- Ağırman, M. (1997). Hz. Muhammed (sav) devrinde mecsit ve foksionları. İstanbul: Ravza Yay.
- Ahmed, b. Hanbel. (t.y.). El-müsned (Cilt. I-VI). Beyrut.
- Ateş, A. O. (2000). Hadis temelli kalıp yargılarda kadın. İstanbul: Beyan Yay.
- Ateş, S. (1996). İslam'da kadın hakları. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Akyüz, V. (2007). Bütün yönleriyle asr-ı saadet'te İslâm (2.bs.). İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınevi.
- Akyüz, V. (2007). Bütün yönleriyle asr-ı saadet'te İslâm (Cilt. 4). (2.bs.). İstanbul: Ensar Yay,.
- Aydoğdu, Ü. R., Karamustafaoğlu, O. ve Bülbul, M. Ş. (2017). Akademik araştırmalarda araştırma yöntemleri ile örneklem ilişkisi: doğrulayıcı doküman analizi örneği. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(30), 556-565.
- Azam, İ. E. H. (2014). Fıkıh-ı ekber, (Aliyyül. K, Şerh.). İstanbul: Hisar Yay. (1523).
- Baştürk, S. ve Taştepe, M. (2013). Evren ve örneklem. Ankara: Vize yay.
- Bayraktar, M. F. (2007). İslâm eğitiminde öğretmen-öğrenci münasebetleri (6.bs.). İstanbul: Marmara Üni. İlahiyat Fak. Y.
- Baytar, M. (1995). Hz. peygamber'in sünnetinde terbiye, İslâm'da insan modeli ve hz. peygamber örneği. Ankara: DVY.
- Bilgin, B. (1986). Okul öncesi çağında dinî kavramlar. Din Öğretimi Dergisi, 8(9), 21-30.
- Bilgin, B. (2005). İslam'da kadının rolü Türkiye'de kadın. Ankara: Sinemis Yay.
- Bint-ül Hüda, Ş. (1986). Peygamber ve kadın. (U. Dalar, Çev.). İstanbul: Seçkin Yay.

- Buharî, E. A. M. (1979). El-camiu's-sahih (Cilt. I-VIII). İstanbul: Ofset. (1329).
- Buharî, E. A. M. (1992). Sahîhu'l-Buhârî. Beyrût-Lübnân: Dar'ül-Kütübü'l-İlmiyye. (1300).
- Canan, İ. (1980). Çocuk terbiyesi (2.bs.). İstanbul: Yeni Asya Yay.
- Canan, İ. (1984). Peygamberimizin okuma yazma seferberliği ve öğretim siyaseti. İstanbul: Cihan Yay.
- Canan, İ. (1997). Resulullah'a göre aile ve okulda çocuk terbiyesi. İstanbul: İsam Yay.
- Canan, İ. (1998). Hz. peygamberimizin tebliğ metodları-1. İstanbul: Nesil Yayınevi.
- Cezeri, İ. E. A. (1970). Usdu'l-ğabe fî ma'rifeti's-sahabe. (A. M. Muavviz ve A. A. Abdülmevcud, Tah.). Kahire: Dâru's-Şâ'b. (1340).
- Çelebi, A. (1976). İslam'da eğitim-öğretim tarihi. (A. Yardım, Çev.). İstanbul: Damla Yay.
- Dağ, M. ve Öymen, H. R. (1974). İslâm eğitim tarihi. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Davudi, M. (2013). Peygamber ve ehlibeyt'in eğitimsel siyeri dini eğitim. İstanbul: el-Mustafa yay.
- Dodurgalı, A. (2002). Sevgi peygamberi ve yetişkin din eğitimi. İstanbul: Rağbet Yay.
- El-Askalanî, İ. H. (2008). El-isabe (Cilt. IV). İstanbul: Sağlam Yay. (1446).
- El-Belazurî. (1987). Futuhu'l-buldân. (M. Fayda, Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı yay. (1863).
- Ebu Davud, S. b. E. S. (t.y.). Es sünen (Cilt. I-V). Beyrut.
- El Gannuşî, R. (2011). Kur'an ve yaşam arasında kadın. (M. Çoşkun, Trc.). İstanbul: Mana yay.
- Ebu Ğudde, A. (1996). Er-resulu'l-mu'allim ve esalibuhu fî't-ta'lim. Halep: Mektebetu'l-Matbaati'l-İslâmî.

- Ebu Ğudde, A. (2016). Bir eğitimci olarak Hz. Muhammed (sav) ve öğretim metodları (2.bs.). Ankara: Otto Yay.
- El-Heysemi, N. (2007). Mecmau'z-zevâid (Cilt. II-V). İstanbul: Ocak Yay.
- El-Hindi, A. M. (2019). Kenzü'l-ummâl (Cilt. VI-IX). (H. Yıldız, H. Yıldız ve Z. Yıldız, Terc.). İstanbul: Ocak Yay. (1820).
- El-İsbehânî, E. N. (2015). Hilyetu'l-evliya (Cilt. II,59). (H. Yıldız, Çev.). İstanbul: Ocak Yay.
- El-Kardâvî, Y. (1991). Hz. peygamber ve ilim. (D. Selvi, Çev.). İstanbul: Şule Yay.
- El-Kettânî, M.A. (2003). Hz. peygamber'in yönetimi-et-terâtîbu'l-idâriyye (Cilt. 2). İstanbul: İz Yay.
- El-Kurtubî, E. Ö. Y. (2010). El-isti'ab. (A. Yardım, Çev.). Beyrut.
- En-Nisaburi, H. (2013). El-müstedrek ale's-sahihayn (Cilt. 3-4). (M. Beşir Eryarsoy, Çev.). Konya: Konevi Yay. (1002).
- Ersan, O. (1997). İslâmî açıdan kadın değeri ve hakları. İstanbul: Erkam Yay.
- Erşahin, S. (2017). İslam tarihini anlama klavuzu. Ankara: Otto yay.
- Eşarî, E. H. (1948). Kitabu'l-ibane. Kaydarabad.
- Ebû Şakka, A. (2007). İslâm kadın ansiklopedisi (Cilt. 2)(3.bs.). İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Ez-Zerkeşî, B. (2002). Hz. Aişe'nin sahabeye yönelttiği eleştiriler. (B. Erul, Çev.). Ankara: Kitabiyat Yay.
- Gözütok, Ş. (1995). Hz. peygamber'in Mekke ve Medine dönemindeki hadislerinde uyguladığı eğitim metodları-Buhari ve müslim örneği. (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>. (43625)
- Gözütok, Ş. (1998). Resulullah (sav) döneminde ilköğretim kurumları ve işlevleri. Dini Araştırmalar Dergisi, 1(2), 165-198.

- Gözütok, Ş. (2001). İslâm tarihinde kadın öğretimi ile ilgili bazı yaklaşımlar. Y. Y. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2,269-296.
- Gözütok, Ş. (2002). İlk dönem İslam eğitim tarihi. Ankara: Fecr Yayınları.
- Gözütok, Ş. (2016). Hz. peygamber'in (s.a.v) hadislerinde eğitim metodu. İstanbul: Ensar yay.
- Gözütok, Ş. (2016).Resulullah döneminde kadın ve kadın eğitimi. dini araştırmalar, 19(49), 175-193.
- Gözütok, Ş. (2017a). Ana hatlarıyla İslam eğitim tarihi. İstanbul: Ensar yay.
- Gözütok, Ş. (2017b). Hz. peygamber döneminde eğitim ve öğretim (3.bs.). İstanbul: Ensar yay.
- Gözütok, Ş. (2017c). Kadınlara da farzdır. İstanbul: Ensar yay.
- GÜLER,Z. (2004). Kırk hadiste kadın ve aile (2.bs.). İstanbul: Uysal Yay.
- Güneş, A. (2011). Peygamber'in eğitiminde fiziksel temas yoluyla duygusal iletişim kurmasının din açısından değerlendirilmesi. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 15(2), 235-253.
- Hamidullah, M. (1980). İslâm peygamberi. (S. Tuğ, Çev.). İstanbul: İrfan Yayınevi. (1966).
- İbn Haldun, A. (t.y.). Mukaddime. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- İbn Hayyat, H. (1968). Kitabü't-tabakât (Cilt. II). Dimaşk.
- İbn Hişam, (2013). Siretü'n-nebeviyye (Cilt. I).(A. Öztürk, Çev.). İstanbul: Kahraman yay. (1985).
- İbn Mace, E. A. M. b. Y. (1954). Es-sünen (Cilt. I-II). Kahire.
- İbn Sa'd. (2020). Kitabü't-tabakati'l-kebir tabakat (Cilt. III-VIII). İstanbul: Siyer Yay.
- Kandehlevî, M. Y. (2011). Hayatu's-sahâbe. (A. Çakıroğlu, Çev.). İstanbul: Beka Yayınları.

- Kandehlevî, Ş. M. Y. (2000). Muhtasar hayatü's-sahabe(5.bs.). İstanbul: Ravza Yayınevi.
- Karakaş, V. (2015). Nasıl bir din eğitimi din eğitiminde peygamber modeli. İstanbul: Rağbet Yay.
- Karataş, M. (2010). Hz. peygamberin beden dili. İstanbul: Nûn Yay.
- Karaköse, Ş. (2012). Hatıra-hikâye ve nüktelerle din ve eğitim. İstanbul: Tedef Yayınları.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 1(1), 62-80.
- Kavaklıoğlu, M. (2004). Sergilediği beden dili açısından Hz. peygamber. Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, III(6), 49-80.
- Kaya, Z. (2006). Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme. (2. baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Kayadibi, F. (2007). Din eğitimi dersleri. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basım ve Yayınevi Müdürlüğü.
- Kayadibi, F. (2013). Eğitim ve öğretime dair kırk hadis. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kazıcı, Z. (1983). Ana hatları ile İslâm eğitim tarihi. İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Keskinoğlu, O. (1985). İslâm'da eğitim ve öğretim. Ankara: DİB Yay.
- Koç, A. (2003). Kur'an'da Hz. Muhammed ve eğitim misyonu. İstanbul: Rağbet Yay.
- Komisyon. (2018). İslâm medeniyeti (Asr-ı saâdetten Selçukluların sonuna kadar). İstanbul: Siyer Yayınları.
- Korukçu, A. (2006). Peygamberimizin eğitim uygulamalarında görselleştirme. İslâmî İlimler Dergisi, 1(1), 189-202.
- Maturidi, E. M. (2013). Kitabü't-tevhid. (B. Topaloğlu, Çev.). Ankara: İsam Yayınları.
- Martı, H. (2019). Hakları ve saygınlığıyla İslâm'da kadın. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Müslim, E. H. M. (1972). Sahihul Müslim (Cilt. I-V) (3. bs.). (M. Fuat Abdulbaki, Çev.). Beyrut.
- Neuman, W. L. (2012). Toplumsal araştırma yöntemleri: nicel ve nitel yaklaşımlar (Cilt. I-II) (8. bs.). (S. Özge, Çev.). İstanbul: Yayın Odası Yay. (2006).
- Nişaburi, H. (2013). El-müstedrek. (M. B. Eryarsoy, Çev.). Konya: Konevi yay. (1002).
- Okiç, T. (1984). İslâmiyette kadın öğretimi. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Öcal, M. (1989). Çocuk terbiyesi ve peygamberimizin eğitim metodu. Diyanet Dergisi, 25(4), 177-182.
- Önkal, A. (1997). Resullullah'ın İslam'a davet metodu (12. bs.). Konya: Esra Yay.
- Özbek, A. (1994). Bir eğitimci olarak Hz. Muhammed (3. bs.). Konya: Esra Yay.
- Özkes, İ. (1998). Peygamberimiz (sav) döneminde kadınlar. İstanbul: Nadir Kitap.
- Öztürk, Y. N. (1990). Asr-ı saadetin büyük kadınları. İstanbul: Yeni Boyut Yayınevi.
- Parladır, S. (1983). Hz. peygamber devrindeki eğitim anlayış ve işleyişi. 9 Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(1), 259-283.
- Sağlam, İ. (2002). Hz. peygamber'in çocuk eğitiminde öne çıkarttığı hususlar. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11(2), 167-186.
- Sancaklı, S. (2007). Hz. peygamber'in çocuklarla olan ilişkisinde eğitim-öğretim açısından ön plana çıkan hususlar. Diyanet İlmi Dergi, 43(1), 7-30.
- Savaş, R. (1992). Hz. Muhammed (sav) devrinde kadın. İstanbul: Ravza Yay.
- Savaş, R. (1998). İslâm'ın ışığında kadın. Ankara: TDV Yay.
- Selçuk, M. (1990). Çocuğun eğitiminde dini motifler. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Seyyid, A. M. (2017). Çocuk eğitiminde peygamberimizin metodu. İstanbul: Beka Yayıncılık.

- Süveyd, M. N. (1994). Peygamberimizin sünnetinde çocuk eğitimi. (Z. Güler, Çev.). Konya: Uysal Yay.
- Şanver, M. (2015). Kur'an'da tebliğ ve eğitim psikolojisi. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Şiblî, M. (1997). Asr-ı saâdet. (Ö. R. Doğrul, ve O. Z. Mollamehmetoğlu, Çev.). İstanbul: Eser Neşr.
- Taberanî, E. K. S. (2010). El-mu'cemu'l-kebir (Cilt. 1.). Beyrut: Müessesetül'r-Reyyan.
- Tirmizi, İ. M. (2016). Şemail. (M. Karaca, Çev.). İstanbul: Hisar yay.
- Topaloğlu, B. (1977). İslâmda kadın (7. bs.). İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Yaşaroğlu, H. (2017). Siyer ders notları-hazreti Muhammed'in hayatı. İstanbul: Kalem Yay.
- Yıldırım, M. E. (2012). Nebvî eğitim modeli Darü'l-Erkam. İstanbul: Siyer Yay.
- Yıldız, İ. (1998). Hz. peygamber'in Mekke dönemi yaygın eğitim çalışmaları. YY. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(2), 301-335.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Ayşe DÜLGER

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Uludağ Üniveersitesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi

Öğretmenliği

Yüksek Lisans Öğrenimi : Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri

Bildiği Yabancı Diller :Arapça

İş Deneyimi

Stajlar : Atatürk Ortaokulu

Çalıştığı Kurumlar : Milli Eğitim Bakanlığı

Tarih :15.01.2021